

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERE SÜRECİNE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ BAKIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İbrahim KAYA

Hazırlayan
Didem SAYGIN

(Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma
Projesi tarafından desteklenmiştir).

Proje No: 2006/31

Çanakkale-2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Didem SAYGIN'a ait "Avrupa Birliği Müzakere Sürecine Sivil Toplum Kuruluşlarının Bakışı" adlı çalışma, jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

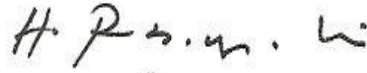
Başkan

Doç. Dr. İbrahim KAYA(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Huriye ÇATALCA

Üye

Doç. Dr. Hamit PALABIYIK

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hikmet YAVAŞ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mahir GÜMÜŞ

ÖZET

Sivil toplum eski çağlardan günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek gündemden düşmeyen ve tartışmaya açık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, Avrupa ülkelerinde siyasal ve sosyal gelişmelere paralel olarak değişik şekillerde ilerleme sağlayarak kendisini göstermiştir. Avrupa'daki demokratikleşme süreci ile birlikte topluma yönelik gelişmeler Türkiye'ye de yansımış, bunun sonucunda da sivil toplum kavramı ülkenin gündeminde önemli bir yer edinmiştir.

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nden gelen güçlü merkezîyetçi yapının etkisi sivil toplum alanını daraltsa da 1946 yılından itibaren çok partili yaşama geçiş ile sivil toplum unsurları hayat kazanmıştır. Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin 1959 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılım başvurusu ile başlamasıyla sivil toplum ülke gündeminde önemli bir yere taşınmıştır. AB'nin katılım için ön koşul olarak sunduğu Kopenhag Kriterleri çerçevesinde sivil toplum Türkiye'nin gündemine yerleşmiştir.

Türkiye'de sivil toplumun önem kazanmasıyla, sivil toplum çeşitli örgütlenme biçimleriyle toplumda belirginleşmeye başlamıştır. Türkiye'de bu sivil toplum kuruluşları dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları ve yurttaş girişimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örgütlenmeler, AB ile müzakere sürecinde etkin rol oynamaktadırlar.

Bu çalışmada, STK olarak faaliyet gösteren bu örgütlenmelerin AB'ye katılım sürecindeki rolleri irdelenecek ve sivil toplumun bu süreçteki rolü değerlendirilecektir.

ABSTRACT

Civil society dates back to ancient times and confronts us a concept open to discussion and never out-of-the agenda of all times. This concept have been established by different progresses in parallel to political and social developments in european countries. Societal developments have been reflected on Turkey by the process of democratization in Europe, hence, concept of civil society gained an important place in the country's agenda.

Despite legacy of Ottoman State's strong central organization narrowens civil society field, civil society components gained placed in the country's public agenda by transition to multi-party system in Turkey after 1946. Civil society gained importance again in the agenda of country by beginning of the relationship between Turkey and EU with the application of Turkey for the European Economy Community (EEC) in 1959. Civil society has placed itself in the agenda of Turkey through the framework of Kopenhagen Criteria, which was set by EU as a prerequisite for joining.

After civil society became important in Turkey, civil society ingredients started to become clear by different reorganization types. We face civil society in Turkey as association, labor unions, labor organizations, citizenship initiatives and foundations. These organizations play an effective role in EU negotiations.

This study investigates roles played by different organization at civil society in the process of accession to EU and role of civil society in this process will be evaluated.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR CETVELİ.....	vii
TABLolar VE ŞEKİLLER CETVELİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1. SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL GELİŞİMİ	
1.1. SİVİL TOPLUMUN FELSEFİ KÖKENİ.....	3
1.2. SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	10
2. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİ.....	13
2.1. BATI AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN OLUŞUMU.....	13
2.1.1. Fransa ve İngiltere Modeli.....	14
2.2. DOĞU AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN OLUŞUMU.....	16
3. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ.....	18
3.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM.....	18
3.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM.....	25
3.2.1. 1980 Öncesinde Türkiye'de Sivil Toplum.....	26
3.2.2. 1980 Sonrasında Türkiye'de Sivil Toplum.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KAPSAMI VE ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

1. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TANIM SORUNU.....	32
2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖZELLİKLERİ.....	37
2.1. ÖZERKLİK.....	37
2.2. GÖNÜLLÜLÜK.....	39
2.3. KAR AMACI GÜTMEMEK.....	39
2.4. VİZYONA VE BİR İDEALE SAHİP OLMAK.....	40
2.5. ŞEFFAFLIK.....	40
3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İŞLEVLERİ.....	40
4. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ.....	42
4.1. DERNEKLER.....	43
4.2. VAKIFLAR.....	46
4.2.1. Osmanlı Devleti'nde Vakıflar.....	47
4.2.2. Cumhuriyetin İlanından Önce ve Cumhuriyetin İlanından Sonra Vakıflar.....	49
4.3. SENDİKALAR.....	53
4.3.1. Osmanlı Devleti'nde Sendikaların Gelişimi.....	54
4.3.2. Cumhuriyet Döneminde Sendikaların Gelişimi.....	56
4.3.3. İşçi Sendikaları.....	59
4.3.3.1. TÜRK-İŞ.....	59
4.3.3.2. DİSK.....	60
4.3.3.3. HAK-İŞ.....	60
4.3.4. Memur Sendikaları.....	61
4.3.4.1. Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu.....	63
4.3.4.2. Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonları.....	64
4.3.4.3. Memur Sendikaları Konfederasyonu.....	65

4.3.5. İşveren Sendikaları.....	65
4.3.5.1. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.....	65
4.4. MESLEK KURULUŞLARI.....	66
4.4.1. Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları.....	67
4.4.1.1. 1980 Öncesi Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları.....	67
4.4.1.2. 1980 Sonrası Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları.....	68
4.5. YURTTAŞ GİRİŞİMLERİ.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU.....	74
1.1. AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU.....	75
1.2. AVRUPA ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞU VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU.....	75
1.3. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ.....	76
1.3.1. Birinci Genişleme Süreci.....	76
1.3.2. İkinci Genişleme Süreci.....	77
1.3.3. Üçüncü Genişleme Süreci.....	77
1.3.4. Dördüncü Genişleme Süreci.....	78
1.3.5. Beşinci Genişleme Süreci.....	78
1.3.6. 2007 Genişlemesi ve 2007 Sonrası Genişleme Olasılıkları.....	78
2. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ.....	78
2.1. ANKARA ANTLAŞMASI VE KATMA PROTOKOL.....	79
2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	81
2.3. 10-11 ARALIK 1999 HELSİNKİ ZİRVESİ	82
2.4. 17 ARALIK 2004 BRÜKSEL ZİRVESİ.....	82
3. AVRUPA BİRLİĞİ YOLUNDA TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	83
3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI DEĞERLENDİRMESİ.....	83

3.1.1. 2003 Yılı İlerleme Raporu.....	83
3.1.2. 2004 Yılı İlerleme Raporu.....	83
3.1.3. 16-17 Aralık 2004 AB Zirvesi.....	84
3.1.3.1. Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Diyalogu.....	84
3.1.3.2. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.....	85
3.4.2005 Yılı İlerleme Raporu.....	86
3.5.2006 Yılı İlerleme Raporu.....	88
3.6.2007 Yılı İlerleme Raporu.....	90
3.2. TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ AVRUPA BİRLİĞİ	
MÜZAKERE SÜRECİNE BAKIŞI.....	92
3.2.1. Dernekler ve Avrupa Birliği.....	92
3.2.1.1. Birinci Uyum Paketi.....	92
3.2.1.2. İkinci Uyum Paketi.....	93
3.2.1.3. Üçüncü Uyum Paketi.....	94
3.2.1.4. Dördüncü Uyum Paketi.....	95
3.2.1.5. Beşinci Uyum Paketi.....	95
3.2.1.6. Altıncı Uyum Paketi.....	95
3.2.1.7. Yedinci Uyum Paketi.....	96
3.2.1.8. Sekizinci Uyum Paketi.....	96
3.2.2. Vakıflar ve Avrupa Birliği.....	97
3.2.3. Sendikalar ve Avrupa Birliği.....	101
3.2.4. Meslek Kuruluşları ve Avrupa Birliği.....	107
3.2.4.1. Sermaye Ağırlıklı Meslek Kuruluşları ve Avrupa Birliği.....	107
3.2.4.2. Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları ve Avrupa Birliği.....	109
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA.....	118

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKUT	: Arama Kurtarma Derneği
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ATS	: Avrupa Tek Senedi
CBO	: Yerel Girişimler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CONECCS	: Avrupa Birliği Sivil Toplum Veri Tabanı
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
EEC	: European Economic Community
ESC	: Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Konseyi
ETUC	:Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu
NGO	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KAMU-SEN	: Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
KÇP	:Kamu Çalışanları Platformu
KÇSP	: Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KOP	: İşçi Savunma Komitesi
MEMUR-SEN:	Memur Sendikaları Konfederasyonu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDB	: Türk Diş Hekimleri Birliği
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TABLolar VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablo 1. Eski Vakıflar.....	51
Tablo 2. Yeni Vakıflar.....	51
Tablo 3. Avrupa'da Vakıflar.....	99
Tablo 4. Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Sendika Üye Sayıları ve Yoğunluk Oranları.....	105
Tablo 5. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde Sendika Yoğunluk Oranları.....	106

ÖNSÖZ

Sivil Toplum kuruluşları demokratikleşmenin en temel faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki siyasi gelişmelerle birlikte sivil toplum kuruluşları da gelişme göstermiştir. Başlangıçta devlete bağımlı bir yapı sergilese de günümüzde demokratikleşme bağlamında giderek önem kazanan örgütlemelerdir.

Avrupa Birliği müzakere süreci ile birlikte vatandaşlara daha fazla söz hakkı tanınması ve demokrasinin önem kazanması ile birlikte Türkiye'de de sivil toplum kuruluşları önemli bir konuma gelmiştir.

Çalışmada sivil toplum kuruluşlarını öncelikle tanımlamaya felsefi kökenine dayanarak değinilmiş ve Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimine yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarını değerlendirmesi üzerinde durulmuş, sonrasında Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Birliği'ne bakışı değerlendirilmiştir.

Çalışmamın hazırlanmasında öncelikle değerli hocam Doç. Dr. İbrahim KAYA'ya ve tüm bölüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmam sırasında benden desteğini esirgemeyen Ömer CİVANER ve Emel SAYGIN'a ve bu günlere gelmemi sağlayan Vasfiye CİVANER'e teşekkürlerimi sunarım.

SAYGILARIMLA

Didem SAYGIN

GİRİŞ

Sivil toplum tarihsel süreç içerisinde farklı ülkelerde siyasal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak değişik biçimlere bürünmüştür. Günümüzde ise temel hak ve hürriyetlerin artan önemi ile birlikte sivil toplum tüm dünya ülkeleri açısından önemli bir konuma gelmiştir.

Türkiye’de sivil toplumun gelişimi düzenli bir seyir izleyememiştir. Bunun nedeni sivil toplumun oluşumunu sağlayacak yeterli zeminin ve alt yapının mevcut olmamasıdır.

Sivil toplum kendisini daha çok bireylerin ön planda tutulduğu toplumlarda göstermekte ve demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum açısından önemli olan bireyin yararı ve toplumsal sorunların çözüme ulaşması ve daha ileri, bilinçli bir toplum yaratmaktır. Bireyin sadece devlete bağımlı bir yaşam sürdürmesi değil, gerektiğinde problemler karşısında çözüm üretip, örgütlenebilecek bir yapıya sahip olması da önemlidir.

Gönüllü olarak, kar amacı gütmeyen, ortak bir amaç doğrultusunda, sorunların çözümünde iş birliği içerisinde hareket eden gruplar sivil toplum kuruluşları olarak adlandırılmaktadır (Diamond 1994: 5). Sivil toplum kuruluşları çok çeşitli örgütlenme biçimleri bulunmaktadır. Türkiye’de ise çoğunlukla sivil toplum türleri dernekler, sendikalar, vakıflar, meslek kuruluşları ve çeşitli yurttaş girişimleri olarak kendisini göstermektedir. Ancak bu oluşumlar her ne şekilde örgütlenmiş olursa olsun temel amaç topluma fayda sağlamaktır.

Bu çalışma öncelikle Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları üzerindeki değerlendirmesini ve Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Birliği müzakere sürecine bakışını irdedeleyecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle sivil toplum kavramının terim olarak ortaya çıkışı ve felsefi kökeni üzerinde durulacaktır. Sivil toplumun başlangıç aşamaları ve günümüzde geldiği durum belirlenecektir. Daha sonra çalışmada sivil toplum kavramının tanımına yer verilecektir. Kavramın Avrupa'daki doğuşu ve etkileri üzerinde durulacak, Türkiye'deki tarihsel gelişimi irdelenecek, hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Cumhuriyet dönemindeki sivil toplum unsurları ve gelişim süreçleri incelenecektir. Böylece birinci bölümde sivil topluma oluşum aşamasında yüklenilen anlamlarla daha sonraki bölümlerde geldiği konum değerlendirilebilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise sivil toplum kuruluşlarının kavram kargaşasına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının ülkemizdeki örgütlenme biçimleri ve hukuki yapılarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Türkiye'de önemli sivil toplum kuruluşları olarak dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları ve yurttaş girişimleri üzerine durulacak, bunların yapıları irdelenecektir. Bu kuruluşların incelenmesi Avrupa Birliği ile müzakere sürecindeki tavırlarının değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Üçüncü bölümde ise, Avrupa Birliği'ne sivil toplum kuruluşlarının genel olarak bakışı değerlendirilecek. Bu konu incelenirken de Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının AB hakkındaki değerlendirmeleri ve bu süreçte oynadıkları rol üzerinde durulacaktır. Ancak bu değerlendirme yapılırken Avrupa Birliği'nin de İlerleme Raporları çerçevesinde Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları hakkındaki incelemelerine de yer verilecektir. 2003 Yılı İlerleme Raporu, 2004 Yılı İlerleme Raporu ve 16–17 Aralık İlerleme Raporu, 2005, 2006, 2007 İlerleme Raporlarında sivil toplumu iyileştirmeye yönelik gelişmeler ile yeterli bulunmayan, eleştirilen yönler değerlendirilecek, AB'ye katılım sürecinde sivil toplumun oluşumuna yönelik çıkartılan yani yasal düzenlemeler ve Uyum Paketleri çerçevesindeki gelişmeler üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1. SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL GELİŞİMİ

Sivil toplum kavramına yönelik tartışmalar günümüze kadar devam edegelmiştir. Bunun nedeni, Antik dönemlerden itibaren sivil toplum kavramının farklı anlamlar içermiş olmasıdır. Öncelikli olarak çalışmada sivil toplum kavramının felsefi anlamda doğuşu ve gelişimine yer verilecektir.

1.1. SİVİL TOPLUMUN FELSEFİ KÖKENİ

Sivil toplum kavramının ortaya çıkışı ilk olarak Modern Batı’da görülmekle birlikte, devlet-sivil toplum ilişkisine yönelik tartışmaların Antik Yunan’a kadar uzandığını görmekteyiz (Çaha 2003: 23).

Sivil toplum kavramı ile ilk olarak karşılaşmamız Aristoteles dönemindedir. (Onbaşı 2005: 13; Acı 2005: 18). Bu dönemde sivil toplum ile devlet arasında net bir ayırım yapılmamış olmakla birlikte sivil toplum ve devlet aynı anlam içerisinde bütünleştirilmiştir. Aristoteles “Politika” adlı eserinde bireyler için uygulanabilirliği en mümkün yönetim şekli olarak “*koinonia politike*” ye başka bir ifadeyle kanunlara dayanılarak oluşturulmuş kurallar içerisinde eşit ve özgür vatandaşların toplumuna değinmiştir. Bu noktada aslında Aristoteles, sivil toplum kavramını *koinonia politike* ile özdeşleştirme yoluna gitmiştir (Doğan 2002: 9; Onbaşı 2005: 13; Colas 2002: 27). Ancak Aristoteles bu kavramı kullanırken siyasal toplumu kastetmekte olup devlet ile toplum ayrımı yerine, ikisini bir bütün olarak kabul etmektedir (Akşit 2003: 39). Aile, din vb. gibi faktörlerin tümü siyasal toplumun bir parçası olarak benimsenmektedir (Haşlak 2006: 4).

Koinonia politike kavramı ile bireylerin kendi aralarında anlaşma yaparak bir arada olup beraber yaşam sürdürmeleri anlatılmaya çalışılmış (Doğan 2002: 9) , daha sonraları ise bu kavramın 15. yüzyılda Latinceye “*societas civilis*” olarak çevrildiği görülmüştür (Cahoone 2002: 212; Colas 2002: 27; Onbaşı 2005: 13).

Devlet ve sivil toplum kavramının birbirinden ayırt edilememesi durumu 18. yüzyıla kadar devam etmiştir (Karadağ 2003: 48). 18. yüzyılın sonlarına doğru ise batıda bir değişim oluşmaya başlamış ve politik katılımın arttırılması gibi amaçlar hedeflenmiştir (Roniger 1998: 67). Bu değişimler bireyin ön plana çıkması ve devletin bireysel iradeye dayalı olması açısından sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunmuştur (Yılmaz 1997: 86).

Aslında sivil toplumun kendisini 16. yüzyıldan itibaren göstermeye başladığını görmekteyiz. Bu dönemde egemenlik kavramını politik düşünceye ekleyip modern devlet anlayışının kavramlaştırılmasında etkili olan düşünürlerden biri Jean Bodin'dir (Onbaşı 2005: 15). Jean Bodin (1530–1596), mutlak monarşiyi savunmakla birlikte, Aristoteles'in devlet fikrinin paralelinde modern bir kuram oluşturmaya çalışmıştır. Devletin amacını vatandaşların mutluluğu ve iyiliği, toplumun genel refahı, güvenliği olarak tanımlamakla birlikte, sivil toplumun amacını net bir tanımlama yoluna gitmemektedir (Onbaşı 2005 15–16; Aytac 2005: 10).

Jean Bodin, devleti aileye benzeterek, aile içerisinde babanın otoritesini devletin vatandaşlar üzerindeki otoritesi ile özdeşleştirir (Onbaşı 2005: 17, Aytac 2005: 10). Ancak Bodin'in bir açıdan vatandaşla devlet arasında kurduğu ilişkiyi aile ile baba arasındaki ilişkiyle özdeşleştirilmesi, devlet ile sivil toplum arasında net bir ayırım yapılması yerine devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin yakınlığını temsil ettiği söylenebilir. Fakat bunun yanı sıra Jean Bodin devletin vatandaşların özel hayatına ve vatandaşlara ait olan mülkiyetleri yönetme yetkisine sahip olmadığını da belirterek devlet ile sivil toplum ayırımı üzerinde bu noktada durduğu görülmektedir (Onbaşı 2005: 18).

Devlet ve sivil toplum ayırımında, Bodin'in sivil toplum kavramının üzerinde durmasından daha önce Machievelli'nin (1469–1527) bu kavram ile benzeşen “sivil yaşam” kavramının kullanımına rastlanmaktadır (Doğan 2002: 43). Machievelli tüm İtalyan ulusunu bir güç etrafında toplayarak kilisenin egemen etkinliğine son verecek bir mutlak monarşinin varlığına inanmaktaydı (Çaha 2003: 26). Ancak hem Bodin hem Machievelli devletin toplum üzerindeki üstünlüğünden ve devletin kendisinde mevcut olan gücünden dolayı vatandaşların devlete olan itiaatını zorunlu kılmaktadır (Çaha 2003: 27). Bu açıdan Machievelli ve Bodin döneminde sivil toplum kırıntılarına rastlansa da tam bir oluşumdan bahsetmek mümkün değildir. Devlet bu dönemde vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Vatandaşların sadece belirli alanlarda sahip oldukları özel haklara yönelik mücadelede bulunduğu görülmekle birlikte bu dönemde devlet ile vatandaş arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, devletin vatandaş karşısındaki üstünlüğü kendisini keskin bir biçimde gösterir. Ancak sadece özel haklara yönelik bir sahiplenme durumu da olsa devlet ile sivil toplum arasındaki ayırım ile bu dönemde karşılaşıldığı görülmektedir.

1500'lü yılların sonlarına doğru Thomas Hobbes (1588–1679) ile beraber sivil toplum ile devlet arasındaki ayırım yerini devlet ile doğa durumu bırakır ve sivil toplum devletten ayrı bir oluşum olarak değil, devlet ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Toplumsal kuramcılar tarafından devletin oluşumu toplumsal bir sözleşmeye dayandırılır. Bu toplumsal sözleşmenin ilk savunucusu Thomas Hobbes'tur. Hobbes'a göre bireyler doğa halinde eşit haklara sahiptirler. Ancak bireylerin özgür ve eşit varlıklar olarak yaşamlarını sürdürmeleri zamanla rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma arzusu gibi nedenlerle bireyleri birbirleri ile çatışmaya itmektedir (Haşlak 2006: 4). Bireylerin genel yapısında kötülük vardır ve bireyler doğaları gereği çıkarıcı ve egoist bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle de güçlü ve mutlak otoriteye dayalı bir politik erkin ortaya çıkması gerekmektedir (Çaha 2003: 27; Onbaşı 2005: 19; Aytaç 2005: 10; Karadağ 2003: 48). Böylelikle Hobbes tarafından “*Leviathan*” adı verilen güçlü devlete, bireyler anlaşarak bunun sonucunda da yetkilerini devrederek otoritenin tek elde toplanmasını

sağlamaktadırlar (Yılmaz 1997: 87; Sunar 2004: 114). Hobbes'a göre yetkilerin tümü devlette toplanmakla birlikte aslında kastettiği politik yaşam içerisinde, toplumun her aşamasında devletin mutlak egemen bir hal almasıdır. Ona göre, sivil toplum ile devlet aynı anlama (Doğan 2002: 57) gelmekle birlikte aynı zamanda toplumda güçlü bir devletin gerekliliği (Savran 2003: 40) toplum açısından oldukça önemlidir. Devletin otoritesi kendisini etkin bir biçimde hissettirmektedir, bölünemez ve parçalanamaz bir yapı sergilemektedir (Haşlak 2006: 4). Ayrıca Hobbes, tüm sivil toplum türlerini devletin bünyesinde bir araya getirmektedir (Çaha 2003: 28).

1600'lü yıllarda ise toplumsal sözleşme kuramının bir diğer düşünürü olan John Locke, doğa durumu ile devlet (sivil toplum) arasındaki ayırım üzerinde durmaya devam etmektedir. Bunu yaparken de, devleti tanımlandırabilmek için doğa durumundan yola çıkmaktadır. Ona göre doğa durumu, toplum içerisindeki bireylerin doğal yasalara dayanarak yaşamlarına devam ettikleri, doğal yasalar çerçevesinde istedikleri şekilde davranış gösterebildikleri, insanların özgür ve eşit olduğu alandır (Doğan 2002: 61; Kaynar 2005: 345).

Locke, Hobbes'tan farklı olarak, bireylerin doğa durumu içerisinde özgür ve bağımsız oldukları üzerinde durur. Bunun yanı sıra devleti liberal bir anayasal temelde irdelerken, bireye öncelik veren bir tutum sergilemiştir (Haşlak 2006: 4). Toplumunu kiliseye dayandırmak istemez, eşit ve işbirliği içerisinde olan bir toplumu hedeflemektedir (Canatan 2005: 85). Ayrıca bireylerin doğa yasaları çerçevesinde barış içerisinde olmalarına rağmen politik bir güce gereksinim duyduklarını belirtir. Bu nedenle tıpkı Hobbes'taki gibi korunma ihtiyacından dolayı bir otoriteye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Kaynar 2005: 345). Ancak Locke'un vurguladığı devlet, sınırlı yetkileri sebebiyle Hobbes'tan farklılık göstermektedir (Doğan 2002: 66).

1700'lü yılların toplumsal sözleşme kuramının temsilcisi ise Jean Jascques Rousseau'dur. Jean Jascques Rousseau (1729–1797) da tıpkı Hobbes ve Locke gibi doğa durumu ile devletli yani sivil toplum arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Doğal yaşam durumunun bireyler için tam bir eşitlik ve özgürlük durumu oluşturduğunu ileri sürmektedir (Haşlak 2006: 5). Rousseau'ya göre, bireyler doğa

durumunda temel ihtiyaçlarını karşılar, ayrı yaşam srdrrlr bu nedenle de birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken görevleri yoktur. Ancak bireyler ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldiklerinde mülkiyet temelinde dayanan anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu artan anlaşmazlıklar sonucu bireyler, kendi mülkiyetlerini korumak için bir araya gelerek iradelerini ortak irade üzerinde birleştirip toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirmektedirler (Bayhan 2002: 5; Onbaşı 2005: 23).

Toplumsal sözleşme kuramcılarına baktığımız zaman oluşturdukları ikili ilişkinin doğa durumu ile sivil ve siyasal toplum arasında kurulduğu ve toplumsal sözleşme kuramcıları tarafından devlet ve sivil toplum ayırımına tam olarak gidilmediği görülmüştür. Bunun sonucunda devlet ile vatandaş arasındaki diyalogun sözleşmeye dayandırılarak, devleti kuvvetli bir otorite olarak ön plana çıkaran bu dönemde, ‘tam bir sivil toplumdan bahsetmek mümkün müdür?’ sorusu önem kazanmaktadır. Bu açıdan tam bir sivil toplum oluşumundan söz edilemez. nk sivil toplum, toplumsal sözleşme kuramcıları tarafından devletten ayrı bir yapı değil, zdeleşmiş bir yapı sergilemektedir. 16. yüzyılda Thomas Hobbes bireylerin doğa durumunda zgr olmalarının güçlü bir devlet otoritesini gerektirdiğini belirtilirken, 17. yüzyıla gelindiğinde bireylerin doğa durumunda zgr oldukları John Locke tarafından vurgulanmakta ise de bu dönemde devletin sınırlı yetkileri dikkat çekmektedir. 18. yüzyılda Rousseau bireylerin mülkiyet hakları üzerinde durup bu hakların korunması için ortak bir g üzerinde bir araya gelmeleri gerektiğini vurgulayarak, devletin varlığının gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu gelişmeler toplumsal sözleşme kuramcıları tarafından sivil topluma yüklenilen ifadenin, günümüz sivil toplumunun kazandığı anlamdan çok daha farklı bir yerde olması bize bu kavramın gelişiminde gelinen noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Sivil toplum ve devlet ayırımı kendisini ilk olarak Hegel’de göstermektedir. Hegel 1821 yılında kaleme aldığı “*Hukuk Felsefesi*” adlı eserinde sivil toplum-devlet ikiliği üzerinde durmuş (Bayhan 2002: 5) ve siyasal hayat-sivil toplum özdeşliğini değiştirmiştir (Haşlak 2006: 5). Hegel sivil toplumu devletten ayırırken, sivil toplumun devletle ilişki içerisinde olması gerektiğini de belirtmektedir

(Bayraktar 2005: 13). Bunu gerçekleştirirken de devlete, sivil toplumu denetleme hakkı vermekte ve bu hakkı “seküler bir Tanrı devleti” yaklaşımına dayandırmaktadır (Yıldırım 2005: 62). Ancak aynı zamanda, devlet sivil toplum içerisinde yer alan bireylerin çıkarlarını güvence altına alır, koruma rolünü üstlenir (Çaha 2003: 31). Çünkü bireylerin kendi ihtiyaçlarından kaynaklanan çatışmaları birbirlerine karşı düşmanca tavır sergilemelerine neden olmaktadır (Haşlak 2006: 5). Bu nedenle güçlü bir otoriteye yani devlete ihtiyaç duyulmakla beraber kuvvetli bir devletin varlığı şart koşulmuştur.

Sivil toplumu devletten ayrı tutan bir yaklaşıma Marksist devlet anlayışında karşılaşmaktayız. Bilimsel sosyalizm olarak adlandırılan siyasal ideolojinin kurucusu olan Karl Marx (1818–1883) için sivil toplum, toplumsal hayatın bütün alanlarını belirleyici bir alan gerçekleştirmekle birlikte hem tarihsel bir süreç içerisinde belirli bir kademeyi hem de belirli bir dönüşüm gerçekleştiren toplumsal tabanı ifade etmektedir (Çaha 2003: 36–37; Savran 2003: 186). Marx, kapitalist çıkarların ortaya çıkışıyla beraber sivil toplumun oluşumu arasında paralellik görmüş ve iktisadi yaşamın bireylerin tüm aktivitelerinin ve sosyal yaşantılarının temeli olduğunu ileri sürmüştür (Akay 2005: 13; Bayhan 2002: 6). Devleti de toplumsal ve iktisadi yaşamın tamamını kuşatan bir kurum olarak değil, bu alanları kapsayan ve sivil toplumun hizmetinde olan bir kurum olarak görmüştür (Çaha 2003: 37). Devletin ve sivil toplumun Marx’ın yaklaşımında içsel olarak birbirine bağlı olduğu ancak sivil toplum kavramının daha belirleyici bir rol oynadığı göze çarpmaktadır (Sarıbay 2000: 119). Ona göre, tarihsel süreç içerisindeki ilerleme ve gelişme alanı devlet olmamakla birlikte, bunun sivil toplum olduğu yönündedir (Kaynar 2005: 350). Marx, sivil toplumu alt yapı ve üst yapı ilişkisi içerisinde değerlendirmekte olup, sivil toplumu alt yapı, devleti ise üst yapı olarak görmektedir (Haşlak 2006: 5).

Marksist ekolün en önemli temsilcilerinden biri de Antonio Gramsci’dir. Marksist düşüncede Gramsci ile beraber sivil toplum kavramının toplumsal gelişmenin tanımlanmasında olumlu yönde kullanıldığı, sivil toplum ve devlet ayrımına gidildiği görülmektedir. Gramsci devletin süreklilik gösteren bir kurum olmayıp toplumun dönüşüm geçirmesiyle birlikte ortadan kalkacak geçici bir kurum

olduğunu savunmaktadır (Yılmaz 1997: 89; Keane 2004: 94). Gramsci'de sivil toplum yönetimin dışındaki kamusal kesimi başka bir deyişle okullar, sendikalar, medya gibi kurumları kapsamaktadır. Marx sivil toplumu alt yapı olarak ele alırken, Gramsci için sivil toplum, politik toplum ile beraber üst yapının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaynar 2005: 354). Gramsci, sivil toplumu farklı bir bakışla tekrardan yorumlamış olup, sivil toplumu devletin baskı araçları dışında olan ve gönüllüğü esas alan kurumlardan oluşan alan olarak adlandırmıştır (Uğur 1998: 213).

Genel olarak bakıldığında Hegel, Marx ve Gramsci'nin sivil topluma değişik anlamlar yüklediklerini görmekteyiz. Marx'ın altyapı olarak düşündüğü sivil toplum ekonomi ile sınırlı olmakla birlikte Hegel'in sivil toplumunda böyle bir durum söz konusu değildir. Buna karşın Marx, sivil toplumu sanat, üretim ilişkileri gibi konulardaki insan faaliyetleri olarak Hegel ise aile ile devlet arasında bulunan alan olarak tanımlamaktadır (Doğan 2002: 175). Gramsci ve Marx'ın, Hegel'in tersine üzerinde durdukları nokta devlet değil, sivil toplumun kendisidir (Keane 2004: 103). Gramsci ise Marx'tan farklı olarak iktisadi ilişkilere öncelik tanımamakla birlikte, sivil toplumun demokratik ve kültürel nitelikteki boyutlarına önem vermektedir (Tosun 2003: 229). Gramsci'nin sivil toplum kavramına yönelik anlayışı Hegel'e yakındır. Gramsci'de de sivil toplum Hegel'deki gibi üst yapısal bir kavramdır (Çaha 2003: 38; Keane 2004: 103). Hegel'den itibaren doğa durumunun yerini devletin almış olması ile beraber sivil toplum-devlet ilişkisi ön plana çıkmıştır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Hegel tarafından toplumsal sözleşme kuramcılarının devlet(sivil toplum)-doğa durumu ikiliğinden devlet-sivil toplum ayırımına geçişi ile önemli bir gelişme sağlandığı söylenebilir. 16. yüzyıldan 18. yüzyılın sonlarına kadar toplumsal sözleşme kuramcıları devlet ile sivil toplumu bütün olarak kabul etmekteydiler. Devleti bireylerin doğa durumunda iken ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmekle yükümlü bir erk olarak görmekteydiler. Hegel'de bu açıdan eşitsizliğin ve haksızlığın olduğu durumlarda devletin müdahale etmesi gerektiğini savunur. Devlet ile sivil toplum karşılaştırıldığında devleti daha ayrıcalıklı görür. Bu durum devletin her iki dönemde de ön planda olduğunu gösterse de Hegel ile birlikte sivil toplum devlet ile özdeşleşmez, birbiri ile bağlantı içerisinde bulunması gereken iki olgudur.

1.2. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplum kavramına siyaset felsefecilerinin kattığı anlam zamanla daha da geliştirilmiş ve bugünkü sivil toplumun tanımı ortaya çıkmıştır. Birçok düşünür sivil toplumu tanımlama yoluna giderken, sivil toplum kavramının özelliklerinden yararlanılmış, bu özellikleri dikkate alarak, “sivil toplum tam olarak nedir?” sorusuna yanıt bulmaya çalışmıştır. Ancak sivil toplumun tam olarak ne olduğu ve hangi özelliklerin bir araya gelerek sivil toplumu oluşturduğu konusu geçmişten beri tartışma konusu olmakla beraber, bu tartışmalar günümüze çok çeşitli sivil toplum tanımları getirmiştir.

Sivil toplum 18. yüzyılda Batı Avrupa’da toplum halinde yaşamının nasıl gerçekleştiğini anlamaya yönelik ortaya çıkan bir kavramdır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay 2007: 544). 20. yüzyılın son dönemlerinde ise devletin etkinliğinin azaltılması, devlet ile toplum arasındaki ilişkinin tekrardan düzenlenmesi konusu üzerinde durulmuş ve buna bir tepki olarak sivil toplum kavramı kendisini göstermiştir.

Sivil toplum, nasıl daha katılımcı bir demokrasinin elde edilebileceği ve nasıl otoriter yönetimlerin daha demokratik hale gelebileceğine ilişkin tartışmalar sürerken, bir temel kavram olarak ortaya çıkmıştır (Kaynar 2005: 359; Naidoo ve Tandon 1999: 1). 18. ve 19. yüzyılda ülkelerde gelişen politik değişimler ve küreselleşme sivil toplum kavramını ön plana çıkmasına neden olmuştur (Rooy 1998: 6–7). Bunu takiben sivil toplum fikrinin oluşumu daha çok, devlet, hane halkı, ekonomi gibi diğer düzenlemelere karşı olarak oluşmuş (Ahrne 1998: 84–94) ve sadece devletten değil aynı zamanda ekonomiden de ayrı tutulmuştur (Hendriks 2006: 488).

Görüldüğü üzere sivil toplum kavramı farklı toplumlardaki belirli gelişmelere bağlı olarak değişik biçimlerde tanımlandırılma yoluna gidilmiştir. Topumlarda çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal biçimlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri gibi unsurların gelişmesi ile sivil toplumun kendisini çeşitli şekillerde göstermesi paralellik taşımaktadır (Güloğlu 2006: 148).

Terim olarak sivil toplum kavramı, toplumun siyasi otoritenin oluşturduğu baskıdan uzak durması anlamına gelmektedir (Bolay 1997: 7). Genel olarak ise, devletin denetiminin ve baskısının görülmediği, birey ve grupların kültürel ve sosyal etkinlikte bulunabildikleri, gönüllü faaliyetlerin gerçekleştirilebildiği bir toplumu anlatmaktadır (Atar, 1997: 98).

Gordon White'a göre sivil toplum, devlet ile aile arasında, devletten bağımsız olan, toplumdaki bireylerin kendi çıkarlarını korumak amacıyla gönüllü olarak oluşturdukları alan olarak tanımlanmaktadır (Beckman 1997: 1).

Ayrıca sivil toplum konusunda Charles Taylor, sivil toplum alanının oluşabilmesi için yönlendirilmemiş bireylerin kendi istekleri doğrultusunda örgütlenmeleri ve oluşan bu örgütlerin devlet politikasının işleyişini önemli ölçüde etkileyebilmesi gerektiğini belirtmektedir (Doğan 2002: 270; Tosun 2005: 668). Böylece sivil toplumun oluşumu için gerekli temel unsur olan gönüllük esası ve devlet karşısındaki baskı niteliğinden yola çıkarak tanımlama yola gitmektedir.

Sivil toplum devlet ve devlet otoritesinden farklı olarak ekonomik ve toplumsal kesimi de ifade eder (Güneş ve Yükselen 2004: 7). Ancak sivil toplum devleti ve özel alanı kapsamamaktadır (Hanberger 2001: 213). Özel alan ile devlet arasında aracı özelliği gösteren örgütlü bir sosyal yapılanmadır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay 2007: 545). Bu açıdan sivil topluma genel olarak bakıldığında ne tam olarak devlete karşı görülmekte ne de ekonomik alanın bir parçası olarak görülmektedir. Sivil toplum hem iş piyasasının ekonomik çıkarları hem de devletin savunduğu siyasal çıkarların arasında olan üçüncü bir yol görünümünde karşımıza çıkmaktadır (Tosun 2003: 235). Bu yol demokratikliğin işleyişinde gelişmiş, etkili bir toplum yapısı şeklinde kendisini göstermektedir (Karataş 1997: 10).

Sivil toplumun canlanma dönemi ile birlikte sivil toplumun ülkeler üzerinde yaygınlaşmaya başlamasının tanım belirsizliğini de beraberinde getirdiği görülmektedir (Keyman 2005: 130). Ancak bu belirsizliğe rağmen, günümüzde sivil

toplum tanımları içerisinde en çok Larry Diamond tarafından yapılan tanım kabul görmüştür. Larry Diamond'a göre sivil toplum:

“Gönüllü katılımın olduğu, devletten özerk, hukuki kurallara veya genel kabul görmüş ilkelere bağlı olan alan ” olarak tanımlanmaktadır (Diamond 1994: 5).

Sivil toplum özel alan ile devlet arasında yer alan ara bir varlıktır. Sivil toplum aktörlerinin, hareket özgürlüklerini ve özerkliklerini korumak için hukuki düzenlemeye ihtiyaçları vardır (Diamond 1994: 5). Sivil toplumun devlet iktidarını belirli aşamada sınırlayıcı ve devletten özerk bir gücü vardır ancak bu durum devletten yabancılaşmayı gerektirmez. Bu açıdan bakıldığında sivil toplum devlet iktidarına yönelik dikkatlidir ve saygılıdır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay 2007: 545).

Küreselleşme ile birlikte değişen dünyada demokrasinin önemli bir koşulu olarak sivil toplum kendisini göstermeye başlamıştır. Ülkelerde artan sorunların çözümü çaba harcayan aracı kurum olarak karşımıza çıkmıştır.

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak sivil toplum kavramının belirli temel özelliklerinden söz edilebilir. Bunlar (Karakılçık 2006: 225; Güloğlu 2006: 148):

- Sivil toplum toplumsal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.
- Küreselleşme süreci ile birlikte gelişme göstermektedir.
- Kavramsallaştırma sürecini henüz tamamlamamış olması sebebiyle belirsiz, tartışmaya açık bir kavram olarak kendisini göstermektedir.
- Devlet, aile ve yerel hayattan bağımsız bir toplumsal alanı temsil etmektedir.
- Sivil toplum hukuk düzeni dışında tutulamaz.
- Sivil toplum örgütlü hali ile devlet ve toplumdaki bireyler arasında “aracı” ve “itici güç” rolü oynamaktadır.

Sonuç olarak sivil toplum vatandaşlar için vazgeçilmez olmakla birlikte küreselleşme ve buna bağlı değişimle ilgili olarak ülkelerin vazgeçilmez demokratikleşme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için öncelikli olarak toplumda bir sivil toplum alanının oluşması gerekmektedir. Ancak ülkelerin kültürel, ekonomik ve hukuksal yapılanmalarına göre farklı şekillerde sivil toplum kendisini göstermektedir. Ülkelerde değişik yapılanmalar göstererek ortaya çıkması sivil toplum kavramının tanımı açısından tartışmaların sürmesine neden olsa da temelde sivil toplum devletten bağımsız ancak hukuksal niteliği olan önemli bir güçtür.

2. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİ

Avrupa'da sivil toplum, Batı Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerinin tarihsel süreç içerisinde siyasal açıdan yaşamış olduğu yapısal değişimler sonucu şekillenmiş ve bugünkü duruma kavuşmuştur. Bu başlık altında sivil toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal değişimlerin sivil toplum oluşumuna olan etkileri incelenecektir. Bu açıdan Avrupa'da sivil toplumun gelişimi Doğu ve Batı Avrupa olmak üzere iki şekilde değerlendirilecektir.

2.1. BATI AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN OLUŞUMU

Batı'da devlet-toplum ilişkisinin değişimine paralel olarak sivil toplum kavramı siyasal tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. Buna bağlı olarak da Batı'da sivil toplum, demokratik bir yapılanmayı sağlayarak toplumsal katılımı arttıracak, toplumsal farklılaşmayı gerçekleştirecek, sosyal örgütlenmelerin önünü açacak ve bireysel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak gelişmiştir.

Batı Avrupa'da sivil toplumun gelişimini 13. yüzyılın başlarına kadar götürmek olasıdır. Devlet alanı dışında tutulan özerk, örgütlü toplulukları içine alan bir toplumsal gelişme olarak sivil toplumun kendisini gerçek anlamda bu dönemde gösterdiğini söylemek mümkündür. Pazar ekonomisinin oluşması, zenginlik oranının

artması, özel yaşam ile paralel mülkiyet hakkının gelişmesi ve değişik yaşam biçimlerinin oluşması 13. yüzyılda Batı Avrupa’da sivil toplumun gelişimini sağlamıştır. Ekonomik gelişimin üst düzeye ulaşması, nüfusun ve sermayenin artışı ve yaşam koşullarının iyileşmesi ekonomik yaşamı canlandırırken siyasal ve hukuksal açıdan toplumu yeni arayışlara itmiştir. Ayrıca Batı Avrupa için önemli olan mülkiyet haklarının temelleri bu dönemde atılmıştır (Çaha 2003: 94–95).

13. yüzyılda Avrupa’da bir sivil toplum unsuru olarak şehirlerde kendisini gösteren esnaf loncalarıdır. Şehirlerdeki siyasal yaşam üzerinde etkili olan loncalar özellikle İtalya’da etkin olmuşlardır. Loncalar esnaflar üzerinde etkin haklara sahiptiler. Hastalık, yaşlılık, ölüm gibi durumlarda parasal yardımda bulunma gibi özellikleriyle günümüzün sosyal güvenlik kurumlarına benzemektedirler.

Sonuç olarak iktisadi açıdan sanayi toplumu siyasal açıdan da İngiliz ve Fransız Devrimleri Orta Çağ Avrupa’sının siyasal yapılanmasındaki izleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Modern toplumda, sivil toplumun canlanmasına katkı sağlayan serbest rekabet, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet anlayışı gibi kavramlar bireyi esas alan düşüncenin uzantıları olarak karşımıza çıkmaktadır (Çaha 2003: 99–101).

2.1.1. İngiltere ve Fransa Modeli

Batı Avrupa’da genel olarak İngiltere ve Fransa olmak üzere iki tip toplum-devlet ilişkisi görülmektedir. İngiltere’de sosyal sınıflar çok etkili olmakla birlikte ülke, geleneksel aristokratların ve yerel grupların oluşturduğu sosyal dinamikler tarafından idare edilmekteydi. İngiltere’de ekonominin gelişmesi beraberinde devletin faaliyet gösterdiği alanları da küçültmüştü. Bu dönemde iktisadi yaşamda söz sahibi olan devlet değil, dönemin ekonomik gruplarıydı. Siyasi haklar birey ve toplum eksenli olarak tartışılmaktaydı.

Devrimden çok sözleşme geleneğine dayanan bir yapıya sahip olan İngiltere’de demokrasi ve sekülerizm, hem aristokrasiye dayanan kurumlar hem de dini kurumlarla kaynaşmış ve ülke dünyadaki sağlam demokrasilerden birini

oturtmuştur. Devletin yerini daha çok özgürlük, daha fazla birey almıştır (Çaha 2003: 106). Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında İngiltere’de görülen sendikalaşma oranı sivil toplum kuruluşlarının siyasal hayattaki edindikleri etkin konumu göstermektedir (<http://www.egev.org.tr/node/74>).

İngiltere’deki bu modelin aksine bir model Fransa’da gelişme göstermiştir. İngiltere’de yer alan sözleşme geleneğinin yerini Fransa’da merkezîyetçi ve güçlü devlete dayalı bir yapı almıştı. Fransa’da devlet sivil toplum kuruluşlarını kendisine dayandırmak istemişti. Bu duruma 1761’de devlet tarafından çıkarılan, Fransa’da entelektüel yaşama hükmetme amaçlı ve sivil toplumun direncini kırmaya yönelik basılan “*Gazette de France*” örnek gösterilebilir. “*Gazette de France*” ile devletin mutlak otoritesini güçlendirmiş, Batı’da sivil toplum medya etrafında örgütlenirken Fransa’da ise devlet oluşabilecek bu yöndeki girişimleri kırmak için kendisi gazete çıkarma yoluna gitmiştir. Böylece medya etrafında oluşabilecek örgütlenmelerin önü kesilmek istenmiş ve kontrol mekanizması oluşturmaya çalışılmıştır (Çaha 2003: 107). Bu durumun dönemin sivil toplum kuruluşlarının sesini duyurması önünde engel oluşturmayı hedeflediği görülmektedir.

Fransa’da İngiltere’nin aksine ekonomi içerisinde devletin varlığı hissedilmekteydi. II. Dünya Savaşı’ndan sonra savaşın fabrikalar, üretim araçları üzerinde yarattığı hasarların tekrardan inşa edilmesi çabası ile Fransa’da çalışma verimliliği %5’e kadar yükselmişti. Ancak Bretton Woods’un oluşturduğu para sisteminin bozulması (1971), İsrail ile Arap çatışması (1973) sonucu meydana gelen petrol şoku Fransa’nın büyüme döneminin sona ermesine neden olmuştu. 1973 ile 1979 yılları arasında Fransa’nın ekonomisindeki büyüme %3’ün altına düşmüştü. Fransa 1983 yılında enflasyonla mücadele politikası izlemeye başlamıştı. Ancak bu politika özelleştirmeler ve yönetmelik iptalleri yoluyla ekonomiyi serbestleştirmeye dayanmaktaydı (<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article920>). Oysaki ekonomik yatırım alanları özel kesimin elinde yoğunlaşırsa sivil toplumda o oranda gelişme gösterecekti (Çaha 2003: 112). 1990’lı yılların sonlarında Fransa istihdam politikasına yönelik yenilikler sağlamış, böylece işsizlik oranında düşüş sağlanmıştı. Günümüzde Fransa’nın ekonomisi ise dış ticarete büyüme göstermekle birlikte

ekonominin liberalleşmesi konusundaki çalışmalar geniş bir biçimde yürütülmeye devam etmektedir. Özelleştirme konusunda önceki dönemlerde katı olan Fransa'nın özelleştirecek birkaç şirket ve devletin elden çıkaracak birkaç iştiraki kalmıştır (<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article920>). Ayrıca Fransa'da çalışanlara tanınan önemli hukuki ve mali dayanaklarda ülkedeki güçlü sendikaların etkisi yadsınamaz (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/06/050616_france-economy.shtml). Son dönemlerde ekonomi alanında yaşanan önemli değişimlerde göstermektedir ki Fransa'da artık ekonomi de devletin varlığı azalmaktadır.

Sonuç olarak, Batı Avrupa'da sivil toplum-devlet ilişkisi Fransa ve İngiltere örneklerinde İngiltere daha çok bireye yönelik bir politika izlese de 1970–1990 yılları arasında Fransa'da baskın devlet anlayışı kendisini göstermiştir. Ancak bir Doğu Avrupa ülkesi olan Fransa zamanla uyguladığı ekonomi politikaları ile devletin ekonomi üzerindeki etkisini asgari düzeye indirmeye çalışmaktadır. Ancak Türkiye bu iki modelin arasında Fransa'nın etkisi altında kalarak devlet ağırlıklı bir politika izlemiştir.

Doğu Avrupa'ya göre daha gelişmiş sivil alanın bulunduğu Batı Avrupa'da sivil toplum daha hızlı gelişme göstermiştir. Demokrasinin gelişimi ve AB'nin oluşumunda öncü durumunda olan birçok Batı Avrupa ülkesi, sivil toplum açısından önemli konuma diğer Avrupa ülkelerine göre hızla ulaşmıştır.

2.2. DOĞU AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN OLUŞUMU

Batı Avrupa'nın “sosyal sınıf merkezli”, Doğu Avrupa'nın ise “devlet merkezli” olması, demokrasinin ve buna bağlı olarak da sivil toplumun Batı Avrupa'da daha kolay gelişmiş olmasının nedenlerinden biri olarak görülebilir.

Doğu Avrupa ülkelerinde Batı Avrupa'daki kadar güçlü sivil toplum kuruluşlarına rastlanmasa da birtakım sivil toplum oluşumları görülmüştür. Modernleşme sürecine girilmesi ile birlikte STK'ların yanı sıra siyasal partiler,

medya grupları, dernekler ve işçi örgütleri gibi modern sivil toplum türleri gelişmeye başlamıştır (Çaha 2003: 113).

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Doğu Avrupa'daki bazı imparatorlukların yerini yeni oluşan devletler almış ve bu devletler demokrasi ile tanışma şansını elde etmişlerdi. Demokrasinin bu ülkelerde kendisini göstermesi sivil toplum açısından önemli gelişmelere yol açmış, sivil toplum alanında bir canlanma başlamıştı (Çaha 2003: 113).

I. Dünya Savaşı sonrasında sosyalizmin yayılmaya başlamasıyla yeni kurulan devletler bu gelişmenin etkisi altında kalmıştı. Bu durum II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle "demokratik batı" karşısında alternatif olarak "Sosyalist Blok"u ortaya çıkartmıştı. Bunun sonucunda da sivil toplum oluşumları komünist rejimin devreye girmesiyle yok olmuştu. Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve bunlara ek olarak daha sonraları Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk gibi ülkelerde sivil toplum oluşumları yok olarak yerlerini devletle bütünlük kuran komünist partilere bırakmıştır. Bu durum 1917 yılından 1990'lı yıllara kadar sürmüş ve bu dönem içerisinde sivil toplumun varlığı yok olmuştur (Çaha 2003: 114). Çünkü sosyalist ülkelerde devlet, mülkiyetin tamamını kamulaştırmış (Çaha 2003: 115) ve böylece sivil toplumun gelişme göstereceği temel alanlar yok olmuştur. Ayrıca, insan hakları başta olmak üzere tüm siyasal özgürlükler ortadan kaldırılmıştır.

Doğu Avrupa'da sosyalist ülkelerde komünist partilerin dışında halkın kendisini ifade edebilecek hiçbir sivil toplum oluşumunun bulunmayışı toplumsal eylemlere yol açmıştır. 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da ve 1980-1981'de Polonya'da özgürlüklerin yeniden kazanılması amacıyla eyleme yönelmişlerdir. Ancak komünist rejimin sivil toplumu tekrardan sağlamaya yönelik ilk ciddi hareketi 1976 yılında İşçi Savunma Komitesi'nin (KOR) adı altında Polonya'da ortaya çıkmıştır. KOR, yetersizlik, keyfilik gibi resmi politikadaki bozukluklar gibi sorunlara yönelik halkı devlete karşı harekete yöneltmiş ve böylece komitenin yapısı İşçi Dayanışma Hareketine dönüşmüştür. 1980'li yıllar ile birlikte

ise Doğu Avrupa’da birçok alanda sivil toplum unsurlarına yeniden rastlanmaya başlanmıştır (Çaha 2003: 115).

Sonuç olarak, 1990’lı yıllarda sosyalist rejimlerin kırılmasıyla modernleşme sürecine giren bu ülkelerde sivil toplum kendisini hızlı bir şekilde geliştirmiştir. 1992 Maastricht Antlaşması ile birçok ülke önemli bir sosyal, ekonomik, siyasal bir birlik olan AB’ye üye olmaya çalışmıştır. AB’ye üyelik ortak yürütülecek politikaları da beraberinde getirmiştir. Bu politikalar birliğe üye ülkeler arasında sağlanan antlaşmalarla yürütülürken bir taraftan da ülke halklarının ve kültürlerinin kaynaşması, toplumun genişleme süreci ile birlikte bilinçlendirilmesi açısından sivil toplum oluşumlarının artırılması şarttır. Bu açıdan 2000’li yıllara gelindiğinde Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda sivil toplumun rahat gelişimini sağlayacak sivil toplum alanı oluşturmaya yönelik gerekli hukuki düzenlemeler sağlanmış, demokratik bir ortam esas alınmıştır. Böylece sivil toplum kuruluşları güçlenmiş, devletin hakimiyetini bireylerin önceliği almıştır. AB’ye katılımı ön koşul olan sivil toplumun gelişimi ile birçok Doğu Avrupa ülkesi 2004 yılında AB’ye üye olmuştur.

3. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Uzun bir geçmişe sahip olan sivil toplum kavramının Türkiye’de kendisini Osmanlı Devleti döneminden itibaren hissettirmeye başladığı ve Cumhuriyet dönemiyle beraber artık sivil toplum yönünde tartışmaların arttığı görülmektedir. Bu başlık altında öncelikli olarak Osmanlı Devleti dönemindeki sivil toplumun gelişimi, daha sonra ise Cumhuriyet Döneminde sivil toplumun geldiği boyut 1980 öncesi ve 1980 sonrası kapsamında incelenecektir.

3.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM

Osmanlı Devleti döneminde sivil toplum türlerinin var olup olmadığı konusu birçok düşünür tarafından irdelenmiş, tartışma konusu olmuştur. Sivil toplum

kavramını oluşturan bazı oluşumların devlet içerisinde kendisini göstermesine rağmen devletin toplum üzerinde kurmuş olduğu merkezîyetçi yapı sivil toplumun gelişimi için pek imkan tanımamıştır.

Devlet yapısı olarak Osmanlı Devleti'nin en önemli özelliği, devlet otoritesinin oluşturduğu “merkez” ile halk kesiminin oluşturduğu “çevre” arasında aracı kuruluşların olmayışından kaynaklanan hem merkezîyetçi hem de bürokratik bir yapıya sahip olmasıdır (Duman 2006: 367; Çaha 2003: 146–147). Osmanlı Devleti “güçlü devlet” geleneğine sahiptir (Alpay 2005: 121; Tosun 2003: 251). Merkezi otorite dışında bir hareket alanı olmadığı gibi Batı Avrupa'daki şekliyle mülkiyet haklarının olduğu bir sivil toplum oluşumundan da söz etmek pek olası değildir (Çaha 2003: 147).

Osmanlı Devleti'nin toplum yapısına baktığımız zaman ise yönetenler ile yönetilenlerden oluşan iki kesimin varlığından söz etmek mümkündür. Bu iki kesim bünyesinde farklı tabakaları barındırmaktadır. Yönetilenler genellikle “askeri” olarak adlandırılan, vergi vermeyen devlet görevlileri ile ulema sınıfından oluşmakta, yöneticiler ise vergisini düzenli olarak veren ancak yönetimde söz hakkı olmayan tüm halkı içine alan genellikle tüccar ve sarrafları kapsayan kentli kesim ile köylülerden oluşmaktadır (Duman 2006: 367). Toplumu oluşturan bireyler ile devlet arasındaki ilişki, devletin toplum üzerinde etkin başka bir deyişle baskın olması esasına dayanmaktadır (Çaha 2003: 147). Toplum içerisindeki bireylerin devlete karşı oluşturdukları hareketler genellikle devlete karşı bir hainlik ve bölücülük olarak algılanmıştır. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nde devlete yönelik hainlik ile devlete yönelik ihaneti birbirinden ayıran çizgi bir belirsizlik içerisinde (Çaha 2003: 152). Osmanlı Devleti'nde yine de sivil toplum işlevi gören ve sivil toplum sayılabilecek bazı kurum ve kuruluşların varlığından söz edebiliriz. Bu kurum ve kuruluşlar millet sistemi içerisinde yer alan gayrimüslim dinsel örgütlenmeler, loncalar, din kurumu ve ayanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tuncel 2005: 712; Duman 2006: 368).

Osmanlı Devleti'nde millet sistemi içerisinde gayrimüslimler kendi değerlerini geliştirme olanağını bulmuşlardır. Her dini grup içerisinde yüksek bir

din adamı yönetici olarak seçilmiş ve yönetim ile irtibat içerisinde bulunarak kendi cemaatini düzenlemek ve idare etmekle ilgili kendisine verilmiş olan idari görevleri Osmanlı Devleti'ne karşı yerine getirmektedir. Bu sistemde etnik kökenlere göre sınıflama olamadığı için, sistemde esas olan bireylerin aynı dinden olmasıdır. Bu açıdan aynı dili konuşan ve aynı etnik kökene sahip bireyler dinleri farklı olduğunda farklı milletlere ait olmaktadır (Duman 2006: 369). Bu sistemde her ne kadar milletler kendi yapıları içerisinde sınırlı bir bağımsızlığa sahipmiş gibi görünse de milletlerin başında bulunan yöneticilerin devlete karşı sorumlu olmaları sivil toplum unsurunu sınırlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde sivil toplum unsurunu barındıran bir diğer kurum ise loncalardır. Loncalar 17.yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmış, yönetilen kesimi kapsayan ve özellikle esnafla merkezi yönetimin arasında bir aracı görevi üstlenmiş örgütlenmelerdir. Anadolu'da üretim ve pazarlamaya yönelik ortaklığı destekleyici kurumlar olarak faaliyet göstermekteydiler (Çaha 2003: 163).

Köken itibarıyla ahilik geleneğine dayanan loncalar belirli bir heyet tarafından yönetilmekte ve heyetin gerekli durumlarda ceza verme yetkisi bulunmaktadır. Loncaların yapısı içerisinde loncanın başı olarak adlandırılan "kethüda" adı verilen yöneticiler mevcuttur ve bu kethüdalar lonca üyelerinin oyları ile seçilmektedir. Fakat bu seçimlerin sonucunun geçerliliği merkezi yönetimin onayına bağlanmıştır (Çaha 2003: 163; Duman 2006: 369). Genel olarak bakıldığında loncaların sivil toplum unsurlarını yapısında barındırdığı söylenebilir. Ancak loncaların başında bulunan kethüdaların seçimlerinin devletin onayına bağlanması bu durumu devlete bir açıdan bağlı kalındığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde bir diğer sivil toplum unsuru olarak karşımıza İslami din kurumları çıkmaktadır. İslami din kurumları resmi ve halk düzeyinde olmak üzere iki şekilde örgütlenmişlerdir. Resmi düzeydeki örgütlenmeler merkezi idare tarafından atanan Şeyhülislamın başında olduğu ulema sınıfından oluşmaktadır (Duman 2006: 370). Ulemaların atanması devletin elinde olduğu için, ulemalar devlete karşı bağlılık gösteren gruplar haline gelmişlerdir (Çaha 2003: 166). Halk düzeyinde

örgütlenmelerin başında ise tarikatlar gelmektedir (Duman 2006: 370). Ancak bu kurumların yapısı ve devletle olan ilişkisi dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nde din kurumlarında sivil toplum oluşumunun mevcut olduğu tartışmalıdır. Bu kurumlarda gerek ulema sınıfının devlete olan bağlılığının sıkı olması gerekse halk örgütlenmelerinin tarikat önderine olan bağlılığıyla üyelerin kendi bireyselliklerini arka planda tutmaları nedeniyle sivil toplum unsurunun kendisini gösterdiği söylenememektedir (Çaha 2003: 169).

Sivil toplum unsurunu yapısında bulundurup bulundurmadığı tartışılan bir diğer kurum da ayanlardır. Ancak ayanlarda devlete bağımlı bir yapı gösteren örgütlenmelerdir. Resmi otorite karşısında bir güce sahip olmalarına karşın, merkezi otoriteyi temsil edici özellikleri de vardır (Çaha 2003: 168).

Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan itibaren modernleşme çabası içerisine girmiştir. Bu dönemdeki idari reformlar, eğitim alanındaki atılımlar, yasal düzenlemeler, matbaanın gelmesi ve bununla beraber kitap ve dergi sayısındaki artışlar kamusal yaşamı toplumla daha iç içe geçirmiştir (Çaha 1999: 60). Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Batı tesirine girmesi ile beraber modernleşme başlamış, devletin kurumları değişim içerisine girmiştir (Acun 2005: 57). Bu dönemlerde yapılan reformlar ve modernleşme ile birlikte edilmiş ve devlet ilerleme kaydetmiştir. Ancak bu dönemde yapılan reformlar ve gelişmeler devletin güç yapısını değiştirmemiştir (Karaman ve Aras 2000: 48).

Tanzimat öncesi dönemde Batı'ya yönelme eğilimi ile birlikte devletin gücünün artırılmasının modern ve teknik açıdan güçlü bir ordu ile desteklenmesi ve bunun için de teknolojik açıdan kalkınmanın gerekliliği buna yönelik reform çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle 19. yüzyıl süresince gerçekleştirilen reformlar vasıtasıyla Batı'nın idari, politik, eğitim ve hukuk alanlarındaki kurum ve çalışmaları Osmanlı Devleti'ne uyumlaştırma vasıtasıyla aktarılmak istenmiştir. Askeri alanda yapılan bu reform çalışmalarının merkezi otoritenin gücünün artırılıp diğer ülkeler karşısında tekrardan güçlenebilme isteğini hedeflemesi bu gelişmelerin aynı zamanda sivil toplumu denetim altına almayı

kolaylaştırıcı rol oynadığına işarettir. Ancak Tanzimat Fermanıyla temel hak ve özgürlüklere yazılı anayasal düzenlemelerde yer verilmesi düşüncesi Batı'dakine benzer sivil toplum öğelerinin temel notalarını da taşımaktaydı. Tanzimat Dönemi ile birlikte askeri bilgilerin yenilenmesine yönelik yapılan reformların yanı sıra geleneksel kurumlar ve yöntemler yerine modernlerinin geçmesi gerektiği fikri ağırlık kazanmış ve bu durum bu dönemde bir ikiliğin oluşumuna neden olmuştur. Bu yeni düşüncenin savunucuları daha çok yeni asker ve sivil bürokratlardır (Doğan 2001).

Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerine bağlı olarak sosyal ve siyasal açıdan birçok örgütlenmeler görülmüş, ancak bu örgütlenmelere tam bir katılım mekanizması içerisinde işlerlik kazandırabilecek sosyo-ekonomik yapı oluşmamıştır (Aslan ve Kaya 2004: 218). Tanzimat döneminde ekonomik alt yapı ile mevcut siyasi yapıdaki eksiklikler sivil toplum kuruluşlarının oluşumu yerine bürokrasinin etkinliğini arttırmıştır. Tanzimat'la hedeflenen güçlü merkezi otorite arayışı günümüze kadar uzanan katı bürokratik yapının oluşmasına katkı sağlamıştır (Doğan 2001). Önceki dönemde etkin olan yeniçeri ve ulema sınıfı kaldırıldığından dolayı bürokrasiyi denetleyecek padişah dışında bir güç kalmamıştır. Bu nedenle bu dönemde Tanzimat bürokratları, otoriter bir yönetim yapısının temsilcisi görünümündedir (Tuncel 2005: 713).

Tanzimat sonrasında bürokrasinin güçlenmesi ve buna bağlı olarak otokratik bir yapının ortaya çıkması modernleşmeyi hedefleyen bir seçkinler sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Jön Türk adı verilen bu üst düzey sınıf, Tanzimat Döneminde yeni orduda yetişen, yurtdışında eğitim almış, köklü reformlar yapmaya istekli bir grup olarak kendisini göstermektedir.

Tanzimat sonrası dönemde modern bir sivil toplum kuruluşu olarak 1856'da kurulan ilk dernek "Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane"dir. Bu derneğin yaptığı faaliyetlerin ve dernek ilkelerinin bir tüzükte yer alması sebebiyle modern anlamda bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanmıştır. Tanzimat sonrası ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının oluşmasına bu dönemde aydınların ve üst düzey bürokratların

öncülük ettikleri görülmektedir. Tanzimat sonrası dönem gayrimüslimlerin kurdukları ticaret kuruluşlarının ve azınlıkların oluşturdukları eğitim ve yardımlaşma derneklerinin hızla artışı sağlamıştır (Doğan 2001).

Bu tür siyasi gelişmeler Osmanlı Devleti'nde sivil toplum kuruluşlarının oluşumunu ve gelişimini sağlayacak şartların genel olarak 19. yüzyılın ortalarını bulduğunu göstermektedir. Ancak, Osmanlı Devleti'nde sivil toplumun gelişme aşaması düzenli bir seyir izlememiştir.

II. Meşrutiyet'in yürürlüğe girdiği 23 Temmuz 1908 tarihinden itibaren bu dönemde dışa kapalı olan toplumun kentlerde ve kasabalarda dışa açılmaya başladığı ve sadece siyasi bir değişimin değil toplumsal değişiminde kendisini gösterdiği bir gelişme söz konusu olmuştur. Spor amaçlı sivil yapıların yanı sıra kadın gruplarını da içerisine alan geniş sivil örgütlenmelere bu dönemde rastlanmaktadır (Çaha 2001: 38; Tuncel 2005: 715). Üç aylık bir dönemde 78 yeni dernek kurulmuş ve bu hızlı dernekleşme süreci bir seneye yakın devam etmiştir. II. Meşrutiyet'te hızla ortaya çıkan dernekleşme 16 Ağustos 1909 yılında kabul edilen Dernekler Yasası'nın ardından özellikle siyasi örgütlenmelerin üyelik kapsamının daraltılması yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kabul edilen Dernekler Yasası ile ilk sendikalarda kurulmuştur. 1909 yılında kabul edilen Kanuni Esasi ile de Osmanlı vatandaşlarının toplanma hakkı anayasal güvenceye dayandırılmıştır (Tuncel 2005: 715).

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Partisi'nin baskıcı politikalar uygulamaya başlamasına kadar geçen sürede derneklerin sayısında sürekli bir artış olduğu görülmekle birlikte bu durumun uzun sürmediğini belirtmekte fayda vardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sürekliliğini sağlama durumunu temel görev olarak yüklediğini iddia ettiği için cemiyete karşı duranları vatan hainliği ile aynı değerde sayan bir anlayışa sahipti. Bu dönemde İttihat ve Terakki yasama, yürütme ve yargı dışında otoriter yönetim anlayışlarını gerçekleştirmede sıkıyönetimi dördüncü güç olarak kabul etmiş ve uygulamıştır. Bu

açından II. Meşrutiyet'in toplumsal bir tabana dayanarak oluştuğu ve tam olarak halka ait bir siyasal hareket olduğu söylenememektedir (Doğan 2001).

II. Meşrutiyet döneminde devletin, sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla sivil topluma egemen olmaya yöneldiği ve bu amaçla derneklere devlet yardımı başlatıldığı görülmektedir. Özellikle İttihat ve Terakki yönetimi sivil toplum kuruluşlarının kendisi açısından önemini yeterince kavramıştı. Buna bağlı olarak da kendisine bağlı gençliğe hitaben oluşturulan “Osmanlı Genç Dernekleri” ve “Güç Dernekleri” adı altında kurulan örgütlenmeleri organize etmiştir. Bu dönemde sivil toplum kuruluşlarına katılımında aydın ve bürokratların ağırlığı hissedilirken esnaf ve işçi örgütlenmelerinin son derece az olduğu dikkati çeken bir husustur. Siyasal iktidar bu dönemde kendi faaliyet alanlarını kısıtlayacak veya politikalarına engel olabilecek sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini engelleme yoluna gitmiştir (Doğan 2001).

1918–1923 yılları arasındaki dönemde ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin etkinliklerini sivil toplum hareketi olarak değerlendirebiliriz. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile oluşan adaletsizlikler, Anadolu ve Rumeli'de yapılan yoğun kongre faaliyetleri sonucunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hızlı bir şekilde örgütlenmesini sağlamıştı. Bu cemiyetin örgütlenmesi ile İstanbul Hükümeti kendisini ayrı bir taraf olarak tanımıştı. Müdafaa-i Hukukçular aşamalı olarak gerçekleştirilmesini istedikleri eylem programına sahip olmakla birlikte bu hareketin kısa zaman içerisinde fiilikten çıkıp yasal organlara olması gerektiği kanaatine sahiptiler. Bunun paralelinde İstanbul-Anadolu ikiliği kaldırılarak Müdafaa-i Hukuk ideolojisine sahip yeni bir Türk Devleti kurulması hedefliydi. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nde 1919'da yapılan genel seçimler Müdafaa-i Hukuk açısından önemlidir. Bu seçimlerle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçime katılan birçok dernek ve cemiyete karşın seçimleri kazanmıştır. Seçimlerin kazanılması ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Anadolu ve Trakya'da bulunan şubelerinin Ayan ve Mebusan Meclislerinin hareketleri karşısında tepkilerini belli etmekten kaçınmadıkları görülmüştür. Böylece bu dönemde etkin olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin parlamento karşısında etkin olduğu söylenebilir. Parlamento ile

bu cemiyet arasında sürekli bir bağlantı söz konusu olmuştur (Tunaya 2007: 311-320). Bu dönemde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti güçlü bir örgütlenme olarak faaliyet göstermektedir. Bu güçlü örgütlenme yeni bir devlet oluşturma hususunda İstanbul Hükümeti karşında güçlü bir direnişe geçmiş ve politik anlamda başarı elde etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temellerinin atılmasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gerçekleştirdiği faaliyetler etkindir.

19. yüzyıla gelindiğinde ise sivil toplum açısından iki temel gelişme görülmektedir. İlk olarak eğitim, hukuk, idare alanındaki gelişmeler sivil toplum alanında bir canlanma meydana getirmiş, bunun yanı sıra entelektüel bürokrat kesimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve ikinci olarak da anayasal bir sistemin gelişmesini sağlamıştır (Çaha 1997: 35; Cicioğlu 2005: 141). Bununla birlikte 19. yüzyılda sivil toplum ve devlet ilişkisinde de önemli değişimler görülmektedir. 19. yüzyıldan önce sivil toplum ile devlet birbiri ile karmaşık bir yapıda iken 19. yüzyıldan itibaren modernleşme çabalarıyla devlet ön plana çıkarılmış, devletin kurtarılmasına öncelik verilmiştir. Bu durum toplumda da değişime neden olmuştur (Çaha 2003: 180).

3.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM

Cumhuriyet Dönemi sivil toplumu incelerken bu dönemin belirleyici resmi ideolojisini oluşturan Kemalizm üzerinde durulması gerekmektedir. Cumhuriyet dönemindeki gelişmelerde amaç, Osmanlı Devleti'nde alınan mirasın üzerine temelden farklı bir sistem kurmaya çalışmaktır. Kemalistler bu amaç doğrultusunda mevcut düzeni onarmak yerine yeni bir düzen arayışına girmişlerdir (Çaha 2003: 183). Osmanlı Devleti'nin yapısı, ideolojisi devlet seçkinleri ile Pazar ekonomisine dayalı olan seçkin grupların yakınlaşmasına engel olmuştur. Ancak bu seçkinler yakınlaşmasını Genç Türkler başlatmış ve Kemalistler daha ileri noktalara taşımışlardır.

Cumhuriyet Dönemini iki başlık altında incelemek mümkündür. İlk dönem, devletçi politikaların kendisini baskın şekilde gösterdiği tek parti dönemi ile 1946'da

çok partili dönemin başlamasından 1980'e kadar süren süreci kapsamaktadır. İkinci dönem ise 1980 sonrasında sivil toplumun geldiği aşamaları içine almaktadır.

3.2.1. 1980 Öncesinde Türkiye'de Sivil Toplum

Cumhuriyetin ilanı 1921 Anayasası'nın değiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Oluşturulan yeni Anayasa 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiş olup, Türkiye'de Anayasa arayışları açısından önemli gelişmelerden birisidir (Tuncel 2005: 718). 1924 Anayasası hem Cumhuriyet'in ilk Anayasası olması açısından hem de çok parti döneminde de uygulanmış olması açısından önemlidir. Ayrıca 1924 Anayasası derneklere ilişkin birçok gelişmeyi de bünyesinde barındırmaktadır. 1924 Anayasasının 70. ve 79. maddeleriyle toplantı ve dernek kurma haklarına yer verilmiştir. Ancak bu hakkın verilmesi ile birlikte hükümete bu derneklerin üzerinde sıkı bir denetim yetkisi sağlanmıştır. Bu durum derneklerin etkinliklerinin sınırlandırılmasına neden olmuştur. 1930'lu yıllardan itibaren ise sivil toplum kuruluşları sıkı bir denetime tabi tutulmuş ve sayıca azaltılmaları için çeşitli girişimler yapılmıştır. 1933–1938 yılları arasında yapılan yasal düzenlemeler ile sendikalaşmanın yanı sıra grev hakkına da yasaklar getirilmiş ve 1935'te derneklerin faaliyet alanlarının sınırlandırılması ile yeni bir yasalaşma süreci başlamıştır (Tuncel 2005: 720–721).

Genel olarak bakıldığında tek parti iktidarının politikaları ve örgütlenme tarzı, devletten bağımsız bir sivil toplum alanının oluşmasına engel teşkil etmiştir (Akatay ve Yelkikalan 2007: 161). Sivil toplumun en önemli özelliği olarak görülen çok seslilik bu dönemde kendisini gösterememiştir (Cicioğlu 2005: 143).

1946'da çok partili yaşama geçiş sivil toplum açısından önemli gelişmelere olanak sağlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte sivil toplum unsurları tekrardan kendisini göstermeye başlamıştır. Çok partili dönem ile tekrardan kendisini gösteren unsurların başında sendikalar, medya, dini ve köylü gruplar gibi oluşumlar gelmektedir. Toplumsal alanda bir canlanma söz konusu iken siyasi alanda da çok sayıda siyasi partinin ve çeşitli grupların geliştiği görülmektedir (Çaha 1997:

36). Çok partili döneme geçişle birlikte dernekleşme sürecinde hız kazanmıştır. Bu dönemde 17 Ekim 1946'da İnsan Hakları Derneği'nin Fevzi Çakmak başkanlığında kurulması ile bu derneğe karşı olarak CHP yönetimi tarafından Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ve Özgürlükleri Koruma Grubunu oluşturmuşlardır (Tuncel 2005: 724).

1950–1980 arası dönemde ise sosyal ve siyasal alanda farklılaşmalara rastlanmaktadır. 1960 yılında Türkiye'de 27 Mayıs askeri müdahale gerçekleşmiştir (Çaha 1997: 37; Zaim 1997: 304; Tuncel 2005: 725). Bu dönemde sendikal örgütlenmelerde büyük ilerlemeler kaydedilmekle birlikte sendikalara grev hakkının tanınması Türk toplumu için yapılan önemli gelişmeler arasındadır. 27 Mayıs 1960 tarihine kadar ki dönemde askeri yönetimin etkisiyle “sivil” kelimesi, “askeri olmayan” anlamında kullanılmış olduğundan bu kavrama farklı bir anlam yüklediği görülmektedir. (Duman 2006: 359; Hatemi 1997: 18; Çaha 1997: 27).

Ancak 1960'lı yılların ilk yarısından itibaren Türkiye'de sivil toplum kavramı üzerinde yoğun araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde sivil topluma yönelik araştırmaları ile bilinen önemli bir düşünür olarak karşımıza İdris Küçükömer çıkmaktadır. Küçükömer'in düşünceleri sivil toplumun Türk toplum yapısındaki konumunun belirlenmesi ve yerinin anlaşılması açısından önemlidir. Küçükömer sivil toplum kavramı üzerinde dururken, 1960'lı yılların ilk yarısından itibaren darbelerin meydana geldiği dönemde bu kavrama yönelik görüşlerini ortaya koymuş, eleştirilerde bulunmuştur (Duman 2004: 47; Avcı 2000: 33).

Küçükömer'e göre sivil toplum basit olarak ihtiyaçların karşılandığı toplumdur. Politik toplum ise, sivil toplumun içyapısındaki egemen sınıfların meydana getirdiği toplumdur. Yani Küçükömer, sivil toplum ile politik toplumu bağımsız yapılmış iki ayrı yapı olarak kabul etmemektedir (Küçükömer 1994: 133).

Sivil toplum kavramının açıklanmasında doğu ve batı toplumları arasındaki farkı temel olarak kabul etmiştir. Bunun nedeni ise, toplumların farklı politik,

ekonomik, sosyo-kültürel şartlarının olması düşüncesidir (Avcı 2000: 33). Küçükömer Türkiye’de sivil toplumun gelişmemesini de bu farklılığa bağlamaktadır. Batı toplumlarında hukukta, iktidarda ve insan yapısında var olan bölünmüşlük durumu doğu toplumlarında kendisini göstermez. Çünkü doğu toplumlarında bölünmüşlük olmadığından tekli bir yapı ortaya çıkar. Sonuç olarak toplumun değişken bir yapıya sahip olması sivil toplumu da değişken bir kavram haline getirmektedir. Ancak toplumun değişken yapısı içerisinde tam anlamıyla güçlü bir sivil toplum için bireylerin grupların, politik yaşama katılımının büyük ölçüde sağlanabildiği bir toplum oluşturularak, bunu gerçekleştirebilecek örgütlenmeler sağlamak gereklidir (Küçükömer 1994: 124–127).

1970’lere gelinmesiyle dernek ve sendikaların sayılarındaki artış aynı hızla devam etmiş (Tuncel 2005: 725; Zaim 2005: 304), sonrasında 12 Mart 1971 Muhtırasının verilmesiyle Anayasa’da önemli değişikliklere gidilmiş, bu değişiklikler bürokratik ve siyasi iktidar ilişkilerinde yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur (Tuncel 2005: 726). 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte devlet, toplumun büyük bir kısmını kontrol altına almıştır. 1983 yılındaki genel seçimler ile askeri yönetim yerini sivil yönetime bırakmıştır. 1980 askeri müdahalesi devletin, toplum üzerindeki baskınlığını tekrardan hissettirmeyi başarmıştır (Onbaşı 2005: 65). Bu dönemde gerçekleşen üç müdahaleye rağmen demokrasi, Cumhuriyet rejiminin temel özelliği olarak kendisini göstermektedir (Çaha 1997: 37).

3.2.2.1980 Sonrasında Türkiye’de Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı 1980’lerden itibaren günümüzde yoğun olarak tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu dönemde aydınların artık devletle olan bağlarını koparmaya başlayıp, geleneksel yapıdan uzaklaştıkları bununla birlikte, sivil toplum, liberalizm, insan hakları, demokrasi gibi konuların üzerinde durdukları görülmektedir (Çaha 2003: 249). Sosyal alandaki bu gelişmeler sivil toplumu Türkiye’deki demokratikleşmenin önemli göstergelerinde biri olarak görülmesine destek olmuştur (Can 2007: 96). 1985 sonrası dönemden itibaren sivil toplum kuruluşları etkinliklerini arttırmış, kadın hakları, insan hakları, çevre sorunları gibi

alanlarda devlet politikası üzerinde etkinlik kurmaya başlamışlardır (Kutlu ve Usta 2005: 200).

1980 sonrası dönemde kadın hareketlerinin etkinliğinin artış göstermesi de sivil toplumun gelişimi açısından önemlidir. Kadın konusunun artık bir siyasal hareket olarak ortaya çıkması ve hakların savunulması konusunda mücadele veren grupların sayılarındaki artış bu dönemin önemli özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Onbaşı 2005: 66–67).

1990'lı yıllarda da devlet üzerinde belirli bir denetim sağlamak amacıyla ülke genelinde kampanyalar yapacak yapıda, kamusal yaşamda sesini duyuran canlı bir sivil toplum oluşumuyla karşılaşmıştır (Çaha 2003: 275).

Türkiye’de 1990 sonrasında sivil toplumun gelişimine yönelik üç önemli adım vardır. Bunlardan birincisi 1996 yılında İstanbul’da düzenlenen ve toplumda sivil toplumun önemine dikkat çeken “Habitat II” toplantısıdır. Öncelikli olarak Kanada’da birçok ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen “Habitat I” toplantısı gerçekleştirilmiş ve bu toplantı da aşağıda belirtilen maddedeki temel karar alınmıştır (Aktaran Akatay ve Yelkikalan 2007: 163) :

“Dünya ülkelerinde ve bu ülkelerdeki kentlerin, yerleşim ve ona dayalı sorunlarının, o ülkelerdeki hükümetler tarafından çözüme kavuşturulması öngörülmüştür”

Bu maddenin yanlış olduğu görüşünün artması sonucu 20 yıl sonra “Habitat II” toplantısı yapılmış ve ilk toplantıdaki kararın aksine sorunların çözümünde artık devletlerin sadece etkin olmayacağı bunu yanında Hükümet Dışı Örgütlenmeler(NGO) bağlamında sivil toplum kuruluşları(STK) ile yerel yönetimlerin etkin olması gerektiği belirtilmiştir (Akatay ve Yelkikalan 2007: 163).

İkinci önemli gelişme ise, 1999 yılında yaşanan Marmara depremi ile ortaya çıkmıştır. 17 Ağustos 1999 yılında meydana gelen 7,4 şiddetinde ve merkez üssü

Gölcük olan Marmara depremi 17.480 kişinin ölümüne neden olmuştur. Ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğunun yerleştiği Marmara Bölgesi bu depremden çeşitli şekillerde etkilenmiştir. Depremde ölen 17.480 kişinin yanı sıra 43.953 kişi yaralanmış ve ortalama 600.000 kişi evsiz kalmış ve birçok konut ve çalışma alanı ciddi hasar görmüştür (Genç 2006: 258). Deprem nedeniyle oluşan iktisadi, sosyal ve siyasal kayıplarla birlikte önemli sonuçlara da neden olmuştur. Devlet ile toplumdaki bireylerin ilişkileri tekrardan irdelenmeye başlamış ve kamu kurumlarının müdahale eksiklikleri yoğun bir biçimde eleştirilmiştir (Genç 2006: 259). Devletin acil durum anındaki müdahale eksikliği vatandaşlara olası bir kriz durumunda devletin yetersiz kaldığını göstermiştir. Afet durumlarında temel ihtiyaçların karşılanması ile yükümlü olan Kızılay'ın da hazırsızlığı ortaya çıkmıştır. Bu noktada da Marmara Bölgesi'nde afet döneminde etkin bir şekilde faaliyet gösteren Arama Kurtarma Derneği(AKUT)'nin yürüttüğü etkinlikler sembolik bir öneme sahip olmuştur (Genç 2006: 259). STK'ların devletin yetersiz kaldığı durumlardaki etkinlikleri, sorunlara hızlı ve pratik çözümlerin uygulanması (Can 2007: 97; Keyman ve İçduygu 2003: 227) vatandaşların STK'lara dikkat çekmesi ve gerekliliğinin fark edilmesi açısından oldukça önemli gelişmelerdir. Artık sivil toplum vatandaşlar açısından siyasi, sosyal bir kurtarıcı bir ilaç olarak algılanmaya başlamıştır (Bayraktar 2005: 9). Marmara Depremi öncesinde Türkiye'de afetlere yönelik kurulan STK'ların sayısı sınırlı iken depremler sonrasında bu yönde çalışma yapan 1200 STK kurulmuştur.

Türkiye'de sivil toplum açısından üçüncü önemli gelişme STK'ların Avrupa Birliği(AB) ile müzakere sürecinde önem kazanmasıdır. 1999 Helsinki AB Zirvesi ile tekrardan başlayan Türkiye'nin adaylık sürecinde STK'lar politik konulardan farklı olarak eğitim, kültür ve çevre gibi toplumu ilgilendiren konularda toplumu bilgilendirme görevini üstlenmiştir (Kutlu ve Usta 2005: 204).

Sonuç olarak Türkiye'deki STK'ların gelişim süreci batı ülkelerindekinden farklı bir seyirde gelişme göstermiştir. Bunun en önemli nedeni ise batı toplumlarında sivil toplumun gelişimini sağlayacak yeterli alt yapının mevcut bulunmasıdır (Tuncel 2005: 731). Türkiye'de sivil toplum unsurları Osmanlı Devleti'nden itibaren oluşmaya başlamış ve Cumhuriyet döneminde çok partili

hayata geçişle beraber hız kazanmıştır. Ancak Türkiye’de bu dönemlerde STK’ların devlete bağımlı olan yapıları dikkat çekmektedir. Bağımlı bir şekilde gelişme gösteren STK’lar tam anlamıyla devletten kopamamış ancak sınırlı olarak faaliyetleri sürdürmüşlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KAPSAMI VE ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde STK'ların tanım kargaşası üzerinde durularak, STK'ların özellikleri ve işlevleri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca toplum içerisinde bir sivil toplum unsuru olarak karşımıza çıkan STK'ların örgütlenme biçimleri üzerinde durulacaktır. Örgütlenme biçimlerinin incelenmesi, Türkiye'de STK olarak faaliyet gösteren kurumlar hakkında bilgi edinmemizi ve bu kurumların AB ile müzakere sürecinde etkinliklerini değerlendirmemizi sağlayacaktır.

1. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI TANIM SORUNU

STK kavramı, gerek Batıda gerekse ülkemizde sınırları tam olarak belirginleştirilmiş bir kavram değildir. Genel olarak sivil toplum aktörlerinin ne şekilde adlandırılacağı konusunda bir netlik yoktur. Bu tür aktörler tanımlandırılırken; STK, demokratik kitle örgütleri, gönüllü kuruluşlar, gönüllü sektör veya üçüncü sektör, NGO gibi değişik ifadelerden yararlanılmaktadır (Başlar 2005: 12).

Batı'da genel olarak NGO kavramı yaygın olarak kullanılmakla birlikte Türkiye'de ilk yıllarda NGO kavramı kullanılsa da daha sonra olumsuz bir anlam ifade ettiği düşüncesiyle yerini birçok kuruluşunda desteğiyle STK kavramına bırakmıştır. 1995 yılında "Türkiye Gönüllü Kuruluşlar Rehberi"ni yayınlayan Çevre Vakfı'nın da aşağıda belirtilen nedenle NGO kavramına karşı çıktığı görülmektedir (Aktaran Başlar 2005: 13–14):

"Hükümet dışı kuruluş demek dilimizde ve alışkanlıklarımızda bir rahatsızlığa sebep olmaktadır. Bu ifade, hükümet dışı, düzen dışı gibi ters bir anlam verirken, hukuken hükümetin bir organı olmayan, ancak kamu kurumu niteliğindeki"

üniversiteler, belediyeler, meslek kuruluşları da zaman zaman kendilerini hükümet dışı kuruluşlar kategorisine sokmaya gayret etmektedirler. Bunlara yine Türkçe'yi zorlayan sivil toplum örgütleri denilebilir ama hükümet dışı kuruluştan kasıt, kamu gücü veya zoru olmaksızın gönüllü olarak ortaya çıkan kuruluşlardır. Bunu en iyi dile getiren kelimeler gönüllü kuruluş olduğu için, bu isim üzerinde anlaşmaya varmak bu kavram kargaşasını büyük ölçüde kaldıracaktır.”

Türk Çevre Vakfı'nın tepkisinden de anlaşılacağı üzere NGO kavramının yerine STK kavramı tercih edilmesi, NGO kavramının taşıdığı olumsuz anlama bağlanmaktadır. Türkiye'de NGO kavramı hem siyasal toplumun hem de askeri toplumun karşıtı gibi algılanmış, daha masum bir kavram olarak kendisini gösteren STK terimi bugün kamuoyunda yaygın olarak kullanılmaktadır (Başlar 2005: 14–15). NGO kavramı her ne kadar istenilen bir terim olarak karşımıza çıkmasa da uluslar arası literatürde kullanılmasından ötürü bir karmaşaya yer vermemek amacıyla ülkemizde de bu kavrama yer verilmektedir.

Geniş anlamda STK, sivil toplum alanında etkinlik gösteren yönetimin parçası olmayan her örgütlenmeyi ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu tanımla STK'ların kapsamı oldukça genişlemekte ve bünyesine kooperatifler, sendikalar, siyasi parti ve gruplar, dernekler, vakıflar ve özel sektör girişimlerini de almaktadır (Yıldırım 2004: 52).

Dar anlamda STK ise, sosyo- ekonomik kalkınmaya doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunmak amacıyla bağımsızlık, gönüllülük ve kar amacının güdülmemesi ve bireylerin kişisel çıkarlarına çalışmamak gibi kurallara dayanan sivil kuruluşlardır (Yıldırım 2004: 52). STK'ları hukuki bir kalıba uymak durumunda olan, ortak bir amaç için bir araya gelmiş bireylerin oluşturduğu, doğrudan kendilerine bir çıkar sağlamayan topluluk olarak adlandırılabilir (Yıldırım 2004: 52).

Başka bir tanımla STK, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine yarar sağlayan, kar amacı gütmeyen, devletten özerk hareket alanı bulunan, bireylerin ortak hedefleri dikkate alınarak siyasal yönetimi kamuoyu oluşturarak

etkileyebilen örgütlenme şeklidir (Güneş ve Tekgül 2005: 325). Başka bir deyişle ise, büyük bir kısmı veya tamamı hükümetten bağımsız olarak hareket gösteren ve temel amacı ticari çıkarları kapsamayan, insancıl ve bireylerin işbirliğini içeren faaliyette bulunmak olan kuruluşlardır (Altun 2003: 19).

STK'lar kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş topluluklar olmakla beraber toplumsal girişimci olarak faaliyette bulunan, bir soruna çözüm yaratmak, eksikliği gidermek ya da mevcut durumun düzeltilmesi sağlamak için uğraşan örgütlenmelerdir (Ercan 2002: 72; Sivil Toplumcunun El Kitabı 2005: 11).

Başka bir tanımla STK, belirlenen belirli ihtiyaçları karşılamak amacıyla bir araya gelen, kar amacı gütmeyen hizmet veren, toplum yararına faaliyet gösteren, demokratik bir yapıya sahip, gönüllü bireylerin oluşturduğu kuruluşlardır (Aslan ve Kaya 2004: 216).

AB açısından STK'lar, demokratikleşme sürecinde ve devletin toplum karşısında azalan rolü açısından en önemli sivil toplum unsurları olarak yer almaktadırlar. STK'ların hızla öneminin arttığı dönemde AB tarafından STK tanımına şu şekilde yer verilmiştir (Aktaran Sivil Toplumcunun El Kitabı 2005: 10):

“Örgütlenmiş vatandaşların, buldukları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmaya, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve devamlılığı açısından yaşamsal önem taşıyan kuruluşlardır.”

STK kavramına ülkemiz açısından baktığımız zaman bu kavramın başlangıçtan itibaren devlet dışında kalan kısmı ifade ettiği, devletin etkinlik alanının toplum üyeleri üzerinde belirleyici olmadığı toplum tipini ifade ettiğini görmekteyiz (Ercan 2002: 72). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere bir kuruluşun STK sayılabilmesi için kendi özerkliğinden, varlığından herhangi bir şekilde ödün vermeden devletle ilişki kurması beklenmektedir (Çaha 2005: 128). Ancak STK'ların

kanunla düzenlenen hukuksal dayanaklara bağı kalması ve devletle etkileşim halinde faaliyetlerini sürdürmesi gerekli görülmektedir.

Bunun dışında STK'lar çalışma alanlarına ve hitap kitlelerine göre çeşitli şekilde sınıflandırılmaktadırlar. Bu açıdan STK'ların yapıları ilgilendikleri faaliyet alanlarına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. STK'ları çalışma alanları dikkate alınarak aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz (Yıldırım 2004: 55; Güneş ve Tekgül 2005: 326):

- Yardım Amaçlı STK'lar
- Duyarlılık yaratan STK'lar
- Toplumsal Üretim ve Başvuru Kurumları-Enstitüler

Bir sınıflandırma biçimi de John Clark tarafından yapılmış olup, günümüze kadar taşınmıştır. John Clark'ın STK'ları tasnifine baktığımızda Batı'daki sınıflama biçiminin temel alındığı görülmektedir. Buna tasnife göre:

- Görüş ve savunma Grupları
- Tabandan Kalkınma Kuruluşları
- Popüler Kalkınma Kuruluşları
- Yardım ve Refah Kuruluşları
- Kamu Hizmeti Araçları
- Teknik Yenilik Kuruluşları

şeklinde STK'ları ayırmak mümkündür.

Avrupa Birliği Ekonomik Sosyal Konseyi'ne (ESC) göre STK:

“Toplum yararı için sorumluluk üstlenen, resmi kurumlar ile vatandaşlar arasında aracı rolü üstlenen örgütsel yapılanmalardır.”

ESC'nin STK tanımında “*toplum yararı*” kavramı dikkate alınmış ve STK'ların “*aracı rolü*” vurgulanmıştır.

STK, ESC tarafından bir de tanımlandırılma yoluna gidilmiştir. Sınıflandırma şu şekildedir:

- İş ve işveren sendikaları
- Toplumsal ve ekonomik konularda görev alan, belirli bir topluluğu temsil eden kuruluşlar
- NGO: İnsanları belirli bir amaç için bir araya getiren dernek, vakıf, cemiyetler vb.
- Yerel Girişimler (CBO): Çoğunlukla üyeliğe dayalı olan gruplar
- Dinsel Gruplar

ESC'nin hem tanım ve sınıflandırmasından yola çıkarak ülkelerde devlet ile toplum arasında aracı rolü oynayan etkin olan kuruluşları STK olarak kabul ettiği yargısına varılabilir.

Buna karşın Avrupa Birliği Sivil Toplum Veri Tabanı (CONECCS)'nin tanımı, ESC'nin tanımını temel olarak almasına rağmen bu tanımın sınırlarını genişletmektedir. STK'ları (Güneş ve Tekgül 2005: 327):

- Ticaret birlikleri
- Sendikalar
- İşveren kuruluşları
- NGO'lar
- Yerel idarelerin birlikleri
- Hizmet ve üretim birlikleri
- Politik ilgi grupları
- Dinsel ilgi grupları
- Diğer gruplar

olarak tasniflemektedir. Diğer gruplar ifadesi STK tanımının daha geniş tutulmasını sağlamış, sınırlarına esneklik katmıştır (Güneş ve Tekgül 2005: 327).

Bu tanımlara ve sınıflandırmalara baktığımız zaman STK'ların hem özel alanı hem de kamusal alanı kapsayan bir noktada ele alındığı görülmektedir, bu açıdan sivil toplum kuruluşlarının sınırlarının geniş tutulduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, STK kavramının taşıdığı anlam ve örgütlenme biçimleri ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuksal nitelikleri dikkate alınarak farklılık gösterebilir.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖZELLİKLERİ

STK'lar arasında farklılıklar var olsa da bir kuruluşun STK sayılabilmesi için yapısında mevcut bulunması gereken bazı temel özellikler vardır. Bu başlıkta sırasıyla bunlara yer verilecektir.

2.1. ÖZERKLİK

Özerklik diğer anlamıyla bağımsızlık hemen hemen bütün STK tanımlarında yer verilen önemli bir STK unsurudur. Özerklikle STK'ların devletten bağımsız hareket edebilmeleri kastedilmektedir. STK'lar yalnızca oluşumlarını sağlayan yasalarla veya üyelerin kurumsal denetim için yetkilendirdiği kurullarla denetlenebilmektedir. STK'lar merkezi ve mahalli idarelerden bağımsız bir yapıya sahip oldukları gibi aynı zamanda da siyasi partilerden de farklı fikirlere sahip olabilmektedirler (Akatay ve Yelkikalan 2007: 25; Yaprak ve Bacak 2005: 421). Daha öncede belirttiğimiz gibi STK'lar devletten özerk görünümünde olsalar bile devlette ilişki içerisinde bulunabilmektedirler. Ancak STK'ların bu noktada dikkat edecekleri husus, devletten bağımsız olarak kendilerinin kaynak yaratıp bu yarattıkları kaynağı toplumun faydasına dönük olarak kullanmaktır.

Türkiye’de STK olarak faaliyet gösteren örgütlenmeleri özerklik açısından değerlendirdiğimizde dernekler, devletten bağımsız özerk yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dernekler ekonomik açıdan devletten gelir elde etmemekle birlikte, gelirlerini üye aidatları, bağış, etkinlikte bulunma vb. gibi faaliyetlerle ele etmektedirler. Ancak derneklerin denetlenmeleri kendi bünyelerinde faaliyet gösteren denetim kuruları tarafından yapılsa da devlet tarafından denetlenmesi gerekli görülen hallerde tüzüklerine uygun etkinlikte bulunup bulunmadıkları İçişleri Bakanı ya da Mülki İdare Amiri tarafından gerçekleştirilebilir. Bu durum hukuksal açıdan devlet tarafından gerekli görüldüğünde devletin yetki verdiği kişiler tarafından denetimlerinin yapılabileceğini göstermektedir. Ancak ekonomik açıdan derneklerin devletten bağımsız olmaları bir STK olarak özerk hareket etmelerini de sağlamaktadır.

Diğer bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkan vakıfların özerklikleri tartışılır. Bunun nedeni, belirli açılardan kamu vakıflarının devletten bağımsız faaliyet gösterememeleri ve devlet tarafından denetlenmeleridir. Hem Cumhuriyet öncesi kurulan vakıflar hem de Cumhuriyet sonrasında kurulan vakıflardan bazıları yapı itibarıyla devlet kurumlarına ya bağlı hareket etmekte ya da tamamen bir devlet kurumu niteliğinde faaliyet göstermektedir. Örneğin, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’nın illerde valilere ilçelerde ise kaymakamlara bağlı olması vakıfların tamamen devletten bağımsız olmadığına en iyi örneklerden birisidir. Ancak özel kişi vakıflarının devletten özerk olduğu söylenebilir.

Sendikalar, devlet karşısındaki en güçlü ve etkin STK olarak özerk yapıya sahip oldukları söylenebilir. Sendikalar devletten bağımsız oldukları gibi devletin politikalarına yönelik en güçlü eleştirileri yönelten kuruluşlardır.

Bir diğer STK olarak Türkiye’de faaliyet gösteren meslek kuruluşları ise, özerk kuruluşlar olarak karşımıza çıksa da hükümet politikalarından etkilenmedikleri kanısına varmak güçtür.

2.2. GÖNÜLLÜLÜK

STK'ların gönüllülük özelliği hakkında bilgi vermeden önce gönüllü kavramını tanımlamakta fayda vardır.

Gönüllü, bir kuruluşa üye olmadan bu kuruluşun faaliyetlerinde yer alan, sahip olduğu fiziki güç, zaman, deneyim gibi özelliklerinden bir kaçını etkinlikte bulunduğu kuruluştaki gösterebilecek bireylerdir. Üyelik konusu her STK'ya göre değişiklik göstermektedir. Bazı sivil toplum kuruluşlarında bir etkinlik alanında bulunma zorunluluğu vardır. Ancak bazı kişiler gönüllü olarak sadece belirli zamanlarda veya belirli alanlarda kuruluşlarına destek verebilirler. Temel olan "*gönüllü giriş ilkesi*" ne uygunluktur (Yıldırım 2004: 61; Sivil Toplumcunu El Kitabı 2005: 49). Herhangi vatandaşın hiçbir STK'ya zorla üyeliği sağlanamaz.

Dernekler, vakıflar, sendikalardan oluşan STK'larda gönüllülük ilkesi esastır. Hiçbir vatandaşın bu kuruluşlara üyeliği zorunlu değildir. Ancak meslek kuruluşlarına üyelik zorunludur. Bu durum STK'ların temel özelliği olan gönüllülük ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

2.3. KAR AMACI GÜTMEME

STK'lar toplumsal faydaya hizmet eden kuruluşlar olarak kişisel kazanç sağlamak için faaliyette bulunamazlar. Gelir getirici faaliyette bulunabilirler ancak bu gelirleri üyelerine veya görevlilerine dağıtamazlar. Ancak sürekli çalışanlar görevli statüsünde yaptıklarının işin bedeli olarak ücret karşılığında hizmette bulunabilirler. Bu durum kar amaçlılık olarak kabul edilmemektedir (Yıldırım 2005: 63; Yaprak ve Bacak 2005: 421). Örneğin; dernekler, vakıflar veya sendikalar topluma yarar sağlamak amacıyla çeşitli etkinlikler gerçekleştirerek gelir elde eder ve bu elde ettikleri gelirleri kurumlarının çalışma alanları dahilinde ilgili yerlerde kullanırlar. Böylece kar amacı gütmeyen kendi kurumlarına gelir sağladıkları gibi bu gelirlerden emeklerinin karşılığını da alabilirler.

2.4. VİZYONA VE BİR İDEALE SAHİP OLMAK

STK'lar belirli amaçları yerine getirmek için bir araya gelen vatandaşların oluşturduğu kuruluşlar olarak tanımlanmıştır. Amaçları ve kuruluş değerleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaktadır. Oluşturdukları hedefler genel tüm toplumu ya da tüm insanlığı ilgilendiren alanlardadır. Nihai amaçları topluma faydalı olmaktır (Akatay ve Yelkikalan 2007: 25).

Dernekler, vakıflar gibi STK'lar belirli bir amaca yönelik kuruldukları için bu amaca yönelik faaliyet gösterirler. Kişisel çıkar ve amaçlardan bu kurumlarda söz edilemez. Meslek odaları da hangi meslek kesimine hitaben kurulduysa o kesimin amaçları dahilinde hareket etmek zorundadırlar.

2.5. ŞEFFAFLIK

Özel kar veya kazanç elde etmek amacıyla kurulmuş olan, üyelerinin ve etkinliklerinin bilinmediği örgütlenmeleri STK görünümünden uzaklaştırmak amacıyla gerekli olan en temel özelliklerden birisidir (Yıldırım 2004: 63).

STK'lar kamu yararı amacı ile kurulurlar. Kendi çıkarları için kar elde etmek amaçlı kurulan kuruluşlar STK olarak tanımlanamaz. Şeffaflık STK'ların denetlenebilirliği ve her türlü soru karşısında hesap verebilirliği açısından önemlidir. Şeffaflık beraberinde STK'lara güvenilirliği de destekleyecektir.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İŞLEVLERİ

STK'lar toplum üzerinde bazı önemli görevleri üstlenmektedirler. STK'lar çalışmalarında toplumsal sorunlara yönelerek tespit sağlamak, sosyal hizmetlerin karşılanmasına yardımcı olmak, demokratik ilke ve kurumların daha etkin hale gelmesini sağlamak için çaba göstermektedirler (Yıldırım 2004: 72).

Demokrasi bilincini toplum içerisinde geliştirmek STK'ların önemli işlevleri arasındadır. Demokrasi genel anlamda “*halkın kendi kendisini*” yönetmesi anlamına gelmektedir. Demokrasi devlet- toplum ilişkisinin şeklini belirler, iktidarın halk için halk tarafından kullanıldığı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Dağı ve Polat 2004: 3). Demokrasilerde hükümetlerin vatandaşlara hizmet götürmesi esas olarak alınmıştır, demokrasini önceliği de bu açıdan devlet üzerinde değil vatandaşlar üzerinde olmalıdır. Hem demokrasi hem de sivil toplum bireylere hedeflerine ulaşabilmeleri için birer çerçeve çizmektedir (Akatay ve Yelkikalan 2007: 32). STK'lar açısından en önemli nokta katılımcılık ve çoğulculuktur. Böylece STK'lar vatandaşların kamu görevlerine gönüllü katılımlarına imkan vermekte ve vatandaşlar ile kamu yönetimi arasında aracı kurum olarak belirlemektedir. Ancak katılımcı demokrasi için toplum içerisinde en gerekli şart güçlü bir sivil bilincin olmasıdır. Katılımcı demokrasinin, olaylar karşısında hemen örgütlenebilecek, kendi haklarının bilince ve bunları koruyabilecek sivil bilince sahip sivil toplum oluşumlarını ihtiyacı vardır (Akatay ve Yelkikalan 2007: 34).

STK'lar demokratik ortamlarda kendilerini gösterdikleri gibi demokrasinin gelişimde de etkilidirler. STK'larında demokrasilerinde amacı baskı ve zorlamadan uzak toplumu bilinçlendirmek ve toplumu devlet karşısında söz sahibi yapmaktır. Demokrasilerde de STK'larda da her konuda vatandaşlar esas alınmaktadır. Demokratik bir ortamın olmadığı bir alanda STK'ların varlığında söz etmek mümkün olmadığı gibi, STK'ların oluşabilmesi için de gerekli alt yapının demokrasinin oluşumunda geçtiği görülmektedir.

STK'ların bir diğer işlevi de küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Günümüzde küreselleşme her alanda insanlığı etkileyen uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Çevre sorunları, kirlilik, küresel ısınma gibi tüm dünyayı etkileyen konularda devletlerin yetersiz kalması STK'ları harekete geçirmiştir. Küreselleşme bu açıdan STK'ların gelişimine katkıda bulunmuştur (Acar 2003: 77). STK'lara seslerini uluslar arası alanda duyurma olanağı sağlamıştır.

STK'lar bireysel iletişimin gelişmesi alanında da önemli etkinliklerde bulunmaktadır. İş bölümünün oluşması, üyelerin tek başlarına elde edemeyecekleri bilgileri grup aracılığı ile elde etmesiyle bunun güven ve etkin olma duygularını harekete geçirmesi, toplumsal sorunlarda yalnız olan bireyin STK'ların sağladığı güçle daha güvenli ve verimli hareket olanağını sağlamaktadır (Yıldırım 2004: 84).

STK'lar faaliyetlerini yerine getirirken kamuoyunu da etkileyebilirler. Genel olarak kamuoyunu aydınlatma, bilinçlendirme gibi amaçları gerçekleştirmek için çeşitli araçlardan yararlanmaktadır. Dergi, radyo, kitap, televizyon gibi araçlarla vatandaş uyararak, bilinçlendirmek gibi etkinlikleri gerçekleştirebilmektedir.

STK'ların sosyal refah düzeyini arttırmak, toplumu bilinçlendirmek, devlete karşı vatandaşların haklarını savunmak, küreselleşme sürecinde tüm insanlığı etkileyen durumlarda örgütlenerek sorunlara çözüm arayışına girmek gibi birçok işlevi bulunmaktadır. Özellikle STK'lar kamuoyunun bilinçlendirilmesi ve sorunların çözümüne karşı ortak hareket ederek bilinçlendirilmesi konusunda etkin görevler üstlenmiştir.

Türkiye'de STK'ların bu işlevleri yerine getirmekte yetersiz kaldığı söylenebilir. STK'ların gerek sayıca az olması gerekse toplumun STK'lar konusunda yeterli bilince sahip olmaması işlevlerini tam olarak yerine getirememelerine neden olmaktadır. Bunun içinde öncelikle gerekli sivil toplum alanının oluşturulması daha sonrada bu alana STK'ların yerleşmesi için gerekli bilincin geliştirilmesi gerekmektedir.

4. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

Sivil toplum kuruluşlarının örgüt yapıları buldukları mevcut buldukları ülkelerin yasal düzenlemeleri belirlemektedir. Ülkelerin rejimleri ne tür bir yasal düzenlemenin olacağı gösterir. Baskıya dayalı otoriter rejimlerin STK'ları olumsuz etkilediği görülürken demokratik rejimlerin bulunduğu ülkelerde STK'lar daha rahat

gelişme göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında STK'ların en çok demokratik toplumlarda değişik örgütlenme biçimleri sergiledikleri söylenebilir (Yıldırım 2004: 123).

Bireylerin ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek STK'ları oluşturmaları sonucu örgütlü toplumlar yaygınlaşmakta ve bunların yapılarına dikkat çekilmektedir.

STK'lar kendi örgütsel yapıları içerisinde dikey örgütlenmeden uzak durmakta, yatay ilişki esas alınmaktadır. Özellikle resmi kurumların yapıları ile benzer özellikler taşımamaya özen gösterilmektedir. Bu açıdan da STK'lar bürokrasi içerisinde yer alan hiyerarşi, yasal otorite, yazılı iletişim gibi unsurlarda uzak durmaya çalışmaktadır (Yıldırım 2004: 123).

Türkiye'de görülen en yaygın örgütlenme biçimleri olarak dernekler, vakıflar ve sendikalar, meslek kuruluşları ve yurttaş girişimleridir. Sendika, dernek, vakıf gibi kuruluşlar kazanç amacı taşımayan özel hukuk tüzel kişileri kategorisine girmektedir (Yıldırım 2004: 123).

4.1.DERNEKLER

Dünyada ve ülkemizde faaliyette bulunan vakıflar, dernekler gibi kuruluşlar ülkemizde STK olarak adlandırılmaktadır (Özdemir 1997: 309). Dernekler kentleşmenin beraberinde getirdiği yabancılaşma sonucu yalnızlaşan halkın, benzer görüşlere sahip bireylerin bir araya gelerek kendi varlığını devam ettirmek amacıyla oluşturulan örgütlenmelerdir. Genellikle kültür, hayır, dayanışma örgütleri olarak bilinen bu örgütler bireylerin tek başlarına yapamayacakları isteklerini uzun vadede gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelmelerinin bir sonucudur (Yıldırım 2004: 123).

Derneklerin sanayi toplumu ile birlikte kendisini gösterdiği söylenebilir. Sanayileşmeyle kapitalist ekonomiye geçilmiş ve ekonomik gelişme ile de iş bölümü ve uzmanlaşma artmıştır. Bunun sonucunda da tek düze toplum tipi yerine

çoğunluğun yüksek kültür düzeyine sahip olduğu, kendi aralarında çıkar çatışması olan ama bir arada yaşamaları zorunlu bir toplum yapısı ortaya çıkmaktadır. Böylece bu fikir ve görüşleri birbirinden farklı grupların kendi görüşlerine sahip bireylerle bir araya gelme ihtiyaçları oluşmaya başlamaktadır. Böylece bireylerin yeni örgütlenmelere gitmeleriyle de yeni bir örgüt yapısı olan dernekler ortaya çıkmaktadır (Şahin ve Dönmez 2004: 322).

Dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin ortak bir hedefi gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını bir araya getirmek suretiyle, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluğudur. Hukuka aykırı ve ahlaki olmayan amaçlarla dernek kurulamaz. Dernek kurucularının fiil ehliyetine sahip olması şart görülmektedir. Her derneğin kendisine ait tüzüğü bulunmakta (Dernekler Kanunu: Madde 58) ve bu tüzükte derneğin adı, amacı, kurucuları, gelir kaynakları üyelik koşulları, organları ve örgütü ile geçici yönetim kurulunun gösterilmesi zorunludur (Yıldırım 2004: 128).

Dernek tüzüğü, derneğe verilen yazılı bildirimden başlayarak on beş gün içerisinde yerel bir gazete ilan edilmektedir. Dernekler, tüzüklerinin gazetede ilan edildiği günü izleyen altı ay içerisinde ilk genel kurul toplantılarını yapmak ve bunu takiben zorunlu organlarını oluşturmak durumundadırlar (Yıldırım 2004: 128).

Derneklerde STK'ların temel özelliği olan gönüllük ilkesine uygun olarak, bir derneğe üye olmaya ve derneklerde baskıyla üye kabul etmeye zorlanmaz.

Hiç kimse dernekte daimi kalmaya zorlanamaz, üye çıkmak istediği takdirde yazılı olarak bildirmek şartıyla, dernekten ayrılma hakkına sahiptir. Dernek üyeleri eşit haklara sahiptirler ve her üyenin oluşan genel kurulda bir oy hakkı vardır. Üye oy hakkını başkasına devredemez, şahsen kullanması zorunludur. Ancak onursal üyelerin oy hakkı bulunmamaktadır (Yıldırım 2004: 128).

Derneklerin organları, genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu şeklinde bir oluşum göstermektedir. Genel kurulun niteliği ve oluşumu Türk Medeni Kanunu'nun 73, 74, 75. maddelerinde belirtilmiştir (Türk Medeni Kanunu).

“Genel kurul, derneğin en yetkili karar organı olup, derneğe kayıtlı üyelerden oluşur.” (Madde 73)

“Genel kurul, tüzükte belirtilen zamanda yönetim kurulunun çağrısı üzerine toplanır. Olağan genel kurul toplantılarının en geç üç yılda bir yapılması zorunludur.” (Madde 74)

“Genel kurul yönetim veya denetim kurulunun gerekli görüldüğü hallerde veya dernek üyelerinin beşte birinin yazılı başvurusu üzerine, yönetim kurulunca olağanüstü toplantıya çağırarak görevlendirilir.” (Madde 75)

Yönetim Kurulunun yapısı ise Türk Medeni Kanununun 84 ve 85. maddelerinde yer verilmiştir.

“Yönetim kurulu ise, beş asil ve 5 yedek üyeden az olmamak şartıyla dernek tüzüğünde belirtilen sayıda üyeden oluşmaktadır.” (Madde 84)

“Yönetim kurulu, derneğin yürütme organı ve temsil organıdır; bu görevini kanuna ve dernek tüzüğüne uygun olarak yerine getirmektedir.” (Madde 85)

Yönetim kurulunun denetim yapısı da Türk Medeni Kanununun 86. maddesinde yer almıştır.

“Denetim kurulu, üç asil ve üç yedek üyeden az olmamak üzere dernek tüzüğünde belirtilen sayıda üyeden oluşur.”

“Denetim kurulu, denetleme görevini, dernek tüzüğünde belirtilen esas ve usullere göre yapar; denetleme sonuçlarını bir raporla yönetim kuruluna ve genel kurula sunar.”

Derneklerin gelirleri, üyelerin aidatları, yapılan faaliyetler ya da derneklerin mal varlığından elde edilen gelirlerden ve bağış ile yardımlardan oluşmaktadır (Sivil Toplumcunun El Kitabı: 2005).

Derneklerin denetlenmesi gereken hallerde tüzüklerinde belirtilen amaçlara uygun hareket edip etmedikleri İçişleri Bakanı veya mülki idare amiri tarafından denetlenebilir (Sivil Toplumcunun El Kitabı: 2005).

4.2. VAKIFLAR

Vakıfların kökenleri tarihsel açıdan eskiye dayanmakla birlikte ilkçağlardan itibaren varlıklarını etkin bir biçimde göstermişlerdir. İslam medeniyeti açısından da önemli bir yere sahip olan vakıflar hayır sağlamak amacıyla kurulmuşlardır.

Fakir kesimin doyurulması ve giydirilmesinden toprakların imar edilmesine kadar pek çok alanda etkinlik gösteren vakıfların geçmiş dönemlerde de ciddi işlevlere sahip oldukları bilinmektedir (Yatkın 2006: 446).

16. ve 17. yüzyılda tüccarların kurdukları vakıflar genel olarak yoksul kesime yardım görevini üstlenmişlerdir. Üstlendikleri bu rolle de Osmanlı Devleti başta olmak üzere birçok İslam ülkesinin toplumsal yaşantısında da önemli rol oynamışlardır (Yıldız 2006: 18).

Vakıf kavramı kelime anlamı olarak “*bir şeyi sürekli olarak durdurmak*” anlamına gelmektedir. Buradaki “*durdurmak*” kelimesinden yola çıkarak vakıf kavramı, “*bir malı mülkiyetten çıkarıp çıkarlarını daimi surette bir hayır işine tahsis ederek saklamak*” şeklindeki terim anlamına sahip olmuştur. Vakfın yasal anlamı ise, bir mülkü kamunun yararına veya bir hayır işine devamlı olarak bırakmaktır. Başka bir deyişle, bir malın ya da mülkün faydasını, ona ihtiyacı olan başka kişilere sürekli olarak tahsis etmektir (Armağan 2006: 170).

Vakıf kavramı, sivil ve kamusal bir anlam taşımaktadır. Temelinde yardımlaşma ve dayanışma duygusunu içermektedir. Bu açıdan bakıldığında vakıflar, bireylerin dayanışma ve başkası için yardım faaliyetinde bulunma duygusunu hukuki bir yapıya kavuşturan ve ona süreklilik sağlayan, toplum içerisinde manevi güç ve değerlerin gelişmesine yardımcı, tüzel kişiliğe sahip demokratik bir sivil toplum kuruluşudur. Vakıflar sosyal yaşamda eğitim, kültür, din ve yoksulların giderlerinin karşılanması gibi konularda önemli etkinliklerde bulunmaktadır (Yıldız 2006: 18).

4.2.1.Osmanlı Devleti'nde Vakıflar

İslam medeniyetinin olduğu coğrafyalarda gelişen vakıflar, özellikle Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahiptirler. Bu dönemde etkin bir biçimde toplumun dayanışma ve yardımlaşma kurumları olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti kamu hizmeti sistemi, tümüyle kişilerin kurdukları vakıf esasına dayanmaktadır. Vakıflar yasal bir zorunluluk olarak değil, gönüllülük düşüncesinin bir ürünü olarak bu dönemde kendisini göstermektedir (Eryılmaz 2004: 66). Osmanlı Devleti döneminde devletin yükselme ve duraklama hareketlerine göre hizmet alanları değişiklik gösterebilen, toplumsal yaşamda sosyal, kültürel, ekonomik açıdan belirli bir güce hakim olan kurumlardır (Yıldız 2006: 18). Vakıflar eğitim, sağlık, bayındırlık gibi hizmetleri yerine getirirken devlet bu vakıfları denetleme ve desteklemeyi kural haline getirmiştir. Osmanlı Devleti, vakıfları kurdukları süreçten itibaren her aşamada kontrol etmekte, belirli zaman aralıklarında yıllık bilançolarını ve faaliyetlerini mahkemeye sunarak kuruluş amaçlarına uygunlukları mahkeme tarafından onaylanmak zorundaydılar. Ancak Osmanlı Devleti'nde vakıfların özerk bir yapı içerisinde görülmekle birlikte tamamen kendi başlarına hareket eden bir yapıda oldukları söylenememektedir. Mesela bir vakfın muhasebesinin izlenmesi bazı durumlarda halkın huzurunda veya istediği doğrultusunda gerçekleşmekteydi (Koyuncuoğlu 2006: 36).

Osmanlı Devleti'ne genel olarak baktığımızda vakıf kurumlarının bu kadar etkin olması ve gelişme göstermesi çok yönlü olarak değerlendirilebilir. Bazı yazarlar, vakıfların çoğalmasını yönetici kesimin ölümünden sonra mallarına devlet

tarafından el konulmasına bağlamaktadır. Ancak bu yorumun Osmanlı Devleti'nde vakıfların yaygın olmasının açıklanmasında yeterli olmadığı görülmektedir (İpşirli 2006: 63).

Osmanlı Devleti'nde vakıfların gelişmesindeki bir diğer önemli hususta vakıfların genel olarak Osmanlı Devleti tarafından bir devlet politikası olarak çok yönlü desteklenmesidir. Özellikle padişah ve padişah yakınlarının büyük külliye inşaa edip, bunlara zengin gelir kaynakları tahsis etmeleri bu dönemde kendisini göstermektedir (İpşirli 2006: 63).

Osmanlı Devleti'nde vakıfların dikkat çeken bir diğer yanı ise, özellikle çoğu vakfın kadınlar tarafından tesis edilmiş olmasıdır. 16. yüzyılda yapılan bir araştırmaya göre 1453–1546 yılları arasında İstanbul'da etkinlik gösteren 2515 vakıftan 916'sının, yani %36'sının, kadınlar tarafından kurulmuş olması Osmanlı toplumunda kadınların mali ve hukuki yetkilerinin gücünü göstermiş olması açısından önemlidir (İpşirli 2006: 64). Kadınların vakıflardaki sosyal ve ekonomik etkinlikleri Osmanlı toplumunda dikkat çekici bir husustur. Demokratik açıdan kadınların çok fazla etkin olmadığı Osmanlı Devleti'nde vakıf müessesesinin kadınlara faaliyet alanı sağladığı görülmektedir. Sivil toplumun gelişimi için şart olan demokratik alanın Osmanlı Devleti'nde tam olarak sağlanamadığı görülse de kadınların kendilerini vakıf müesseseleri içerisindeki etkinlikleri bu dönemde önemli bir gelişmedir.

Osmanlı Devleti'nde vakıfların yaygın olmasında devlet politikasının etkin olması, devletin üst düzey yöneticileri tarafından bu kuruluşlara destek verilmiş olması, bütçelerinin ve yönetim organlarının devlet denetimine tabi olması gibi hususlar vakıfların bir sivil toplum unsuru olarak faaliyet gösterip göstermediği konusunda tereddütlere neden olmaktadır. Vakıfların devletten bağımsız bir görünüm içerisinde olmalarına rağmen genel olarak merkezi yönetime olan bağılılıkları STK gibi faaliyet göstermiş olmalarını engellese de mali denetim gibi bazı durumlarda halkın isteğinin esas alınması, devletin yoksullara yardım, eğitim, sağlık gibi

faaliyetleri vakıflara bırakması ve temel amacın toplumsal yardım olması dönemin şartlarına göre vakıfların bir sivil toplum unsuru karşımıza çıkmasını sağlamaktadır.

4.2.2. Cumhuriyetin İlanından Önce ve Cumhuriyetin İlanından Sonra Vakıflar

Ülkemizde kurulan gönüllü kuruluşların en başında gelen vakıflar, toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesinde en büyük görevi üstlenmişlerdir. Değişik dönemlerde çıkarılan kanun ve kararnamelerle toplumsal dayanışmanın temelini teşkil eden vakıfların gelişmesi desteklenmiştir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde vakıfların gelişimi Cumhuriyetin ilanından önce vakıflar ve Cumhuriyetin ilanından sonra vakıflar şeklinde iki kısımda incelenebilir. Cumhuriyetin ilanı öncesi vakıfları “*eski vakıflar dönemi*” olarak değerlendirirken, Cumhuriyetin ilanı sonrası vakıfları “*yeni vakıflar dönemi*” olarak değerlendirebiliriz.

Eski vakıflar olarak adlandırılan Cumhuriyetin ilanı öncesi vakıflar mazbut, mülhak ve azınlık vakıflarından oluşmaktadır. Mazbut vakıflar, kurucuları ve mütevellileri öldüğü ve bu nedenle on yıl idarecisz kaldığı için kanunen ve fiilen hizmeti kalmayan, bu nedenle de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idaresi sağlanan vakıflardır. Mülhak vakıflar, kurucuların çocukları ve mütevelliler tarafından yönetilen ama Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce korunan ve denetlenen vakıflardır. Azınlık vakıfları ise, azınlıkların dinsel, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak amacı ile kurulan ve azınlıklar tarafından yönetilen ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün koruması ve denetimine tabi olan vakıflardır (Sağlam 2006: 54).

Cumhuriyetin ilanı sonrasında kurulan ve yeni vakıflar olarak adlandırılan vakıflar kamu vakıfları ve özel vakıflar olarak iki gruptan oluşmaktadır. Kamu vakıfları, Türk Medeni Kanunu çerçevesinde mülki amirler tarafından kurulan ve kamu yönetim sisteminin bir parçası olarak hizmet yapan kuruluşlarıdır. Bu vakıflar Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Çevre Koruma Vakıflarını kapsamaktadır (Sağlam 2006: 55).

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, silah araç ve gereçlerin satın alınması, ulusal harp sanayisinin geliştirilmesi amacıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün arttırılmasına destek sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Kanunu kapsamında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması ve yardıma muhtaç vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayarak yardımda bulunma amacıyla kurulan vakıflardır. İllerde valiler, ilçelerde ise kaymakamlar bu vakıfların başkanı olarak görev yapmaktadırlar (Sağlam 2006: 55).

Çevre Koruma Vakıfları, çevreyi korumak, çevrenin gelişimini sağlamak, çevre kirliliğini önlemek, toprağı ve doğal kaynakların korunmasını sağlamak amacı ile kurulmuş vakıflardır (Sağlam 2006: 55).

Cumhuriyet ilanı sonrasında kurulan kamu vakıflarının genel olarak vakıf tanımıyla örtüşmediğı görülmektedir. Bu durum vakıfların yöneticilerinin mülki idarecilerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Böylece bir STK olarak adlandırılan ve gönüllülük esas alınan vakıfların, vakıf olarak adlandırılmalarına rağmen tam olarak bir STK niteliğı taşımadığı söylenebilir.

Cumhuriyetin ilanı sonrası kurulan yeni vakıfların ikinci basamağı olan özel vakıflar ise, Türk Medeni Kanunu'nun hükümlerine göre kurulan sosyal güvenlik ve özel kişi vakıfları olarak ikiye ayrılan vakıflardır. Sosyal güvenlik vakıfları, Sosyal Sigortalar Kanunu'nun geçici 20. maddesine göre, ticaret ve sanayi odaları ve borsaları, bankalar ve sigorta şirketleri tarafından kurulan vakıflar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel kişiler vakıfları ise, 1967 yılında kabul edilen ve 903 sayılı yasaya göre özel kişiler tarafından kurulabilen vakıflardır (Sağlam 2006: 55). Özel kişi vakıfları özel amaçlı vakıflar oldukları için kamu yararı esas alınmayabilir. Bu açıdan

vakıfları toplumsal yarar sağlama fonksiyonu ile dolaylı olarak örtüştüğü söylenebilir.

Cumhuriyetin ilanı öncesinde ve sonrasında kurulan vakıfların sayıları bu dönemdeki vakıfların gelişimi anlamamız açısından aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. Eski Vakıflar

VAKIFLAR	SAYILARI
Mazbut Vakıflar	5.376
Mülhak Vakıflar	322
Azınlık Vakıflar	161
Toplam	5.859

(Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü; Aktaran: Sağlam 2006: 56).

Tablo 2. Yeni Vakıflar

KAMU VAKIFLARI	SAYILARI
Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı	1
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı	928
Çevre Koruma Vakıfları	76
Toplam	1.005
ÖZEL VAKIFLAR	SAYILARI
Sosyal Güvenlik Vakıfları	24
Kişi Vakıfları	3.443
Alt Toplam	3.467

(Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü; Aktaran: Sağlam 2006: 56).

Tablodan da görüldüğü üzere, eski vakıfların sayısı toplamda 5.859, yeni vakıfların sayısı toplamda 4.472 olmakla beraber tüm vakıfların sayısı 10.331'e ulaşmıştır.

Sonuç olarak günümüzde gerçek ve tüzel kişilerin mal ve haklarını belirli bir amaca tahsis etmesiyle oluşan tüzel kişiliği bulunan mal topluluklarına vakıf denilmektedir. Vakıfların üyeleri yoktur (Türk Medeni Kanunu: Madde 101). Vakfın amacı, hukuksal normlara uygun olmalıdır. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından vakıflar kurulabilir. Ancak vakıf gerçek kişi tarafından kuruluyor ise Türk Medeni Kanununda belirlenen fiil ehliyetine sahip olmalı, tüzelkişi tarafından kuruluyor ise fiil ehliyetine sahip olmanın yanı sıra, kuruluş statüsünde vakıf kurabileceğine ve vakfa malvarlığı özgüleyebileceğine ilişkin hüküm bulunması gerekmektedir. Vakıflar noterde düzenleme şeklinde yapılacak bir resmi senetle ya da ölüme bağlı bir tasarrufla belirlenmektedir. Vakıfların tam olarak kuruluşunun gerçekleşebilmesi için asliye hukuk mahkemesine müracaat edilerek tescilinin sağlanması gerekmektedir. Vakıflar bu şekilde sicile tescil ile tüzel kişilik kazanmaktadır (http://www.vgm.gov.tr/vakiflarhk/vakif_nedir.asp, 08.10.2007; Yıldırım 2004: 179).

Vakıfların topluma katkısı yıllardır sürmekle birlikte son dönemlerde vakıflara olan ilgi artış göstermiştir. Büyük şirketlerin vakıf kurmaları ve vakıf üniversitelerinin sayılarının artması gelinen aşamanın gözlemlenmesi açısından önemlidir (Sağlam 2006: 57).

AB'ye üyelik sürecinde vakıfların önemli olması bakımından 2008 yılında vakıflar yasa tasarısı TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu yasa beraberinde önemli değişiklikler de getirmiştir. Kabul edilen yeni kanuna göre yeni vakıflar, vakıf senetlerinde yazılı olarak belirtilen amaçlarını gerçekleştirmek suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne beyanda bulunmak koşuluyla şube ve temsilcilik açabilme hakkına sahip olmuştur. Bunun yanı sıra, yabancılar artık Türkiye'de hukuki ve fiili mütekeliyet esasına göre yeni vakıf kurabilme yetkisi kazanmıştır. Bilgi ve belgeleri zamanında vermeyen veya vakıf senedine aykırı olarak toplanan veya gerçeğe aykırı beyanda bulunan vakıf yönetimine 500 YTL para cezası verilecektir. Önceden vakıf yöneticilerini görevden alma şeklinde bir yol izlenirken şimdi bu yeni düzenleme ile ceza, para cezasına çevrilmiştir.

(http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=420136).

Bir diğerk gelişme, vakıfların mal temini ile ilgilidir. Vakıflar artık yeni düzenleme ile mal edinebilme ve edindiğı mallar üzerinde tasarrufta bulunabilme hakkına sahip olmuştur.

Ayrıca vakıflar, vakıf senetlerinde bulunması koşulu ile amaç ve faaliyetleri dışına çıkmadan, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilecektir. Vakıflar yurtiçinde veya yurtdışında bulunan ve aynı amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren vakıf ve derneklere yardım ve bağışta bulunabilecek aynı zamanda yardım ve bağış alabilecektir. Ancak nakdi yardımlar bankalar vasıtasıyla alınabilecektir. Bunun yanı sıra vakıflar amacı doğrultusunda gelişmek ve gelir elde etmek için iktisadi işletme ve şirket kurabilecek veya şirketlere ortak olabilecektir.
(http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=420136).

AB sürecinde çağdaş demokrasiyi geliştirmenin bir koşulu olarak vatandaşlar arasında dayanışmanın ve yardımlaşmanın artması, kamunun yükünün azaltılması ve bu amaçla uluslararası kuruluşlarla işbirliği çabası içerisine girilmesi vakıfların temel işlevleri arasındadır. Bu açıdan bakıldığında bir STK olarak karşımıza çıkan vakıfların, AB müzakere sürecinde artan önemleri yadsınamaz. Dolayısıyla da vakıf anlayışının bu süreçte önemi tartışılmaz (Sağlam 2006: 59).

Yeni kanun ile getirilen bu değişiklikler de AB'ye üyelik sürecinde vakıflara önemli yenilikler kazandıracaktır. Kabul edilen yeni kanun Türkiye'nin AB'ye katılımına sivil toplumun gelişimi açısından katkı sağlayacaktır.

4.3. SENDİKALAR

Sendikalar sivil toplum aktörlerinin önemli bir faktörü olarak demokrasinin gelişimi ve toplumların demokratikleşme sürecinde etkin rol oynaması açısından önemli bir yere sahiptirler (Yıldırım ve Haşlak 2007: 43).

Günümüzde sendikalar, işçi sınıfının sosyal ve ekonomik alandaki hak ve çıkarlarını savunan, yaşam ve çalışma şartlarını geliştirmeyi amaçlayan mesleki

örgütlenmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, işçi ve işverenlerin kazanç, iş, sosyal ve kültürel konularda çıkarlarını savunmak ve geliştirmek amacıyla bireylerin kendi aralarında oluşturdukları örgütlerdir (Akatay ve Yelkikalan 2007: 21).

Sendikalar Kanunu'nda yer alan sendika tanımı ise (Sendikalar Kanunu Madde: 2):

“İşçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara denilir.”

Bu tanımda dikkat edilmesi gereken husus, Sendikalar Kanunu'nda “işçi” olarak tanımlanan kişilerin hizmet akdine göre çalışan kesim olduğudur. Hizmet akdine göre çalışan kişilerin “T.C. Emekli Sandığı Kanununa tabi olması” işçi olarak tanımlanmalarına engel teşkil oluşturmamaktadır (Sendikalar Kanunu Madde: 2). Böylece işçi kavramının sınırları geniş tutularak sadece işçi kanunlarına göre işçi sayılanlar değil, Borçlar Kanunu'na göre hizmet akdi ile çalışan kişilerde işçi olarak tanımlanmaktadır (Demir 2007: 11). Ancak kamu kurum ve kuruluşlarında bir kadro veya pozisyonda işçi statüsü haricinde ve daimi olarak çalışan “*kamu görevlileri*” 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu kapsamında işçi olarak değerlendirilmemektedir. Bu açıdan bu statüdeki kişiler sadece kamu görevlileri sendikası kurma yetkisine sahiptirler (Demir 2007: 13).

Sendikalar günümüzde geldiği konumu ve sağladığı hakları bir anda elde etmemiş, Osmanlı Devleti döneminde yapılan bir takım girişimler bugünkü konumun sinyallerini vermiştir.

4.3.1. Osmanlı Devleti'nde Sendikaların Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde genel olarak tarımsal yapının toplumsal yaşama hakim olması nedeniyle, Türkiye'de tam olarak bir işçi sınıfının ortaya çıkışı gecikmiştir (Bozkurt 2001: 294). Sendikalar Osmanlı Devleti'nde, ilk işçi hareketleri ile Osmanlı

ekonomisini modernleştiren çok uluslu ve gayrimüslimlerin çabaları ile ilerleme kat etmiş bir olguyu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin yatırımları ile oluşup gelişen ilk modern sanayi, işçiliğin ortaya çıkışında önemli bir etkidir. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde çalışanların istismar edilmesi, kurulan sanayi tesislerinde çalışma şartlarının olumsuz olması oluşacak bir işçi hareketinin oluşumunu etkilemekteydi. Bu olumsuzluğun nedeni ise, 1884–1864 yılları arasında Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan Osmanlı Devleti'nin aldığı göç fazlalığıdır. Bu dönemde Osmanlı Devleti için 600.000 göçmen ve bunların iş sorunu önemli bir yük halini almıştır (Yazıcı 1999: 25).

Osmanlı Devleti'nde işçilerin durumlarının iyileştirilmesine yönelik kurulan ilk işçi derneği olarak Osmanlı Ameleperver Cemiyeti kabul görmeye beraber bu konuda tartışmalar bulunmaktadır. Kimi görüşlere göre bu cemiyet işçi haklarını savunma amacıyla kurulmuş bir dernek, kimi görüşlere göre ise, ihtilalci, Marksist yapının esaslarına uygun bir cemiyettir. Ancak sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti içerisinde adında “amele” kavramı geçen ilk dernek olmakla birlikte bu cemiyetin o dönemde etkin bir faaliyet gösterdiği görülmemektedir (Yazıcı 1999: 25).

1870–1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde işçi hareketinin sınıf niteliği kazandığı bir dönemdir. Özellikle 1870'lerden sonra işçi çalıştıran işletmelerin güç kazandığı ve sayıca artış gösterdiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde işçi hareketleri ile beraber ilk grevin 1872 yılında Beyoğlu telgraf işçileri tarafından yapıldığı, ikinci grevin ise Kasımpaşa tersane işçileri tarafından gerçekleşen grev olduğu bilirse de bazı kaynaklar tarafından ilk grev Kasımpaşa tersane işçilerinin yaptığı grev olarak tanımlanmakla birlikte (Yazıcı 1999: 26). Bu konuda tam bir birlik sağlanamamıştır. Dönemin işçi hareketi olarak bilinen grevlerin kendisini ilk kez 1870'lerde göstermesi sendikalaşma sürecine doğru işçi hareketlerinin ilk kıpırtılarının görülmesi açısından önemlidir.

Özellikle 1870 yılında Osmanlı Devleti'nde siyasal bakımdan önemli bir gelişme olarak kabul edebileceğimiz I. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan dönemi işçi hareketlerine yönelik çalışmaların artış gösterdiği dönem olarak belirtmek doğru

olacaktır. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin hem çalkantılı dönemini hem de politik gelişmelerinin yoğun olduğu dönemi ifade etmektedir (Yazıcı 1999: 26). Bu dönemlerde işveren kesimini çoğunlukla Rum, Ermeni, Yahudi kesiminin oluşturduğu gözlenirken, işçi örgütlenmelerinde ise Yahudi, Rum, Bulgarların çoğunluk sahibi olduğu görülmektedir (Yazıcı 1999: 28).

Osmanlı Devleti'nde işçi hareketleri ile başlayan bu süreç örgütlenme girişimlerini tetiklemiş ve sivil alanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu tür girişimlerin aynı hızla ilerleme kaydetmemiş olması oluşturulacak sivil alanın gelişimini kısıtlamıştır. Bunun sonucunda da, Osmanlı Devleti'nde işçilerin kendilerini grevlerle ifade edebildikleri söylenebilse de güçlü işçi hareketlerinin oluşumundan bahsedilememektedir.

4.3.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Sendikaların Gelişimi

Osmanlı Devleti döneminden zayıf bir işçi hareketi miras alan Cumhuriyet dönemi, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın sonrasında yeni sanayi tesislerinin kurulduğu bu dönemde işçi sayısını 1927 yılına göre 150.000'e kadar yükseltmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulan irili ufaklı bazı işçi dernekleri, Cumhuriyet yıllarının başlangıcından itibaren Türk işçi hareketinin bir kolunu oluşturmuşlardır. Bu işçi örgütlenmeleri içerisinde Türkiye İşçi Derneği, Beynelmillel İşçiler İttihadı, İstanbul Umum Amele Birliği, Amele Teali Cemiyeti ve İşçi Yardımlaşma Derneği gibi işçi örgütlenmeleri dikkat çeken oluşumlar içerisinde (Yazıcı 1999: 30).

Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 1924 Anayasası toplanma ve dernek kurma hakkını tanımış olmasına rağmen anayasa sendika ve toplu sözleşme hakkına yönelik bir hüküm kapsamamaktadır. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu aile, cemaat, ırk ve sınıf esasına dayalı olarak cemiyet kurulamayacağı hükmünü getirmiş bu durumda sendikacılığı sekteye uğratmıştır (Aksu 2007: 150). Ancak 1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan birtakım değişiklikler, bu dönemde işçi hareketleri açısından önem teşkil etmektedir. Teşkilatlanma konusunda serbestlik getirilmesi

bunun yanı sıra cemiyet kurma izin şartının kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması Türk sendikacılığı açısından önemli gelişmeler sağlamıştır. 1946 yılı ile beraber siyasi partiler ile sivil toplum kurumları arasında kendine özgü bir ilişki oluşum göstermiştir. Bu dönemde sendikalara yönelik yapılan yapısal düzenlemelerle sendikalaşma yolunda önemli adımlar atılmış (Yazıcı 1999: 33) ve birçok işkolunda yeni sendikaların kurulumu ile sendikacılık kendisini etkin bir biçimde göstermeye başlamıştır. 1947 yılında ise 5018 sayılı işçi ve işveren sendikaları ve sendika birlikleri ile ilgili yasa çıkartılmıştır. Ülkenin ilk sendikalar kanunu olarak bilinen bu yasa ile sendika özgürlüğüne yer verilmiş ise de sendikal faaliyetlere yönelik sınırlamaların ve aynı dönemde sendikaların en önemli tepki unsuru olan greve yönelik yasağın devam ettiği görülmektedir (Aksu 2007: 150). Çok partili döneme geçiş bu dönemde sendikal faaliyetlerin artışında etkilidir (Alemdar 2007: 57; Yazıcı 1999: 33). 1950’li yıllara geçişle birlikte Türkiye’de sanayileşme sürecinin kendisini gösterdiği görülmekte (Bozkurt 2001: 294) ve sendikalaşmanın bu dönemde etkinlik kazandığı görülmektedir.

Türkiye’de 1948–1960 yılları arasında Türkiye’de sendikaların sayısının 73’ten 432’ye çıkmış olması (Alemdar 2007: 57) sendikacılığın gelişmesi yolunda önemli adımların atıldığını ve bu dönemde yapılan gayretlerin etkili olduğunu göstermektedir.

1960 sonrası dönemde 1961 Anayasası ile birlikte temel hak ve özgürlüklere yönelik haklara daha geniş yer verilmiş ve sendikalara toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı tanınmıştır. Bu Anayasa getirdiği yeniliklerle işçi ve işverenler açısından önem taşımaktadır. 1961 Anayasası’nın 46.maddesinin:

“İşçiler ve işverenler, önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.”

ibaresiyle çalışan kesime geniş olanaklar tanımaktadır.

1961 yılından itibaren Türkiye'deki sendika sayılarındaki artış önemli ölçüde kendisini göstermiş, 1961'de 511 olan sendika sayısı 1978'lerde 912'ye yükselmiştir (Yazıcı 2007: 57). 1963 yılında ise 274 sayılı Sendikalar Kanunu, 275 sayılı toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanunu kabul edilmiş böylece iş ve işverenlerin hakları hukuki bir temele dayandırılmıştır (Aksu 2007: 150).

Bu gelişmeler çerçevesinde 1952 yılında Türk Sendikacılığı açısından önemli bir gelişme olan ilk sendika konfederasyonu Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş)'nin kurulmasını beraberinde getirmiştir. Soğuk savaşın başlangıç dönemlerinde kurulan bu işçi sendikası, kurulduğu ilk yıllarda Amerikan sendikacılığının gerek maddi gerekse organizasyon bilgisi ve danışmanlık yönündeki yardımlarından yararlanmıştı. Genel olarak partiler üstü sendikacılık anlayışını kabul eden, ulusalcı ve daha çok devlet işletmelerinde örgütlenmelerini içeren bir yapı sergilemiş (Doğan 2003: 26) ve kuruluşundan itibaren belirli bir ideolojiye veya siyasi partiye yakın durmak yerine iktidarlara ilişkilerini sıcak tutmaya gayret göstermiştir (Yıldırım ve Haşlak 2007: 46). Türk-İş'in kurulmasında dönemin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve DP'nin korporatist sistemi etkin kılma gayretlerinin etkili olduğu söylenebilir (Alemdar 2007: 57). Günümüzde Türk-İş, kendisine bağlı bulunan 35 sendika ve fazla üye sayısı ile birlikte Türkiye'nin en büyük işçi konfederasyonudur (Yıldırım ve Haşlak 2007: 46).

1980'li yıllara kadar hareketli bir dönem geçiren Türk işçi hareketleri üzerinde 12 Eylül darbesi olumsuz bir etki yaratmıştır. İşçiler 1980 askeri müdahalesi ile gerçekleşen konfederasyonların etkinliklerinin durdurulması, 1960 döneminde elde edilen hakların tekrardan geri alınmış olması, bir kısım sendikacı kesimin yargılanması ve sendikaların bir kısmının kapatılması (Yazıcı 1999: 35; Doğan 2003: 24) gibi olaylar dönemin sendikalar açısından geçirdiği ağır koşulları göstermektedir. 12 Eylül sonrası dönemde ise, sendikal faaliyetler kendisini toplama yolunda adımlar atmış ama ancak yapılan etkinlikler bozulan düzeni onarma çabası ile sınırlı kalabilmiştir. 1990'larda kapatılan konfederasyonların yeniden açılması ve özelleştirme programı, ekonominin liberalleşmesi gibi gelişmeler AB uyum süreci ile birlikte Türkiye işçi faaliyetlerinde bir canlanma

sağlamıştır. Bunun yanı sıra kamu görevlileri arasında sendikalaşma çabası görülmeye başlanmıştır (Alemdar 2007: 58).

Günümüzde ise sendikalaşma işçiler açısından işçi sendikaları, memurlar açısından memur sendikaları ve son olarak işveren kesimini temsilen işveren sendikalarından oluşmaktadır.

4.3.3. İşçi Sendikaları

İşçi sendikaları, tarihsel süreç içerisinde sivil toplum unsuru olarak en etkin faaliyet gösteren sendika türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar işçi hareketlerinin çeşitli konfederasyonlar altında hareket ettiğini ve bunun sonucunda da işçilerin haklarını savunma amacıyla bir sivil toplum kuruluşu olarak devlet üzerinde etkin bir rol izlediğini söyleyebiliriz.

İşçiler devlete karşı haklarını savunmak amacıyla işçi sendikaları oluşturup buna paralel olarak konfederasyonlar altında toplanırlar. İşçi sendikaları açısından bakıldığında ülkemizde üç konfederasyon yer almaktadır. Bunlardan ilki Türk-İş, ikinci olarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) son olarak da Hak-İş olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.3.1. TÜRK-İŞ

1952'de kurulan Türk-İş, 33 sendikanın kendisine bağlı olması ve ortalama 1,9 milyon üyesiyle Türkiye'nin en büyük işçi konfederasyonudur (<http://www.calisma.gov.tr>, 06.12.2007).

Türk-İş'in kurulması bu dönemde siyasi açıdan CHP ve DP'nin korporatist sisteme geçme çabasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir (Alemdar 2007: 57). Özellikle devletin bu dönemde Türk-İş'e gücüne sağlamlaştırması açısından bir takım imkanlar tanınmasıyla Türk-İş dönemin işçi hareketini tek elde toplama imkanı sağlamıştır. Ancak 1982 Anayasasının etkisiyle kısıtlanan sendikalar ve Türk-İş

dışında diğer işçi konfederasyonlarının kapatılması işçi hareketlerinin 1991 yılına kadar aktif olmamasına neden olmuştur (Alemdar 2007: 58). 1991 yılından itibaren işçi hareketleri değişen hükümet ile beraber yeniden canlanmıştır.

4.3.3.2. DİSK

Türk-İş'ten ayrılma kararı alan dört sendika tarafından 1967 yılında kurulan DİSK, 1967–1980 yılları arasında genel olarak militan sosyalist bir sendikacılık anlayışına hakim bir yapı sergilemiştir. DİSK'in bu dönemdeki politikasına bakıldığında dönemin Türkiye İşçi Partisi (TİP)'nin politik faaliyetleri ile ilişki içerisinde bulunduğu söylenilebilir. DİSK'in TİP ile olan ilişkisi sendikal gelişim açısından "*parti uzantılı sendikacılık*" anlayışını getirmiş ve bu durum sendikacılık anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır (Yazıcı 1999: 34). 12 Eylül askeri müdahalesinden ve 1982 Anayasasının işçi hareketlerini kısıtlamasından etkilenen DİSK, bu dönemde kapatılmıştır (Yıldırım ve Haşlak 2007: 50). Ancak 1991 ve 1992 yıllarında Türk Ceza Kanununda yapılan değişikliklerle DİSK'in açılmasına yeniden karar verilmiştir (Alemdar 2007: 58). Türk-İş'in "*parti üstü sendikacılık*" anlayışının aksine DİSK "*parti uzantılı sendikacılık*" anlayışını getirmiştir. Günümüzde DİSK 19 sendikayı kendi bünyesinde toplamış ve ortalama 380.000 üyeye sahip bir konfederasyon olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım ve Haşlak 2007: 50).

4.3.3.3. HAK-İŞ

HAK-İŞ, 1976 yılında genellikle kamu kuruluşları ağırlıklı olarak örgütlenmiş bir konfederasyondur. 1976–1980 tarihleri arasında işçilere yönelik pek etkinlik gösterememiş olan HAK-İŞ, kamu sektöründe Türk-İş'in, özel sektörde de DİSK'in egemenliği karşısında gelişme şansına sahip olamamıştır. Bu dönemde diğer sendikalardan farklı olarak İslamcı yaklaşıma sahip bir partinin yedeğinde kurulmuş olmasıdır. Ancak kurulduğu dönemde diğer sendikalarında siyasi partilerle etkileşim içerisinde olması bu durumun sadece HAK-İŞ için geçerli olmadığını, dönemin siyasal dinamikleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Özdemir 2007: 67).

12 Eylül döneminde DİSK'in kapatılmasıyla DİSK üyesi bir kesimin Hak-İş'e bağlı üye sendikalara geçmiş olması 1980'e kadar ki dönemde etkin rol oynamamış olan HAK-İŞ'i canlandırmıştır (Yıldırım ve Haşlak 2007: 51).

1983–1990 arası dönemi ise HAK-İŞ için “arayış ve belirsizlik dönemi” olarak tanımlayabiliriz. 1980 öncesi dönemde HAK-İŞ önemli bir grev ile karşımıza çıkmazken, 1985 sonrası dönemde grevlere rastlanmış olması önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. 1990 sonrası dönem ise HAK-İŞ açısından önemli gelişmeleri içinde barındırmaktadır. Bu dönem bağımsız bir sendikal çizginin izlenmeye başladığı, sendikanın yurtdışı hareketlerinin aktifleştiği bir dönemdir (Özdemir 2007: 69). Günümüzde ise HAK-İŞ, kendisine bağlı 8 sendika ve yaklaşık 320.000 üyesiyle üç büyük işçi konfederasyonundan biridir.

4.3.4. Memur Sendikaları

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminde insan gücünün bir kısmının azalması nedeniyle nitelikli işgücüne olan gereksinim artış göstermiştir. Bu nedenle nitelikli işgücü sahiplerine bir takım ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu dönemde memurların konumu yıllık izin süreleri, iş güvencesi ve sosyal güvenlik bakımından diğer çalışanlara göre daha itibarlı ve ayrıcalıklı bir hale getirilmiştir. Bu durum memurların örgütlenme ihtiyacı hissetmeyerek önemli hakları elde etmelerini sağlamıştır. Önemli haklar elde eden memur kesimi mevcut siyasal iktidarların yanında yer almış ve diğer emekçi kesimden uzaklaşmışlardır.

1950 öncesinde memurlar sahip oldukları ayrıcalıklarında etkisiyle, emekçi niteliğinden çok işveren niteliğinde çalışıyorlardı. Bu dönemde devletin memurlara yönelik sağladıkları haklar ile memurlar devletle özdeşleşmiş konumdaydı.

1950'den sonra ise memurlar bu ayrıcalıklı konumlarını kaybetmeye başladılar. Memurlara sağlanan sosyal güvenlik gibi haklar işçi kesiminde de yaygınlaştı (www.kesk.org.tr, 01.10.2007). Bu durum memurların ayrıcalıklı durumunun ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Türkiye’de 1960’lara kadar genel olarak cemiyet, birlik veya dernek olarak örgütlenen kamu emekçileri, 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile sendikal örgütlenmesinin birinci basamağını hayata geçirmiştir. 1961 Anayasası’nın 46. maddesinde, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin de önceden izin olmaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma hakkını sağlamasıyla beraber Devlet Personeli Sendikaları Kanunu 08.06.1965 yılında 624 Sayılı Yasa ile çıkartılmıştır. Bu kanun sonrasında sendikal örgütlenmelerde ve emekçilerin sendikalara katılımlarında artış görülmüştür. Ancak 12 Mart 1971 darbesi ile kamu emekçilerinin sendikal örgütlenmesi yasaklanarak faaliyette olan sendikalar kapatılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile emekçiler, örgütsüzleştirme politikaları ile karşı karşıya kalmıştır. 1980 sonlarında ise kamu emekçileri oluşturdukları derneklerle sendikal faaliyetlerini yürütürken, diğer taraftan ekonomik ve sosyal haklarına sahip çıkma çabası içerisine girmişlerdir. 1987–1990 yılları arasında 1980 askeri müdahalesinin getirmiş olduğu kısıtlamaların aşılması çabası içerisine girilmiştir. 1990–1991 yılları arası ise sendikaların kurulması ve devamlılıklarının sağlanması girişimlerinin olduğu dönem olarak görülebilir (www.kesk.org.tr, 01.10.2007). 1992 yılından günümüze kadar kamu emekçileri örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarının yasal dayanaklara bağlanması ve güvence altına alınması yönünde birçok eylem girişiminde bulunmaya devam etmişlerdir.

1995 yılında yapılan değişiklik kamu emekçileri açısından önemlidir. Bu değişiklikte memurlara sendika yasağını içeren hüküm kaldırılmış ve 25.06.2001 tarihinde yürürlüğe giren 4688 sayılı kanunla da memurlara sendika kurma ve yönetimle toplu görüşme yapma hakkı verilmiştir (Aksu 2007: 150; Menak 2007: 194). Bu kanun memurların hakları sağlama açısından önemli bir gelişme olarak görülse de memur sendikaları 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu’nu bir sorun olarak görmektedir. Bu kanun, kamu görevlilerine vermiş olduğu kısmi haklarla (Aksu 2007: 151) memur sendikacılığının gelişmesi yolunda engel teşkil etmektedir. Memurlara verilen bu kısmi haklar işçilere tanınan haklardan kısıtlı olmakla birlikte memurlara grev hakkı tanınmamıştır. Bu durum, memurların 1950’li

yılların öncesinde memurların devletle özdeşleştirilmesinin günümüze yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye’de memur sendikalarının işçi sendikalarına oranla yavaş adımlarla ilerleme gösterdiğini söyleyebiliriz. İşçi sendikalarının tarihsel gelişim içerisinde elde ettikleri haklara memur sendikalarının sahip olduğunu söylemek pek olası değildir. Buna rağmen memur sendikalarının devlet yapısı içerisinde kamu görevlilerinin hem devlet içerisinde kalmaları hem de devlet içerisinde sivil tavrı oluşturmaları açısından önemli bir yere sahip oldukları söylenebilir. Böylece memur sendikaları kamu görevlilerinin haklarını savunurken sivil ve sosyal hayata da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Aksu 2007: 151).

İşçi hareketleri Türkiye’de sanayileşme ile birlikte küçük girişimlerle kendisini göstermeye başlarken, Osmanlı Devleti’nden günümüze kadar ki devlet yapılanmasının merkeziyetçi bir konumda olması memur girişimlerinin önünü kapatmıştır.

Türkiye’de memur sendikacılığı açısından üç büyük konfederasyon karşımıza çıkmaktadır. Genellikle sol kesimin memur sendikası olarak Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), İslamcı kesimlerin memur sendikası olarak Memur Sendikaları Konfederasyonu (MEMUR-SEN) ve Türk milliyetçilerinin memur sendikası olarak tanınan Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (KAMU-SEN) etkinlik alanları açısından önemli bir yere sahiptir (Menak 2007: 197).

4.3.4.1. Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu

Kamu emekçileri sendika kurmadan önce Kamu Çalışanları Platformu (KÇP) adı altında bir araya gelerek çalışmalarını bu platform üzerinden düzenlemekteydi. Ancak sendikalar kurulduktan sonra güç birliğini daha da arttırmak amacıyla Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu (KÇSP) oluşturmuş ve çalışmalarını bu çatı altında sürdürmüşlerdir. Daha sonra bu iki platform 1994 yılında kamu emekçilerinin

sendikal faaliyetlerinin daha sistemli işlemesi açısından bir araya gelerek konfederal bir yapılanmanın oluşturulması kararı alınmıştır. Konfederasyonun kurulmasına yönelik tabanın tepkisinin belirlenmesi amacıyla 26–27 Kasım 1994 tarihlerinde İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa’da daha sonra 25–26 Şubat 1995 tarihlerinde Ankara’da Merkezi Kurultay düzenlenmiş ve dört ay içerisinde konfederasyonun kurulması kararı alınmıştır. Ancak kuruluş süreci dört aydan fazla sürmüş, konfederasyonun kurulması için 11–12 Kasım 1995 tarihlerinde 28 sendikanın katılımı ile Ankara’da “Konfederasyonlaşma Tüzük ve Kuruluş Kurultayı” yapılmıştır. Bu kurultayda kabul edilen tüzük ile 8 Aralık 1995 tarihinde KESK kurulmuştur

KESK kurulduğu süreçten itibaren işçi sınıfı ve buna bağlı konfederasyonlarla birlikte mücadeleyi savunmakta ve işçi sendikalarının gerçekleştirdiği eylemlere destek vermektedir. Özellikle Türk-İş ve DİSK ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan KESK, uluslararası alanda henüz yeterince diyalog kuramamıştır. Ancak Avrupa’daki sendika ve konfederasyonlar KESK’in kamu emekçilerinin haklarına yönelik etkinliklerinden bilgi sahibidirler. 16–18 Ağustos 1996 tarihlerinde I. Olağan Genel Kurulu’nda Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na (ETUC) üyelik başvurusunda bulunan KESK’in (www.kesk.org.tr, 01.10.2007) üyeliği kabul edilmiştir.

4.3.4.2. Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonları

KAMU-SEN, yapısındaki 343.921 üye sayısı ile Türkiye’nin ikinci büyük kamu görevlileri konfederasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (www.calisma.gov.tr/CGM/4688_istatistik_2004_htm). Genel olarak Türk milliyetçilerinin memur sendikası olarak bilinen KAMU-SEN’nin (Menak 2007: 194) amacı, tüzüğünün 4. maddesine göre, kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve mesleki haklarını savunmak ve geliştirmek, üye sendikalar arasında işbirliğini sağlamak, çalışma ve toplumsal barış için mücadele etmek olarak açıklanmıştır (www.kamusen.org.tr/tuzuk.doc).

4.3.4.3. Memur Sendikaları Konfederasyonu

MEMUR-SEN, Türkiye'nin üçüncü büyük memur konfederasyonu olmakla birlikte 137.937 üye sayısına sahiptir (www.calisma.gov.tr/CGM/4688_istatistik_2004_hm).

MEMUR-SEN'in amacı, özelde; ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını ve çıkarlarını savunmak, genelde ise; her türlü haksızlık ve hukuksuzluğa karşı çıkmak olarak belirtilmiştir (www.memursen.org.tr/Tuzuk.asp).

4.3.1.3. İşveren Sendikaları

Türkiye'de modern anlamda işçi ve işveren ilişkilerinin temeli 1961 Anayasası ile başlamıştır. 1961 Anayasası sadece işçilere değil, işveren kesimine de sendika kurma hakkı, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı tanımıştır. Bu anayasaya dayanarak 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunları ile endüstriyel ilişkiler sisteminin temel şartları hazırlanmıştır. 1982 Anayasası ise endüstriyel ilişkiler sistemini daha detaylı düzenlemiş ve çalışma barışının sağlanması amaçlanmıştır. Ancak gerçek anlamda işveren sendikaları 1961 Anayasasının yürürlüğe girdikten sonra kurulmuştur. Günümüzde ise, hem işçi hem de işveren sendika ve konfederasyonları 1982 Anayasasına uygun olarak çıkarılan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu hükümlerine karşı sorumludurlar (www.tisk.org.tr 01.10.2007).

4.3.5.1. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

15 Ekim 1961 tarihinde Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası, İstanbul Tahta Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Matbaacılık Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Cam Sanayi İşverenleri Sendikası bir araya gelerek İstanbul İşveren Sendikaları Birliği adı altında bir birlik oluşturmuştur. Daha sonra 20 Aralık 1962

tarhinde yapılan II. Olağan Genel Kurul'da bu birliğin adı Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu olarak değiştirilmiştir. TİSK, katılan çeşitli sendikalarla üyelerinin sayısını 22'ye ulaştırmıştır (www.tisk.org.tr 01.10.2007).

4.4. MESLEK KURULUŞLARI

Belirli bir mesleğe sahip olan kişilerin ortak ihtiyaçlarının giderilmesi, mesleki faaliyetlerin kolaylaştırılması, geliştirilmesini sağlamak, meslek disiplinini ve meslek ahlakını muhafaza etmek amacıyla oluşturulmuş kuruluşlardır (Akatay ve Yelkikalan 2007: 21).

Meslek kuruluşlarının örgütlenme biçimlerine bakıldığında oda veya dernek şeklinde örgütlendikleri görülmektedir. Meslek dernekleri ile meslek odaları arasındaki fark meslek derneklere üyelik serbestken meslek odalarına üyeliğin zorunlu oluşudur (Akatay ve Yelkikalan 2007: 21).

Cumhuriyetin ilk yıllarında meslek kuruluşları, hükümetlerin yan kuruluşları gibi faaliyet göstermişlerdir. Mali kaynakları olmayan bu kuruluşlar hükümetler tarafından finanse edilmiş ve bu kuruluşlara meslek camiaları ile hükümet arasında vasita işlevi verilmiştir. Bu dönemde bu kurumların yönetimleri sıkı vesayet altında tutulmakla birlikte bu kuruluşlara üyelik zorunludur.

1950 ncesi dönemde, önemli meslek kuruluşları olarak temeli geleneksel lonca geleneğinin kalıntlarına dayanan Ticaret ve Sanayi Odaları'dır. Bu kuruluşların önemi hükümetler tarafından nemsenmelerinden kaynaklanmaktadır, ancak hükümetlerce önemsenmek bu kuruluşlar üzerindeki vesayet denetimini arttırmıştır.

Bu dönemde karşımıza çıkan bir diğer örgüt ise, esnaf örgütleridir. 1950 öncesi dönemde önemsiz kuruluşlar olarak yer alsa da 1943'te yapılan yasal düzenlemelerle bazı kamusal işlevler elde edeceklerdir. Bunun yanında bu dönemdeki ziraat odaları da önemsiz kuruluşlar olarak kalmış, 1940'ta Tarım

Bakanlığı tarafından seçim yaptırılarak canlandırılmaya çalışılsa da durum bu odalar açısından değişmemiştir.

1950’li yıllarda yürürlüğe girmiş yasal düzenleme ile Ticaret ve Sanayi Odalarına kısmi bir özerkleşme getirilmiştir. 1950’lilerin ikinci yarısında ise sanayi ve ticaret odalarının yavaş yavaş seslerini duyurmaya başlamaları ile hükümet önlem alma yoluna gitmiş, 1958 başında yapılan yasal bir düzenleme ile hükümetin meslek kuruluşları üzerindeki denetimi arttırmıştır.

1961 Anayasası ile kurulan meslek kuruluşları, demokratik seçimli ve yönetimden özerk bir yapıya sahip kamu kurumu statüsü kazanmışlardır.

1970’li yıllarla birlikte toplumsal ve politik ortamı belirginleştiren sağ-sol kutuplaşmaları meslek kuruluşlarını emek ağırlıklı meslek kuruluşları ve sermaye ağırlıklı meslek kuruluşları olarak ikiye bölmüştür (Bora 2001: 265).

4.4.1. Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları

Eğitime ve uzmanlık bilgisine dayalı meslek ağırlıklı kuruluşlar Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB), Türkiye Barolar Birliği (TBB), Türk Tabipleri Birliği (TTB), Türk Eczacıları Birliği (TEB), Türk Veteriner Hekimleri Birliği (TVHB)’inden oluşan sol kanatta faaliyet gösteren örgütlerdir (Bora 2001: 267).

4.4.1.1. 1980 Öncesi Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları

Bu dönemde sol meslek kuruluşlarının en önemlisi TMMOB olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi emeğine dayalı üretim yapan mimar ve mühendislerin örgütü olarak bilinen TMMOB, mesleğin uygulanmasındaki sıkıntılarla birlikte kendisini göstermeye başlamıştır. Bu kuruluş 1970’lerden itibaren mühendis ve mimarların dile getirdikleri sorunların ancak toplumsal sorunların içerisinde çözülebileceği

yoluna gitmiştir. Bu dönemde TMMOB'nin mesleki açıdan oluşturduğu otorite bürokrasi içerisinde de ciddiye alınmaktadır.

1960'ların ortalarından itibaren bakanlıklardan ve devletten özerk olma girişimi çabası TTB'de de görülmeye başlanmıştır (Bora 2001: 268). Özlük hakları, sendikalaşma isteğini gündeme taşımıştır. 1966'dan sonra bu birlik, çalışma alanını ve etkinliklerini genişletecek ve 1977 yılı ile birlikte hızla politikleşerek, siyasi konularda da aktif rol oynamaya başlamıştır.

TEB, bu dönemde TTB gibi özlük haklarının elde mücadelesine yönelik aktif faaliyette bulunmadığı, daha pasif kaldığı gözlenmiştir. Ancak genç eczacıların, mesleğin artan sorunları karşısında tepkileri TEB'in, 1970'li yıllarla birlikte etkin olduğu görülmektedir.

TBB kurulduğu 1969 yılından itibaren seçkinci ve loncacı meslek geleneğinin yaygın olmasına bağlı olarak, sadece meslek kuruluşu statüsünde değil, Anayasanın yargı bölümünde yer alma isteği üzerinde durmuştur (Bora 2001: 268). Bu dönemde TBB'nin kendisini diğer meslek kuruluşlarından daha ayrıcalıklı bir konumda gördüğünü söylemek mümkündür.

1970'lerin sonlarına doğru politik şiddetin artmasına bağlı olarak TMMOB, TTB ve TBB birçok baskıyla karşılaşmıştır. 1970'li yıllara kadar ki dönemde emeğe dayalı meslek kuruluşları özlük haklarını savunmak amacıyla her ne kadar girişimde bulundularsa da etkinlikleri ses getirici nitelikte olmamıştır.

4.4.1.2. 1980 Sonrası Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları

12 Eylül askeri darbesi ile TMMOB, TTB ve TBB yoğun baskı sürecine girmiştir. Bu dönemde tüm diğer meslek kuruluşları gibi TMMOB'de ağır baskılar altında kalmış, gözetim altında tutulmuştur. Ancak bu şartlarda da TMMOB, muhalefetine devam etmiş, Danışma Meclisine sunulan yeni Anayasa Tasarısına karşı eleştiriler sunmuştur.

TTB'nin ise faaliyetleri bir süreliğine durdurulmuş, bu dönemde doktorlara getirilen mecburi hizmet uygulamasına karşı TTB'nin itirazları etkili olamamış ve üç yıl olarak belirlenen mecburi hizmet 1981 yılında yürürlüğe girmiştir.

TTB yönetimi, 1980 yılında askeri müdahaleye karşı açık faaliyette bulunmasa da hak aramanın kısıtlanmasına yönelik tepkilerini dile getirmiştir (Bora 2001: 271). Bu dönemde baroların kendilerini diğer meslek gruplarından ayrı tutmaları ancak herhangi bir meslek kuruluşu ile ayırma tabi tutulmadan eşit değerlendirilmeleri baroların rahatsızlıklarını dile getirmelerine neden olmuştur (Bora 2001: 274).

1983 sonrası dönemde emek ağırlıklı kuruluşlar sermaye ağırlıklı örgütlerden daha fazla sıkıntı yaşamışlardır. Sol eğilim içerisinde olan bu örgütler sağ iktidarlarla birlikte bir dışlanma içerisinde olmuşlardır.

1970'lerde güçlü bir örgütlenme olarak karşımıza çıkan TMMOB, bu dönemde yetki ve faaliyetlerini daraltan bir düzenlemelerle karşılaşmıştır. Bu dönemde sanayi yatırımlarının gerilemesi, dönemin yatırımlarının yerel teknolojiden çok dış kaynaklara dayanması mimar-mühendisliği mesleki açıdan da geriletmiştir. Bu noktada 1988–1990 yılları arasında TMMOB, ulusal sanayileşme hedefiyle birlikte mühendislik mesleğinin eski önemine kavuşması ve itibarını tekrardan sağlamasına yönelik bir politika izlemiştir.

1980'lerin sonlarına doğru TTB'nin etkin bir biçimde ön plana çıktığını söylemek mümkündür. 1988–1989 yıllarında yapılan, kamu da çalışan doktorların haklarını savunmaya yönelik "*Beyaz Eylemler*" ile birlikte etkin ve demokratik bir TTB çizgisi çizilmiştir. 1990–1992 yılları arasında TTB tarafından yürürlüğe giren sürekli eğitim projesi ile birlikte üyelerinin mesleki gelişimlerine yönelik katkıda bulunmaya başlaması örgütsel etkinlik açısından önemli bir gelişmedir (Bora 2001: 274).

Sağlık alanında bir diğer meslek kuruluşu olarak karşımıza çıkan TEB ise, bu dönemde maddi ve kurumsal açıdan gelişme göstermiş, 1979 yılında kurulmaya başlanan Eczacı Kooperatiflerini 1989’da Tüm Eczacılar Üretim Temin Dağıtım Kooperatifleri Birliği adı altında birleştirmiş ve böylece önemli bir güç elde etmiştir.

1985’te kurulan ve TTB çizgisinde faaliyet gösteren bir kurum olarak karşımıza Türk Diş Hekimleri Birliği(TDB) çıkmaktadır. Özellikle sahte diş hekimlerine yönelik mücadelede bulunmakla birlikte, büyük kentlerde yoğunlaşan diş hekimleri için meydana gelebilecek işsizlik tehlikesi de bu kuruluşun uğraş alanı içerisine girmektedir (Bora 2001: 275).

1982–1983 döneminde hükümetlerin meslek kuruluşlarının etkinliklerini kısıtlamaya dönük uygulamalara gitmesiyle beraber, bu baskılardan daha çok muhalif kanadı oluşturan sol ağırlıklı yapılaşma içerisindeki meslek kuruluşlarının etkilendiği görülmektedir. Bu nedenle de bu dönemde görülen en etkin tepkide bu kanattan gelmiştir. 1994 yılında DYP-SHP koalisyonu döneminde hazırlanan “Demokratikleşme Paketi” esnasında “*Meslek Birlikleri Platformu*” adı altında bir araya gelen TBB, TTB, TEB, TDB, TMMOB ve TVHB’nin hazırladığı Anayasa değişiklik önerisi değişim talebini ortaya koyan en önemli girişimdir. Ancak 23 Temmuz 1995’te 4121 sayılı yasayla yapılan Anayasa değişikliğinde, bu platformun önerilerinin dikkate alındığı söylenemez.

1980’lerin sonlarına gelindiğinde avukatlar üzerinde de hala askeri yönetimin baskısı kendisini hissettirmekteydi. Ancak TBB’nin bu baskılar karşısında etkili bir tepki gösterdiği söylenememektedir. Bu dönemde TMMOB’de yoğun baskılarla karşılaşmış, özellikle 1991 döneminden sonra faaliyetlerini arttırması ile birlikte bu kuruluşa bakılar artmıştır. TTB’nin de her hükümet döneminde karşılaştığı baskılar devam etmiş ve 1985 sonlarında idam cezalarının kaldırılmasına yönelik yaptığı destekler nedeniyle TTB yönetimi hakkında dava açılmış ancak beraatla sonuçlanmıştır. 1990 yılında ise TEB’in hükümete yönelik muhalif çıkışları nedeniyle Sağlık Bakanlığı müfettişleri tarafından denetime alınmıştır. TDB ise

kuruluş sürecinde kurumsal statüsünü kabul ettirebilmek için yoğun mücadele etmiş, baskılarla karşılaşmıştır (Bora 2001: 277).

1990'lı yıllara bakıldığında TMMOB, TBB, TTB, TEB, TDB, TVHB'nin bu önemde ortak politika izleyebilmek için bir platform altında bir araya gelerek ortak bir tutum altına girdiği görülmektedir. Bu altı birlik, 1991'de, "Kamu Kurumu Niteliğinde Meslek Birlikleri Kurulu" nu oluşturmuştur. 1991 genel seçimlerinden sonra oluşturulan DYP-SHP koalisyonu, demokratikleşme yönünde atılacak adımları destekleyeceğini düşünülerek bu birlikler tarafından tam destek görmüş olmasına rağmen, 1992'den itibaren bu koalisyonun vaat ettiği demokratikleşmeye dönük somut adımların atılmadığının görülmesi bu birlikler üzerinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Bunun üzerine Meslek Birlikleri Platformunun TBB dışındaki üyeleri, bazı işçi sendikaları ve dernekler bir araya gelerek ortak bir platform oluşturma çabası içerisine girmişlerdir. Bu amaçla 1993'te oluşturdukları Demokrasi Platformu ile demokrasinin hayata geçirilmesi ve tüm çalışanların özlük haklarının korunması, geliştirilmesi amacıyla birlikte hareket ederek güç birliği amaçlamaktadırlar. Ancak bu platform sol kesim dışında herhangi bir kitleye hitap etmemekle birlikte sadece sol muhalefet olarak kendisini göstermiştir (Bora 2001: 279).

1990'lı yıllarda TTB, TMMOB ile birlikte aktif bir politika izleyerek gündemdeki sorunlara tepkisini göstermiştir. Bu açıdan 1989'da toplu nöbet eylemleri yaparak, bu eylemlerle sağlık politikalarının yetersizliği ile kamu hastanelerinde sunulan hizmetin kalitesizliğini eleştiren hekimler, tepkilerini toplu olarak nöbet tutarak göstermiş böylece hekim ve hastaların çıkarları arasındaki bağın üzerinde durmuşlardır. TEB yönetimi ise, 1990'lı yılların ortasına kadar genel olarak politik konularda daha ılımlı yaklaşımlarda bulunmuş olmakla birlikte etkin faaliyet gösterdiği söylenemez. Ancak 1995 yılında genel başkan değişikliği ile beraber TEB, daha atak bir çizgide hareket etmiştir. Bu dönemde, TDB'nin etkinlikleri TTB ile TEB'nin çizgisinde ancak daha ılımlıdır (Bora 2001: 280).

TTB ise kendisini Demokrasi Platformu dışında tutarak 1990'lı yıllarda aktif olarak faaliyette bulunmamıştır. Meslek kuruluşlarının bu dönemde devletle olan

ilişkilerine bakıldığında 1980'lerin ortalarından itibaren oluşan sivil toplum kuruluşu kimliği ile kamu kurumu olma durumu arasında oluşan bir kargaşaya tabidir. Özellikle bu durum kendisini TTB örneğinde gösterir. Ancak baroların etkin faaliyet kuruluşu olarak karşımıza çıkan İstanbul Barosu'nun bu durumu 1990'lı yıllarda eleştirdiği görülmektedir. TMMOB ve TTB'nin devlete karşı tavrı ise 1990'lı yıllarda daha mesafelidir (Bora 2001: 283).

4.5. YURTTAŞ GİRİŞİMLERİ

Yurttaş girişimi, kamusal fonksiyonların gönüllü kuruluşlarca üstlenilmesi veya desteklenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu girişimler yerel sorunlar ve gereksinimler kapsamında bir araya gelerek oluşturdukları oluşumlardır (Akatay ve Yelkikalan 2007: 23).

Bu girişimler herhangi bir dernek, örgüt veya parti etkisi altında olmadan, hiçbir kurumdan maddi destek almadan, katılımcılarının bir kuruluşun üyesi olarak değil sadece vatandaş olarak katıldıkları hareketler olup, vatandaşlık bilincinin gelişmesi açısından önem bir yere sahiptir (Akatay ve Yelkikalan 2007: 23).

Türkiye'de çoğunlukla görülen bu örgütlenmelerin ortak özellikleri ve genel yapıları maddeler halinde aşağıdaki şekildedir (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma Raporu; Aktaran Yıldırım 2004: 188-191).

- Türkiye'deki STK'ların genel olarak yapılarına bakıldığında derneklerin sayılarının oldukça fazla olduğu görülmektedir.
- Türkiye'de STK'lar sınıflandırıldığında büyük bir kısmının dayanışma, eğitim, ekonomi ve kültür amaçlı kuruluşların ilk sıraları aldıkları görülmektedir.

- Türkiye’de dini nitelikli STK’ların tüm STK’lar içerisinde %20 gibi bir orana sahipken diğer önde gelen STK’lara göre küçük çapta kaldıkları görülmektedir.
- Dernekler arasında öncelikle ekonomi ve dayanışmayı içeren, vakıflar arasında eğitim ve kültürü kapsayan, sendikalar içerisinde ise dayanışmaya dayalı olan STK’lar etkin görülmektedir.
- Son beş yılda en çok etkinlikleri dernekler gerçekleştirmişlerdir.
- Vakıflar ve dernekler bir üst kuruluşa bağlı olmaya pek eğilimli değildir, oysaki sendikalar bir başka kuruluşa üye olmada ön sıralarda yer almaktadırlar.
- En çok derneklerde ve yurttaş girişimlerinde gönüllülere rastlanmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de STK’ların etkinliklerini önceki yıllara göre arttırdıkları söylenebilir. Özellikle dernek ve yurttaş girişimlerindeki artış bunun en iyi örneğidir.

Türkiye’deki STK’ların örgütlenme biçimleri hakkında bilgi verilmesi bir sonraki bölümde anlatılacak bu kuruluşların ayrı ayrı AB sürecindeki yollarını incelenmesine zemin hazırlayacaktır. Bu kuruluşların oluşum şekilleri, devletle olan yapısal ilişkileri, kendi içlerinde ayrılan örgüt yapıları AB sürecindeki gösterecekleri etkinlikleri de etkilemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERE AŞAMASINDA SİVİL TOPLUMUN ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde AB'nin oluşumu ve tarihsel süreç içerisinde Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi üzerinde durulacaktır. Ayrıca AB müzakere sürecinde Türkiye'de faaliyette bulunan STK'ların İlerleme Raporları'nda yer alan gelişmeleri ve bu STK'ların AB ile olan ilişkileri üzerinde durulacaktır.

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU

Sivil toplumun daha rahat geliştiği Batı Avrupa devletleri arasında bir birlik oluşturulması fikri 14. yüzyıldan itibaren devlet adamları, filozoflar, siyaset bilimciler tarafından ortaya atılmış olmasına rağmen I. Dünya Savaşı, bu birliğin gündeme gelmesinde etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sarsıcı etkisinden sonra ulus devlet modelini aşma arayışları başlatılmış ve devletlerin eşitlikçi ve gönüllü birliğini sağlamaya dönük çalışmalar ortaya atılmıştır. 1923'te Pan-Avrupa Hareketi, Kont Richard Coudenhove-Kalergi tarafından bu amaçla kurulmuş ilk örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt vd. 2006: 3; Ülger 2005: 2). Bu gelişmelerin devamında 1926 yılında Cenevre'de Avrupa İşbirliği Derneği adıyla yeni bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt Paris, Berlin, Londra gibi kentlerde çeşitli şubeler açmış, bunun sonucunda da "Birleşik Avrupa" düşüncesi yayılmaya başlamıştır (Ülger 2005: 2). Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıcı savaşlardan etkilenen Avrupa rekabetin ve savaşların yıkıcılığını fark etmiştir. Bu durum Avrupa'nın önde giden devlet adamlarını Avrupa bütünleşmesine yönelik düşünmeye itmişlerdir. Bu anlamda çaba gösteren Alman Konrad Adenauer, Fransız Robert Schuman ve Jean Monnet, İtalyan Alcide de Gasperi gibi düşünürler savaşın sone ermesi için seslerini yükseltmişlerdir. İngiliz Winston Churchill bu anlamda resmi olarak fikrini belirten ilk devlet adamıdır. Churchill 1946 yılında Zürih'te yaptığı bir konuşmada Avrupa devletlerinin birleşik bir

devlet oluşturması gerektiğini (Bozkurt vd. 2006: 4) ve Avrupa Birleşik Devletleri için öncelikle Fransa ile Almanya arasında bir ortaklığın oluşturulmasının Şart olduğunu ileri sürmüştür (lger 2005: 10). Ancak Churchill Avrupa Birleşik Devletlerinin içerisine kıta Avrupa'sını almaktadır. İngiltere'nin bu birliğe katılması düşünülmemiştir (lger 2005: 10).

Batı Avrupa'daki Fransa ve Almanya arasındaki belirsiz durum işbirliği yönündeki atılımları olumlu etkilemiştir. II. Dünya Savaşı ile bu süreç daha da hız kazanmıştır.

1.1. AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU

Avrupa Toplulukları'nın ilki olan Avrupa Kömür-elik Topluluğu (AKÇT) 18 Nisan 1951 tarihinde Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında imzalanmış olup, 23 Temmuz 1952'de yürürlüğe girmiştir (Bozkurt vd. 2006: 16; lger 2005: 10). 1951 tarihinde AKÇT'nin kurulmasının nedeni, Avrupa'daki glerin anlaşmalılığının üzülmesi özellikle Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlığın zme ulaştırılmasıdır. Yani Avrupa'da bir birlik oluşturulmak istenmesinin nedeni sadece ekonomik değil, aynı zamanda politiktir de.

AKÇT'yi Paris Antlaşması'nın en önemli özelliği, bağımsız olarak kurulan organlara ye ülkelerin kömür ve elik endüstrilerinin yöneltilmesi ve yasama, yürütme yetkilerinin bağımsız organlara devredilmesidir. Paris Antlaşması niteliği itibariyle uluslar arası bir antlaşma niteliğinde olmayıp, ulus-üstü bir yapıdadır (Bozkurt vd. 2006: 16).

1.2. AVRUPA ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞU VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU

Paris Antlaşması'na taraf olan ülkeler arasında Roma'da imzalanan antlaşma ile iki yeni topluluk daha oluşturulmuştur. Bunlardan ilki Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM), ikinci olarak kurulan topluluk ise Avrupa Ekonomik

Topluluğu (AET)'dur. EURATOM ile atom enerjisi alanında işbirliğine gidilmesi, nükleer endüstrinin oluşturulması, üye ülkelerin refaha ulaştırılması ve diğer ülkeler ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir (Bozkurt vd. 2006: 23; Bozkurt 2001: 63; Ülger 2005: 13).

AET ile amaçlanan ise Avrupa'nın siyasal bir bütünlüğe ulaşması bunun içinde ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve gümrük birliğinin kurulmasının şart olmasıdır (Bozkurt vd. 2006: 23).

Paris ve Roma Antlaşmaları ile kurulan AKÇT, EURATOM ve AET'nin adları Avrupa Toplulukları başlığı altında bütünleşmiştir. 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan Birleşme Antlaşması ile her üç Topluluk için görev yapmak üzere hazırlanan ortak bir Komisyon ve Konsey oluşturulmuştur (Ülger 2005: 15; Bozkurt vd. 2006: 23).

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ

AKÇT, AET, EURATOM'u kuran Avrupa Topluluğu'nun kurucu ülkeleri olarak da anılan ülkeler Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda'dan oluşmaktadır (Ülger 2005: 33). Bu kurucu ülkelerin yanı sıra yeni ülkelerin katılımı ile AB genişleme sürecine girmiştir.

1.3.1. Birinci Genişleme Süreci

İlk genişleme süreci, 1961 yılında İngiltere'nin tam üyelik için başvurusu ile başlamış olsa bile bu süreç sancılı bir süreçtir. İngiltere 1961 yılında Avrupa Topluluğu'na katılma isteği Fransa tarafından reddedilmiştir (Bozkurt vd. 2006: 50; Ülger 2005: 33). Fransa'nın İngiltere'nin üyeliğine karşı çıkmasının birkaç nedeni bulunmaktadır Bunlardan ilki, II. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin, Fransız donanmasını batırarak donanmanın Almanların ordusuna geçmiş

olmasıdır. 1969 yılında Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün görevinden ayrılmasından sonra İngiltere ile görüşmelere başlanabilmektedir.

La Haye'de 1969 yılında yapılan Zirve ile birlikte Topluluğa katılmak isteyen İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile müzakerelerin başlatılmasına karar verilmiştir. İki yıl süren müzakereler sonucunda 22 Ocak 1972'de Katılma Antlaşmaları imzalanmıştır. Ancak Norveç'in Katılma Antlaşması ise ülkesinde yaptığı referandum sonucu ile reddedilmiştir (Bozkurt vd. 2006: 50; Ülger: 2005: 34). Böylece altı üyeden oluşan AB'nin üye sayısı dokuza çıkmıştır.

1.3.2. İkinci Genişleme Süreci

Yunanistan Karamanlis dönemi ile birlikte demokrasiye geçtikten sonra AET'ye tam üye olmak yolunda başvuruda bulunmuştur. Tam üyelik başvurusunda Komisyon görüşünün olumsuz olmasına rağmen, Bakanlar Konseyi ekonomik nedenleri geri plan atarak siyasi nedenleri ön plana çıkarmıştır. Böylece 28 Mayıs 1979'da Atina'da imzalanan bir Antlaşma ile 1 Ocak 1981 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde Yunanistan'ın üyeliği kabul edilmiştir (Bozkurt vd. 2006: 50; Ülger: 2005: 38).

1.3.3. Üçüncü Genişleme Süreci

İspanya ve Portekiz ile 12 Ocak 1985 tarihinde Madrid ve Lizbon'da imzalanan ve 1986 yılında yürürlüğe giren Katılma Antlaşmaları ile üye sayısı 12'ye çıkmıştır (Bozkurt vd. 2006: 50). Ancak İspanya'nın coğrafi açıdan büyüklüğü ve nüfusu nedeniyle müzakere aşaması zor geçmiş olup, İspanyanın sosyo- ekonomik katmanlarının güçlü olması bu süreçte başarılı olmalarını sağlamıştır (Ülger 2005: 39).

1.3.4. Dördüncü Genişleme Süreci

On yıl süre ile bünyesine yeni bir üye katmayan AB, 1995 yılında İsveç, Avusturya ve Finlandiya'nın katılımı ile daha da genişlemiş ve üye sayısını 15'e çıkarmıştır. Bu ülkelerin katılımı AB'yi geliştirmiş ve Orta ve Kuzey Avrupa'da yeni açılımlar oluşmasını sağlamıştır (Bozkurt vd. 2006: 51).

1.3.5. Beşinci Genişleme Süreci

9 Ekim 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Strateji Raporunda, 2004 yılı kapsamında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın AB alınması tavsiye edilmiş olup, AB'ye katılmalarını içeren karar Kopenhag'ta 13 Aralık 2002'de ilan edilmiştir. Bu ülkelerin Katılma Antlaşmaları 2003 yılında Atina'da imzalanmıştır. Böylece 1 Mayıs 2004'te 10 devlet daha AB üyesi olmuş (Bozkurt vd. 2006: 51) ve AB, 25 üyeli bir birlik şeklini almıştır.

1.3.6. 2007 Genişlemesi ve 2007 Sonrası Genişleme Olasılıkları

Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihinde AB üyesi olmuştur. AB ayrıca Batı Balkan ülkelerinin gerekli şartları yerine getirmeleri koşulunda Sırbistan, Karadağ, Bosna Hersek ve Makedonya'nın 2010 ve 2015 yılları arasında üye olmaları olasılığının bulunduğu karar verilmiştir. Ayrıca Türkiye ve Hırvatistan ile tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır (Bozkurt vd. 2006: 53).

2. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nden itibaren Batılılaşmanın etkisinde olan Türkiye, dış politikada uluslararası örgütlenmeler içerisinde yer almayı hedefleyen bir politika izlemiştir.

Türkiye, 1959 yılında yeni kurulmuş olan AET ile yakın ilişkiler kurmak isteyen ülkelerin başında gelmekteydi

Bu açıdan Türkiye ile Avrupa Birliği'nin ilişkilerinin gelişimine baktığımız zaman, 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin AET'ye yaptığı ortaklık başvurusu ile ikili ilişkilerin başladığı görülmektedir. AET Bakanlar Konseyi'nin, Türkiye'nin başvurusunu kabulünün ardından kabulünün ardından 12 Eylül 1963 tarihinde ortaklık sağlayan Ankara Anlaşması imzalanmıştır (Ülger 2005: 101).

Ankara Antlaşmasını 1970 yılında imzalanan Katma Protokol takip etmektedir. Sonradan AT üyesi olan birçok ülkeden daha önce AT ile ilişkilerini başlatmış olan bu iki önemli belge ve daha sonraki yıllarda yapılan 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi, halen süregelen bu süreçte Türkiye-AB ilişkilerinin en önemli hukuki dayanaklarından biridir (Ülger 2005: 102–103).

2.1. ANKARA ANTLAŞMASI VE KATMA PROTOKOL

Türkiye özellikle II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'da kurulan siyasi ve güvenlik yapılaşmalarının büyük bir çoğunluğuna katılmaya yönelmiştir. Bunda Osmanlı Döneminden Cumhuriyetin kuruluşuna kadar ve sonrasında batılılaşma fikrinin modernleşme ile aynı anlamda kullanılması etkilidir. Bunun sonucunda da Türkiye, Avrupa Konseyi, Ekonomi İşbirliği ve organizasyonu (OECD) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) katılma girişimlerinde bulunmuş ve olumlu sonuçlar almıştır. Türkiye bu açıdan Avrupa'nın en önemli entegrasyon hareketine karşı da kayıtsız kalmamıştır.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna AET tarafından verilen yanıtta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyelik için gereken koşulları sağlamak için yeterli olmadığını bildirmiştir. Bunun yerine tam üyelik koşullarını gerçekleştirene kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması yapılması konusunda teklif sunmuştur. Bunun

sonucunda da Ankara Antlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ülger 2005: 102).

Yapılan Ankara Anlaşmasının temel amacı, Türkiye ekonomisi ile topluluk ekonomisi arasındaki farklılıkların düzeltilmesi, Türkiye ve AET ülkelerindeki yaşam standartlarının eşitlenilmesi, ekonomik gelişmelerin hızlandırılması, Türkiye'nin mevcut durumunun iyileştirilmesinin sağlanmasıdır (Ülger 2005: 102).

Ankara Antlaşması'nın 28. Maddesinde ise, "*Anlaşmanın işleyişi, topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tamamının Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin topluluğa girmesi olasılığını inceleme altına alırlar*" denilmektedir. Bundan da görüleceği üzere Ankara Anlaşması ile sağlanan Türkiye-AB ortaklık ilişkisinin temel amacı Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam katılımıdır (Ülger 2005: 102).

Ankara Antlaşması üç geçiş dönemini kapsamaktadır. Bu dönemler hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Geçiş döneminin sonunda ise Türkiye'nin AET ülkeleri ile kısıtlama olmadan mal ve tarımsal ürün ticareti yapabilmesine imkan veren bir gümrük birliğinin oluşturulması planlanmıştır. Anlaşmada yer alan hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanıp, 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminde yer alacak hükümler ve tarafların karşılıklı olarak üstleneceği yükümlülükler oluşturulmuştur (Ülger 2005: 102).

Fakat ne Ankara Antlaşması ne de Katma Protokol belirlendiği biçimde uygulanamamıştır. Bu durumun nedenini, Türkiye'de 1970'li yıllar içerisinde yer alan ekonomik sorunlar ve birtakım siyasi nedenler Türkiye'nin Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesini engel oluşturmuştur. Türkiye kendi sorumluluklarını ihmal etmeye ve toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, topluluk da kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi yönünde çaba harcamamaya başlamıştır.

Bu ekonomik sorunların yanı sıra Yunanistan'ın 1980'de Avrupa Topluluğu'na üye olması ile birlikte siyasi sorunlarda oluşmaya başlamış ve topluluk ile ilişkiler zayıflamış sonuç olarak da Katma Protokol'ün sadece ticari kısımları devam etmiş, gerideki diğer hükümler kaldırılmıştır (Ülger 2005: 103).

2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ

1983 yılından itibaren Türkiye'de sivil yönetimin yeniden oluşturulması ve 1984 yılından itibaren ülkemizin ithal ikamesi politikalarını hızla terk ederek dışa açılma sürecini başlatması ilişkilerimizi yeniden canlandırmıştır. Türkiye bir yandan 14 Nisan 1987'de AB'ne tam üyelik müracaatında bulunmuş, diğer taraftan ertelenmiş bulunan gümrük vergileri uyum ve indirim takvimini 1988 yılından itibaren yeniden hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur (Ülger 2005: 103).

AB Komisyonu tam üyelik başvurusuna 1989 yılında verdiği cevapta, Türkiye'nin AB'ne üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmekle birlikte, topluluğun derinleşme sürecini tamamlanmasına, gelecek genişlemesine kadar beklenmesini ve bu arada Türkiye ile gümrük birliği sürecinin tamamlanmasını ileri sürmüştür. Bu Türkiye tarafından da olumlu değerlendirilmiş ve Gümrük Birliğinin 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. İki yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karara göre Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe konulmuştur (Ülger 2005: 104).

Gümrük Birliğine katılımı Türkiye, AB ülkeleriyle entegrasyon yolunda çok önemli bir aşama kat etmiştir. Böylece Türk ekonomisi ve sanayisi Gümrük Birliğini tamamlayarak altından kalkılamayacak bir yük üstlenmediğini göstermiş, dolayısıyla tam üyeliğin gerektireceği yükümlülükleri de zaman içinde üstlenebileceği görülmüştür. Gümrük Birliği sonrasında Türkiye ile AB üyesi ülkeler arasında sanayi malları ile işlenmiş gıda ürünleri ticaretinde, gümrük vergisi ve miktar kısıtlamaları ve bir takım mali yükümlülükler kaldırılmıştır. Ayrıca Gümrük Birliği ile AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlanmıştır (Ülger 2005: 104).

2.3. 10–11 ARALIK 1999 HELSINKİ ZİRVESİ

10–11 Aralık 1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için adaylığı resmi olarak kabul edilmiş olup, bu dönem Türkiye açısından önemli bir yere sahiptir (Bozkurt vd. 2006: 384). Bu zirvenin ardından Türkiye için bir adaylık süreci başlamış ve diğer aday ülkeler için de hazırlanan İlerleme Raporları Türkiye için de hazırlanmaya başlamıştır. Türkiye için 8 Kasım 2000 tarihinde Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyumuna yönelik gerekli çalışmaları tamamlamasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefler belirlemiştir (Ülger 2005: 106).

Türkiye bu dönemde öngörülen yükümlülükleri yerine getirme çabası içerisinde girmiştir. Öncelikle Kopenhag Kriterlerini içerisinde siyasi kriterleri yerine getirmek amacıyla birçok yasada değişiklik yapma yoluna gitmiştir. Kopenhag Siyasi Kriterleri'nde aday ülkeler dört ana unsur açısından değerlendirilmektedir. Bunlar istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün varlığı, insan haklarına saygı, azınlıkların korunmasıdır. Siyasi kriterler içerisinde yerleşmiş bir demokrasinin varlığı temel bir kriterdir (Bozkurt vd. 2006: 44). Demokrasinin gelişebilmesi için de sivil toplum oluşumlarının Türkiye'de rahat gelişebileceği alanın oluşturulması gerekmektedir. Bu da STK alanında gerekli yasal düzenlerin sağlanması ile mümkündür.

2.4. 17 ARALIK 2004 BRÜKSEL ZİRVESİ

Türkiye'nin uyum yasalarında göstermiş olduğu performans ve Komisyon görüşünün ardından Türkiye-AB ilişkileri somutluk kazanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de toplanan Avrupa Konseyi sonuç bildirisinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterleri tam üyelik müzakerelerini başlatacak ölçüde yerine getirdiği tespit edilmiştir ve bunun sonucunda da Türkiye ile AB ilişkileri açısından yeni bir dönem başlamıştır. Görüşmelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacağı kararına varılmıştır. Müzakerelerin başlaması ile Türkiye ile AB inişli ve çıkışlı bir sürece girmiş oldu. Ancak beşinci genişlemenin sıkıntılarını henüz çözememiş olan

AB için Türkiye ile müzakereleri başlatmak Avrupa kamuoyunun muhalefeti nedeniyle pek kolay gelişmemiştir. Ancak bu süreçte hem AB hem de Türkiye açısından bir değişim süreci başlayacaktır (Ülger 2005: 108).

3. AVRUPA BİRLİĞİ YOLUNDA TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

AB her yıl Türkiye'ye AB'ye katılım aşamasında göstermiş olduğu ilerlemeleri ve eksiklikleri belirtmek amacıyla İlerleme Raporları sunmaktadır. Bu başlık altında İlerleme Raporlarında STK'lardan beklenen ve yıl içerisinde değerlendirilen gelişmelere yer verilecektir.

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI DEĞERLENDİRMESİ

AB her yıl sunduğu İlerleme Raporları ile Türkiye'nin STK bazında göstermiş olduğu gelişmeleri değerlendirmektedir.

3.1.1. 2003 Yılı İlerleme Raporu

2003 yılı ilerleme raporunda Türkiye'deki eksikliklere değinilmiştir. Dernek kurmada bürokratik engellerin ve sendikal örgütlenme açısından da kısıtlamaların olduğu belirtilmiştir. Raporda insan hakları, temel haklar, azınlık hakları ve kültürel haklara yönelik özgürlükleri ve dernek ve vakıfları kanundaki engellemelerin bulunduğu belirtilmiştir. Bu eksikliklerin giderilebilmesi için STK'ların hem birbirleri ile hem de devlet ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Kutlu ve Usta 2005: 205).

3.1.2. 2004 Yılı İlerleme Raporu

Dernekler ve vakıflar kanunu ile ilgili yapılan değişiklikler Türkiye'nin 2004 yılı ilerleme raporunda bu konuda ilerleme kaydettiğini göstermiştir. Aynı zamanda

bu ilerleme raporunda, devlet görevlilerinin yeni stratejiler geliştirmeleri, bu yapılan yeniliklerin uyumlaştırılması için de STK'ların devletle işbirliği içerisinde olması tavsiye edilmektedir (Kutlu ve Usta 2005: 205).

3.1.3. 16–17 Aralık 2004 AB Zirvesi

16–17 Aralık 2004 tarihinde AB Zirve Sonuç Bildirgesi'nde topluluk sivil toplumun önemi üzerinde durulmuştur. Avrupa Birliği'nin her aday ülke ile diyaloga gireceği ve sivil toplum aracılığıyla bu diyalogun kişilerinin bir araya geleceği üzerinde durulmuştur. Hükümet-kamu yönetimi-sivil toplum üçgeni arasında diyalogun güçlendirilmesinin gerekliliği belirtilmiştir.

Ayrıca bu zirvede, STK'ların Türkiye'deki reform aşamasını ve Türkiye'nin katılım müzakerelerini destekledikleri belirtilmiştir. Bunun yanı sıra AB'nin temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması alanında faaliyet gösteren STK'lara destek vereceği üzerinde durulmuştur (Kutlu ve Usta 2005: 205).

3.1.3.1. Türkiye –Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Diyalogu

AB Komisyonu, Ekim 2004 tarihli Tavsiye Metninde, Türkiye ile üye ülkeler arasında çeşitli tartışmaların yapılabileceği bir diyalog ortamının oluşturulması önerilmiştir. Bu oluşturulacak diyalog ortamında sivil toplumun en önemli rolü üstlenmesi gerekmektedir. 17 Aralık 2004 tarihinde yapılan zirvede, AB'nin aday ülkelerle kapsamlı bir şekilde siyasal ve kültürel diyaloga girmesi ve bu sivil toplumu içeren bu diyalog ile karşılıklı anlayışın sağlanması hedeflenmiştir. Türkiye ile olan sivil toplum diyalogunun amacı, her iki tarafta toplum ve devlet tarafından belirtilen kültür ve değerlere ilişkin algılamalar hakkında bir tartışma ortamının oluşturulmasıdır. Ayrıca Türkiye'nin kalkınma yolundaki şamarına yardımcı olmak amacıyla ikili ilişkileri arttırma kararı verilmiştir. Bu amaçla sivil toplum diyalogunun temel hedefi; aday ülkede sivil toplumun tüm kesimleri asında deneyim ve diyalogu arttırmak, ilgili aday ülkeye yönelik genişleme ile birlikte oluşabilecek zorlukların ve gelişecek fırsatların daha iyi anlaşılmasını sağlayacak şekilde AB'yi

bilgilendirmek ve AB'nin değerlerinin, politikalarının ve etkinliklerinin aday ülkeler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdal ve Genç 2006: 559). Bu diyalog Türkiye ile AB vatandaşlarının birbirlerini daha iyi anlamasını ve AB'ye üyeliğin getireceği zorluk ve fırsatların daha net bir şekilde görülmesini sağlamaktadır. Sivil toplum diyalogu, Türkiye'yi AB içerisinde daha bilinir bir konuma getirmeyi hedeflemektedir (Vögele 2007: 8).

Türkiye'de yeni gelişmekte olan sivil toplum diyalogu ile Türkiye, AB ile sivil toplum diyalogunu sağlamak durumunda olmakla birlikte öncelikle kendi bünyesinde sivil toplum alanında diyalogunu sağlamalıdır (Çeper 2006: 549).

3.1.3.2. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

AB İle Türkiye arasında oluşturulan sivil toplum diyaloguna destek sağlamak amacı ile Avrupa Komisyonu tarafından mali açıdan desteklenen Sivil Toplum Geliştirme Merkezi(STGM), STK'ların Türkiye'nin AB sürecine katılımında katkısını arttırmaya çalışmaktadır. Temel ilke olarak, her türlü ayrımcılığa karşı olmayı ve farklılıkları zenginlik olarak kabul etmeyi benimsemiştir. STGM, STK'lara sağlanacak maddi yardımların verimli ve ilkelere uygun bir şekilde kullanımı için yöntemler geliştirmekte ve bunun paralelinde Türkiye'de çocuk, kadın, insan hakları, gençlik vb. gibi konularda çalışma yapan STK'ların kapasitelerini geliştirmeleri amacıyla eğitim çalışmaları yürütmektedir. Ayrıca farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'ların birbirleriyle ilişki kurmalarına destek vermek de STGM'nin görevleri arasındadır. Bu açıdan STGM'nin önemli çalışma konularından biri de, Türkiye'deki STK'ların birbirleri ile irtibata geçmeleri ve sorunlar karşısında birlikte çözümler üretmeleri için gerekli diyalogun oluşmasının sağlanmasıdır.

STK'ların kapasitelerini geliştirmeleri Türkiye'nin AB ile bütünleşmesine hız kazandıracaktır. Ancak STK'ların kapasitelerini geliştirmelerinde mali kaynaklarında önemi kaçılmazdır. Bu açıdan AB'nin Türkiye'deki STK'lar için hazırladığı fonlar devreye girmektedir. Komisyon, Türkiye'deki birçok STK'ya projeler dahilinde hibeler vermiştir. Bu hibeler cesaretlendirici özelliğe sahip olmakla birlikte zamanla

insan hakları ve demokratikleşmenin paralelinde eğitim, sempozyum ve araştırma konularına yönelik olan projeler zamanla daha da genişletilmiştir. Bu açıdan STK'ların AB fonları ve programlarına ulaşmak için AB'ye sunulmak üzere projeler çalışması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirirken de birlikte çalışmaları, bilgi ve deneyimlerinden yararlanmaları gerekmektedir. Bu noktada bunu sağlayacak olan STGM'ye ihtiyaç duyulmaktadır. STGM sağladığı eğitim programları ile tüm STK'lar ile iletişime geçmekte ve yapacakları projelerde destek sağlamaktadır (Cicioğlu 2006: 569).

Sonuç olarak, AB'ye uyum sürecinde STK'ların önemli rolü olacağı görülmektedir. Ancak STK'ların AB'ye katılım sürecinde faaliyetlerini arttırırken aynı zamanda birbirleri ile iletişimi sağlamaları da önemli bir husus olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan STGM'nin üstlendiği rolün oldukça önemli olduğu görülmektedir.

3.4. 2005 Yılı İlerleme Raporu

9 Kasım 2005 tarihinde AB Komisyonu, 2005 İlerleme Raporu'nu yayınlamıştır. BU ilerleme raporunda raporun kapsadığı dönem içerisinde Türkiye'de gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmelere yer verilmiş ve Türkiye'nin AB üyeliğinin gereklerini yerine getirebilme kapasitesi çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Genel olarak raporun siyasi bölümünde Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirme çabaları yönüne önemli gelişmeler kaydettiği görülmekte ve düzenlenen yasal değişikliklerin yürürlüğe girmesi ile birlikte reform aşamasının devam ettiği görülmektedir. Ancak bu reform çalışmalarının 2005 yılında daha önceki yıllara oranla yavaşladığı belirtilmiştir.

(<http://www.abhaber.com/belgeler/0520ABKomisyonu2005ilerlemeraporu.pdf>).

2005 yılı İlerleme Raporunda Türkiye'nin STK'lara yönelik olumlu gelişmeleri ve eksikliklerine yer verilmiştir.

Hukuki açıdan Dernekler Yasası da dahil olmak üzere çeşitli yasalarda değişiklik yapılması önemli bir gelişme olarak görülürken AB ile ilgili olarak bazı

yasa değişiklikleri yapılırken AB Uyum Komitesi'nin görüşüne yer verilmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir.

Kamu yönetimi açısından STK'ların üyelerinin yer aldığı İl Danışma Meclislerinin oluşturulması olumlu bir gelişmedir. Ancak sendikalarla ilgili olarak Eğitim-Sen davasında bu sendikanın tüzüğünü değiştirmemesi durumunda kapatılması yönünde karar verilmesi alt mahkemenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ilgili hükümleri paralelinde aldığı kararla özdeşleşmemektedir. Ayrıca yolsuzlukla mücadelede devlet-kamu yönetimi-sivil toplum arasındaki diyalog güçlendirilmeli ve yolsuzluğun ağır bir suç olduğu yönünde kamu bilincinin geliştirilmesi sağlanmalıdır (<http://www.abhaber.com/belgeler/0520ABKomisyonu2005ilerlemeraporu.pdf>).

Sivil toplum açısından ilerleme raporunda görülen bir eksiklik de Tutukevleri İzleme Kurulları'nda STK temsilcilerinin bulunmaması ve bu kurullar tarafından tutulan raporların gizlilik içerisinde muhafaza edilmesidir.

Dernekler açısından gelişmelere bakıldığında ilerleme raporunda, devletin derneklere etkinliklerine müdahale etmesini engelleyecek Yeni Denekler Kanununun yürürlüğe girmesi ve Yeni Denekler Kanunu kapsamında ırk, din, bölge ve azınlık grupları temelinde derneklerin kurulabilmesi önemli gelişmeler olarak görülmektedir. Ancak Yeni Dernekler Kanunu'nun uygulanmasına yönelik bir yönetmelik adı ve/veya amaçları Anayasa'ya aykırı derneklerin kaydının önünde önemli engel teşkil etmesi ve Yeni Dernekler Kanunu'nun uygulanmasında farklılıkların belirmesi önemli eksiklikler olarak görülmektedir. Örneğin yapılan reformlara rağmen STK'ların açık hava gösterilerinin, yürüyüşlerinin ve iç alanlardaki faaliyetlerinin polis tarafından kayıt edilmesi uygulamasının devam etmesi sorun oluşturmaktadır

(<http://www.abhaber.com/belgeler/0520ABKomisyonu2005ilerlemeraporu.pdf>).

Sendikalar açısından ilerleme raporunda belirtilen olumlu gelişmelere bakıldığında ise, hükümet ve kamu sendikaları konfederasyonu arasındaki toplu

sözleşme görüşmelerinin anlaşma ile sonuçlanması, sendika üyelik ücretlerin devletin yardım göstermesi ve Yeni Ceza Yasası'nın sendika üyeliğine ve sendika etkinliğine katılmak için zor kullanmaya, tehdit etmeye veya yasa dışı yollarla sendika faaliyetlerini engellemeye hapis cezası getirmesi önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, sendikaların örgütlenme ve grev de dahil olmak üzere toplu sözleşme haklarının kısıtlandığı ve bazı sağlanan olumlu gelişmelere rağmen Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarına göre geride kalmaktadır. 2004 yılında yenilenen Kamu Görevlileri Sendikaları Yasası ve İlgili Başbakanlık genelgesinin kamu memurlarının sendikalaşma hakkı hususunda yetersi kalması eksiklik olarak ilerleme raporunda belirtilmiştir

(<http://www.abhaber.com/belgeler/0520ABKomisyonu2005ilerlemeraporu.pdf>).

Bu açıdan 2005 İlerleme Raporu genel olarak değerlendirildiğin de Türkiye'nin sivil toplum açısından önemli adımlar attığı belirtilmekle birlikte yapılan düzenlemelerin devam etmesi gerektiği ve değişimlerin uygulamaya da yansımaları gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. 2005 İlerleme Raporu derneklerle ilgili olarak Yeni Dernekler Kanunu'nun getirdiği gelişmelere sıcak bakmakla birlikte, bazı düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, sendikaların hala belirli kısıtlamalar içerisinde olduğu ve uluslar arası standartlara yaklaşması gerektiği 2005 İlerleme Raporunda belirtilen hususlardır.

3.5. 2006 Yılı İlerleme Raporu

2006 yılı İlerleme Raporu'nda Türkiye'de merkeziyetçiliğin azaltılması çabalarının devam etmesi yönündeki gelişmelere yer verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (2006 İlerleme Raporu: 7). Bu açıdan merkeziyetçiliğin ülkede azaltılması sivil toplum alanının daha rahat oluşumunu sağlayacak ve oluşan bu alanda sivil toplum unsurlarının belirgin bir biçimde kendisini göstermesi sağlanacaktır.

Kamu yönetimi açısından Yerel Yönetim Derneklerine İlişkin Kanununun, Ocak 2006 tarihinde değişikliğe uğraması ile köylerin, belediyelerin ve il özel idarelerinin birlikte ortak proje yürütmelerine imkan sağlamıştır. Bu durum kamu yönetimi açısından olumlu bir gelişme olarak görülmektedir (2006 İlerleme Raporu: 6).

Dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak hukuki çerçeve uluslar arası standartlara aynı seviyede olduğu ve özellikle derneklere yönelik yapılan hukuki düzenlemelerde 2004 yılında yürürlüğe konulan Dernekler Kanunu'nun olumlu etkiler yarattığı belirtilmiştir (2006 İlerleme Raporu: 14).

2006 yılı İlerleme Raporunda 2005 Yılı İlerleme Raporunda da belirtildiği gibi Yeni Dernekler Kanununun olumlu etkileri yansıtılmaktadır. Her iki ilerleme raporunda da derneklerin bir STK olarak olumlu yönde gelişme gösterdiği belirtilmektedir.

Bu gelişmelerin yanı sıra, 2006 İlerleme Raporunda derneklerin aksine yurtdışında uluslar arası organizasyonlarca finanse edilen projelere müracaat eden vakıfların devletten izin alma zorunluluğu devam etmektedir. Ayrıca derneklerin kayıt ve edilmesi ile ilgili sorunlar sürmekte ve Diyarbakır Protestan ve Yehova Şahitlerinin dernek kurma istekleri mahkeme tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum 2006 Yılı İlerleme Raporunda eksiklik olarak belirtilmiştir (2006 İlerleme Raporu: 14).

2006 yılı İlerleme Raporunda sendikal haklar konusunda ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir. Örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakkına yönelik gelişmelerin olmadığı üzerinde durulmuştur (2006 İlerleme Raporu: 18).

2006 yılı İlerleme Raporu derneklerle ilgili düzenlemelerin olumluluğu üzerinde dururken vakıflar konusuna da dikkat çekmektedir. Ayrıca merkeziyetçi yapının azaltılması üzerinde durularak daha rahat bir sivil toplum alanının oluşumu hususunda adım atılması istendiği söylenebilir.

3.6. 2007 Yılı İlerleme Raporu

Avrupa Komisyonu 6 Kasım 2007 tarihinde Türkiye 2007 İlerleme Raporunu açıklamıştır. Bu ilerleme raporunda vakıf ve derneklere ilişkin çeşitli değerlendirmeleri sunmuştur. Rapor 1 Ekim 2006 ile Ekim 2007 tarihlerini kapsamakta ve alınan kararları, uygulanan ve kabul edilen yasaları değerlendirmektedir (2007 İlerleme Raporu: 3).

Rapora genel olarak bakıldığında derneklere ilişkin belirtilen hususların daha az olduğu ve bu yöndeki gelişmelere daha olumlu bakıldığı gözlenmektedir. Bu açıdan 2004 yılında yapılan derneklere ilişkin hukuki düzenlemelerin, derneklerin sayısında artışa sebep olduğu, dini amaçlı kurulan derneklere daha olumlu bakıldığı yönünde olumlu gelişmelere rastlandığı belirtilmektedir. Raporda sivil toplumun gelişmesi ve reformlarla başlatılan diyalogun devam ettiği görülmektedir. STK'lar, siyasetin biçimlendirilmesi ve sosyal, iktisadi ve siyasal sebepler ortaya koyulmasında daha aktif rol almaktadırlar (2007 İlerleme Raporu: 14–15).

Ayrıca kamu kurumları ve sivil toplum arasındaki işbirliğinin arttığı belirtilmiştir. Gerek kadınların siyasete aktif katılımına yönelik STK'lar tarafından yürütülen çalışmalar gerekse çocukların eğitime, okula kayıt olmalarına yönelik özel sektör ve STK işbirliğinin artması olumlu gelişmeler olarak görülmektedir (2007 İlerleme Raporu: 17–18).

Din özgürlüğüne yönelik değerlendirme de Yehova Şahitlerini Destekleme Derneği'nin Yargıtay kararı ile tescil edilmesinin din özgürlüğü açısından önemli bir gelişme olduğu belirtilmiştir (2007 İlerleme Raporu: 15–16).

Vakıflara ilişkin hükümlere bakıldığında ise, vakıflarla ilgili değerlendirilmelere diğer raporlara göre daha az yer verildiği görülmektedir. Din özgürlüğü değerlendirmesi altında sadece cemaat vakıflarına ve bu vakıfların sorunlarına kısaca değinilmiştir (<http://www.stgm.org.tr/detay.php?detid=454;> 08.11.2007).

2007 yılı İlerleme Raporu sendikalar ve işçi hakları açısından sınırlamaların sürdüğünü, özellikle Türkiye’de örgütlenme, grev ve toplu sözleşme ile ilgili haklarına yönelik ILO standartlarını tam olarak uygulayamamaktadır.

Bu raporda işçi haklarına ve sendikalara ilişkin gelişmelerin sınırlı kaldığı belirtilmiştir. AB standartları ve ILO Konvansiyonları ile uyumlu bir biçimde sendikal hakları koruyan yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği belirtilmiştir (2007 İlerleme Raporu: 19).

Genel olarak Türkiye ve sivil toplum ilişkisi açısından 2007 yılı İlerleme Raporu incelendiğinde, raporun açıklanma tarihi Türkiye açısından kritik bir döneme denk gelmiştir. Bu durum dış basın tarafından da değerlendirilmiştir.

Financial Times Gazetesi, Türkiye’nin sınır ötesi operasyona hazırlandığı dönemde ilerleme raporunun açıklanmasının Türkiye açısından “konu dışı” bulunarak dikkate alınamayabileceği üzerinde durmuştur. The Independent Gazetesi ise raporu “zamanlaması kötü” olarak değerlendirmiş ve raporun AB’yi Türkiye’yi eleştiren bir öğretmen edasıyla yazıldığı noktasına eleştiride bulunmuştur (http://cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=403017; 07.11.2007).

Sonuç olarak 2007 yılı İlerleme Raporu genel olarak derneklere yönelik olumlu düşünceler içerirken vakıflara ilişkin hükümlere az yer verilmiştir. Bunun yanı sıra sendikal haklar ve işçi haklarının iyileştirilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. İşçilere tanınan hakların ILO ve AB standartlarına uygun hale getirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. 2007 yılı İlerleme Raporundan da anlaşılacağı gibi derneklere yönelik gelişmeler 2004 yılında çıkarılan yasal düzenlemelerle sağlandıysa da sendikalar ve işçi haklarına yönelik çalışmalar aynı paralel de işlememiştir. Bu yöndeki çalışmaların da hız kazanması gerekmektedir.

3.2. TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERE SÜRECİNE BAKIŞI

Türkiye'de STK olarak faaliyette bulunan kuruluşları dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları ve çeşitli yurttaş girişimleri olarak sınıflandırılmıştır. Bu başlık altında bu kuruluşların AB ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Dernekler ve Avrupa Birliği

Dernekler yoğunlukları ve etkinlikleri açısından önemli STK'lar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Türkiye'de STK olarak adlandırdığımız örgütlenmelerin başında gelmelerine rağmen dernekler Avrupa ülkelerindeki oranlar ile karşılaştırıldıklarında azınlıkta kalmaktadırlar.

Türkiye'de 80.757 dernek faaliyette iken bu sayı Almanya'da 2 milyon 100 bin, Fransa'da 1 milyon 470 bin olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236>; 10.10.2004). AB'ye katılım sürecinde önemli bir rol oynayan STK'ların bir unsuru olarak karşımıza çıkan dernekler Türkiye'de gereken önemi kazanması gerekmektedir. Ancak eski yasal düzenlemeler ile bu gelişim pek sağlamazken AB'ye katılım sürecindeki Uyum Yasaları ile getirilen değişiklikler sivil toplum alanının oluşumu ve gelişimi açısından önemlidir. Bu açıdan Türkiye'nin AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla gerçekleştirdiği Uyum Yasa Paketleri kapsamında yapılan değişikliklere yer verilecektir.

3.2.1.1. Birinci Uyum Paketi

Birinci Uyum Paketi 6 Şubat 2002 tarihinde kabul edilmiş ve 19 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu uyum paketinde, derneklere ilişkin yasal düzenlemelere değinilmemiş, özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığı ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir (http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm).

3.2.1.2. İkinci Uyum Paketi

İkinci Uyum Paketi 26 Mart 2002 tarihinde kabul edilen ve 9 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe giren İkinci Uyum Paketi'nde derneklerle ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelere göre:

- Dernekler Yasası ile Toplantı ve Yürüyüş Kanunu'nda yer alan sınırlamalar azaltılmıştır.
- “İhtilas” suçu nedeniyle mahkum olan bireylerin dernek kurucusu olamama hali Dernekler Kanunu'nun 4. maddesinde yapılan değişiklikle ortadan kaldırılmıştır.
- Gene aynı kanunun 2/c bendinde yapılan değişiklikle “*halkı; sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçları*”ndan dolayı mahkum olanların dernek kurucusu olamayacağına ilişkin değişiklik yapılmış olup, bu kişilerin hükmün kesinleştiği tarihten itibaren 5 beş yıl süre ile dernek kuramayacakları şeklinde düzenleme yapılmıştır.
- Dernekler Kanunu'nun 34. maddesi'nde yapılan değişiklikle derneklerin federasyon oluşturabilmeleri için “*kamu yararına çalışan*” dernek olmalarına yönelik husus metinden çıkarılmıştır.
- Dernekler Kanunu'nun 38. maddesi'nde yapılan değişiklikle “*Öğrenci dernekleri bu amaçlar dışında faaliyette bulunamazlar*” cümlesi metinden çıkarılmaktadır. Bu düzenlemeler derneklerle ilgili özgürlüklerde artış sağlamaktadır.
- Dernekler Kanunu'nun 43. maddesinde yabancı dernek ve kuruluşlarla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili bakanlıkların görüşüne başvurularak İçişleri Bakanlığı tarafından verilecek izin hususu ilgili maddeden çıkarılmıştır. Bu husus yerine “*en az 7 gün önceden merkezlerinin bulunduğu ve faaliyetin düzenleneceği illerin valiliklerine bildirimde bulunma zorunluluğu*” şeklinde bir ibare getirilmiştir. Böylece izin yerine bildirim sistemine geçiş sağlanarak

derneklere daha geniş haklar tanınmıştır
(http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm).

3.2.1.3. Üçüncü Uyum Paketi

3 Ağustos 2002’de kabul edilen ve 9 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe giren Üçüncü Uyum Paketi aşağıdaki değişiklikleri kapsamaktadır:

- Dernekler Kanunu’nun 11 ve 12. maddelerinde yapılan değişikliklerle, yurtdışında kurulan derneklerin Türkiye’de daha rahat faaliyet gösterebileceği düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenleme gerçekleştirilirken Türkiye’de kurulan derneklerinde yurtdışında etkinliklerini kolaylaştırıcı gelişmelere gidilmiştir.
- Dernekler Kanunu’nun 15. maddesinde yapılan değişiklik ile Dernek kütüğü ve kayıt işlerinin, İçişleri Bakanlığı’nın elinde toplanması amaçlanmış ve bu yönde düzenlemelere gidilmiştir.
- Dernekler Kanunu’nun 39. maddesinin kaldırılmış ve kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurumlarının önündeki sorunlar sona ermiştir.
- Dernekler Kanunu’nun 56. maddesi yürürlükten kaldırılarak öğrencilerin derneklerle ilişkilerine yönelik getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır.
- Dernekler Kanunu’nun 40. maddesinde yapılan değişiklikle doğal afetler ile karşılaşıldığında gerekli hazırlık çalışmalarının STK’lar tarafından yapılabilmesi uygun görülmüştür.
- Daha önce derneklerle ilgili çalışmaları yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü’ndeydi. Ancak 46. ve 73. maddelerdeki değişikliklerle bu görev Emniyet Genel Müdürlüğü’nden alınmış, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Dernekler Daire Başkanlığı’na bırakılmıştır (http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm).

Dernekler Kanunu'nda yapılan bu düzenlemeler ile derneklerin faaliyet alanları genişletilmiş olmakla birlikte derneklerin ilişkilerinin geliştirilmesi, işlemlerinin kolaylaştırılması sağlanmıştır.

3.2.1.4. Dördüncü Uyum Paketi

Bu uyum paketinde kurulması yasak olan dernekler ilişkin düzenlemelere gidilerek dernek kurma özgürlüğü genişletilmiştir. Bunun yanı sıra derneklerin yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kullanabilmelerine olanak tanınmıştır. Derneklerin üye olma haklarına ilişkin getirilen düzenleme ile tüzel kişilerin de derneklere üye olabileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca derneklere yurtdışında şube açma hakkı tanınmıştır (http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm).

3.2.1.5. Beşinci Uyum Paketi

Dernekler Kanunu'nun 82. maddesinde yapılan değişikliklerle “*yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkilerde izin alınmaması*”, “*derneklerin denetlenmesiyle ilgili zorunluluklara uymama*”, *derneklere intikal eden taşınmazlara ilişkin bildirim yapılmaması*” maddelerine aykırı davranılması durumunda hapis cezası hükmü ağır para cezasına çevrilmiştir (http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm).

3.2.1.6. Altıncı Uyum Paketi

19 Haziran 2003'te kabul edilen ve 19 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren Altıncı Uyum Paketi vakıflara yönelik düzenlemeler içerirken derneklerle ilgili düzenlemelere gidilmemiştir (http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm)

3.2.1.7. Yedinci Uyum Paketi

7 Mayıs 2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişikliklerle Dernekler Kanunu’nun 1. Maddesinde yapılan değişikliklerle “*en az yedi gerçek kişinin*” bir araya gelerek dernek oluşturma ibaresi yerine “*gerçek ya da tüzel en az yedi kişinin*” dernek kurabileceği şeklinde düzeltilmiştir.

Ayrıca Kanunda yapılan bir başka değişiklik ile dernek kurma hakkı ile ilgili yeni bir düzenleme yoluna gidilmiş olup, “*medeni hakları kullanma ehliyetine sahip*” ibaresi yerine “*fiil ehliyetine sahip*” şeklinde değiştirilmiştir.

Kurulması yasak olan dernekleri kuranlar ve yönetenler hakkında mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin kapatma kararının kesinleştiği tarihten itibaren dernek kuramama yasağı, 5 seneden 1 seneye düşürülmüştür.

Derneklere şube açma konusunda getirilen sınırlamalar kaldırılmakta ve yüksek öğretim öğrencilerine sanat, kültür, bilimsel amaçlı dernek kurma imkanı sağlanmıştır (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=30468&l=1>; 25.07.2003).

3.2.1.8. Sekizinci Uyum Paketi

14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen ve 21 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 8. Uyum Paketi kapsamında 2908 sayılı Dernekler Kanunu yerine 5253 sayılı Dernekler Kanunu 4 Kasım 2004 tarihinde kabul edilmiş ve 23 Kasım 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf>).

Yeni Dernekler Kanunu ile dernek kurma hakkı genişletilmiş, dernek kuruculuğu, üyeliği, kısıtlamalar, çocuklarla ilgili sınırlamalar vb gibi konularda genişlikler sağlanmıştır.

Derneklerin denetiminde kolluk kuvvetlerinin yetkileri kısıtlanmış ve mülki idare amirinin yetkileri daha açık düzenlenmiştir.

Derneklerin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için uluslar arası faaliyette ve işbirliğinde bulunulması gerekmektedir.

Derneklerin izinle kurabileceği tesislere sınırlandırmalar getirilmiş, bunların açılması, işletilmesi ve kapatılmasına ilişkin düzenlemeler yönetmelikle düzenlenmiştir.

Derneklerin vakıf, sendika vb. gibi STK'lar ile ortak bir amacı yerine getirmeye yönelik platformlar oluşturulmasına izin verilmiştir.

Dernekler eğer 100 kişiden fazla üyeye sahip ise ücretli kişiler çalıştırabilir ancak yönetim ve denetim kurulu üyelerine herhangi bir ad altında herhangi bir karşılık ödemeyeceği belirtilmiştir.

3.2.2. Vakıflar ve Avrupa Birliği

AB açısından vakıflara baktığımızda ortak bir vakıf tanımının mevcut bulunmadığı ancak bu yönde birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Ceylanoğlu 2006: 150). AB'de vakıfların ortak bir tanımının yapılmaması pek çok nedene bağlanabilir. Tarihsel açıdan gerek hizmet gerekse yapısal açıdan ortak özellikleri bulunmasına rağmen vakıf kanunları ülkeler arasında önemli farklılıkları içeriğinde barındırmaktadır. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında vakıfları sadece yasal amaçların yerine getirilmesi olarak gören ve bunun içinde asgari mal varlığı koşulunu şart olarak sunmayan, ancak devlet denetimini etkin kılan Hollanda'da vakıfların sayısı hızla artış göstermesine rağmen 2003 yılından itibaren sadece 473 kamuya yararlı vakfın bulunduğu söz edilen Fransa'da kamu yararı, asgari mal varlığı ve sıkı devlet denetiminin ısrarla istenmesi ortak bir vakıf tanımında uzlaşmayı tarihsel gelişmeler içerisindeki farklılıklar sebebiyle zorlaştırmaktadır (Ceylanoğlu 2006: 150).

Bu tür farklılıkları gidermek amacıyla oluşturulacak ve tüm AB üye ülkelerini kapsayacak bir Avrupa Vakfı Kanununun Avrupa'da mevcut olan zengin

yapının yok olmasına neden olacağından endişe duyulmaktadır. Bu nedenle Avrupa Vakfı Kanunu yaygın bir şekilde tartışılmamakla birlikte Mayıs 2000 tarihi itibarıyla bazı hukukçular tarafından gündeme taşınmış ve destekleyenler bulunmasına rağmen hala karşı çıkanların olduğu gözlemlenmiştir (Ceylanoğlu 2006: 150–151).

2003 yılında AB komisyonu Avrupa Vakfı düşüncesini kendi eylem planı kapsamına alarak kısa süre içerisinde yasal görüşleri bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu yöndeki en önemli girişim Avrupa Vakıflar Merkezinin AB Komitesince yürütülen Avrupa Vakıfları Karşılaştırmalı Hukukudur. Bu araştırma farklı kültür ve yasal çevreler temelinde bir ön çalışma yapılmasını ve farklı bölgelerden yasal ve mali düzenlemelerin araştırılıp konunun karşılaştırmalı olarak sunulmasını hedeflemektedir. Böylece Avrupa vakıflarının her ülkedeki farklılık gösteren tanımlara sahip olduğu, amaçları ve yapılarını içeren değişik özellikleri içerdiği ve bu nedenle ortak noktada buluşmanın zorluğu ortaya koyulmuştur. Ancak Avrupa Vakıflar Merkezi ortak bir vakıf tanımına ulaşılması yolunda bazı ortak kıstaslar belirlemiştir (Ceylanoğlu 2006: 151).

Avrupa'daki vakıfları yapısal özellikleri açısından işlevsel ve bağışçı vakıflar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Ülkemizde ise daha çok işlevsel vakıflar mevcuttur. Bunun yanı sıra, AB ülkelerinde vakıfların sadece yarısının kamu yararı için çalıştığı görülmekte, pek çok ülkede özel amaçla da çalışan vakıflar bulunmaktadır. Örneğin, Hollanda'da vakıfların yasal kurallara uymak koşuluyla her amaca yönelik çalışma izinleri bulunmaktadır. İsveç, Danimarka ve Hollanda hariç diğer AB üyesi ülkelerde vakıfların kuruluşları için devlet onayı gerekmektedir. Ayrıca amaçlarından sapmamak kaydıyla ve haksız rekabet oluşturmamak şartıyla vakıfların iktisadi etkinliklerine izin verilmektedir. Ancak AB vakıfları devlet denetimine tabidir, bu açıdan vakıflar yıllık mali rapor ve faaliyetlerini ilgili makamlara sunmakla yükümlüdürler ve kendi tüzüklerinde yapacakları herhangi bir değişiklik için devletten onay almaları zorunludur (Ceylanoğlu 2006: 151).

AB'de vakıflar, AB genelinde faaliyette bulunup, üye ülkelerin kuruluşlarıyla iş birliği yoluna gitmektedirler. Bu nedenle AB, birçok vakıf ve gönüllü kuruluşu

bünyesinde barındırmaktadır (Sağlam 2006: 48). AB’de vakıfların sayısı ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, vakıfların Avrupa ülkelerindeki sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 3. Avrupa’da Vakıflar

ÜLKE	SAYI
Avusturya	803
İngiltere	8.800
Danimarka	14.000
Finlandiya	2.522
Fransa	404
Almanya	8.312
Yunanistan	500
İrlanda	30
İtalya	1.300
Lüksemburg	143
Hollanda	1.000
Portekiz	664
İspanya	6.000
İsveç	30.000
Türkiye	9.326

(Kaynak: Sağlam 2006: 49).

Bu veriler bize Avrupa’da vakıfların sayıca yoğun olarak, İsveç ve Danimarka’da olduğunu göstermektedir. Ayrıca Almanya ve İngiltere’deki vakıf sayıları küçümsenmeyecek orandadır. Buradan yola çıkarak çoğu AB ülkesinde vakıfların önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilmektedir.

AB’de ortak bir vakıf tanımının bulunamayışı 27 üyeden oluşan AB’nin çok çeşitli kültürlerle sahip olan karmaşık ve her ülkenin kendisine has geleneksel bir yapısının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum vakıfların tüm ülkelerde

görülen temel bazı özelliklerinin oluşmasını engellemese de AB ülkelerini kapsayan ortak bir vakıf tanımının oluşumu için sorun oluşturmaktadır.

Genel olarak bakıldığında ise, AB ülkelerindeki vakıf sistemleri ile Türk vakıf sistemleri arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da görülmektedir. Örneğin, kuruluş için sermaye zorunluluğu AB içerisindeki bazı ülkelerdeki vakıflara yönelik uygulamalara benzemektedir. Ayrıca AB’de fon yaratan vakıf modelleri mevcutken Türkiye’de bu şekilde bir uygulama bulunmamaktadır. Bununla birlikte AB’de tanınan demokratik haklar Türkiye’deki vakıflara tanınan koşullara göre oldukça fazladır (Sağlam 2006: 58). Türkiye’de vakıflara tanınan haklar hukuki açıdan genişletilmeli, toplumsal yaşamda daha vakıflar daha aktif hale gelmeleri devlet tarafından teşvik edilmelidir. Bu yönde Türkiye’de iş sahiplerinin ve üniversitelerin kurdukları vakıfların sayılarındaki gözle görülür artış son dönemde bir ilerleme olarak görülebilir.

Türkiye’de kurulan vakıflar, amaçlarına uygun ise uluslar arası alanda işbirliği yapılması yarar sağlayacak durumda ise, Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığı’nın izniyle yurt dışında kurulmuş vakıf ve kuruluşlara üye olabilmektedirler. Türkiye’de bulunan vakıfların uluslararası alanda faaliyette bulunması veya yurtdışına şube açması ile yurtdışındaki yakın amaçlı vakıf veya kuruluşlarla işbirliği yapması, Dışişleri Bakanlığı’nın görüşünün alınması şartıyla İçişleri Bakanlığı’nın iznine bağlıdır (Uyum Yasası, Madde 29, 08.08.2003; Aktaran Sivil Toplumcunun El Kitabı 2005: 26). Bu noktada vakıflar uluslar arası alanda diğer vakıflarla işbirliği yapabilirler. 2008 Yeni Vakıflar Kanunu’nun kabulü vakıfların amaçları dışına çıkmaması koşuluyla uluslararası alanda hem faaliyette hem de işbirliğinde bulunabilecektir. Yurtdışında faaliyetlerini devam ettirebilmek amacıyla şube açma olanağı sağlanmıştır. İsteği doğrultusunda yurtdışında herhangi bir yurtdışı vakfına üye olabilmek imkanı da tanınmıştır. AB’ye üye ülkelerdeki vakıfların etkinliklerinde ortak faaliyetlerde bulunulabilirler. Böylece hem uluslararası alanda toplumlara fayda sağlamış hem de kendilerini geliştirme olanağı bulmuş olurlar.

3.2.3. Sendikalar ve Avrupa Birliği

Türkiye’de birçok sivil toplum örgütü Türkiye’nin AB’ye katılımını demokratikleşme sürecini hızlandıracak önemli bir gelişme olarak değerlendirirken, genel olarak Türk sendikal hareketlerinin geniş bir bölümünün, AB’ye şüpheli yaklaştığı görülmektedir. Bu durum genellikle ulusal egemenlik ile ilgili kaygıların ön plana çıkmakta olduğunu (Yıldırım ve Haşlak 2007: 44) ve AB’nin sağlayacağı emekle ilgili gelişmelerin arka planda kaldığını göstermektedir. Ancak Türkiye’nin AB ile müzakere sürecinde sendikaların AB değerlendirmelerini genelleştirmemek gerekmektedir. Sendikaların bu yöndeki fikirleri birbirinden farklı olabileceği gibi zaman içerisinde siyasal iktidarların etkisiyle değişimde geçirmiş olabilir.

Bazı sendikaların AB’ye olumsuz bakmaları “*Avrupa şüpheciliği*” adını verdiğimiz AB’ye karşı şüpheyle yaklaşmak, doğrudan karşı olmak veya çekinceler koymak” anlamına gelen bakış açısıyla hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Avrupa şüpheciliğini katı ve ılımlı olmak üzere iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, AB bütünleşmesine tamamıyla karşı çıkmayı kapsarken ikincisi tam olarak bütünleşmeye karşı olmamakta ancak sürecin gerektirdiği bazı yönlerde karşı çıkmaktadır (Yıldırım ve Haşlak 2007: 44).

Türkiye’de Avrupa şüpheciliği emeğe yönelik olmaktan çok ulusal güvenlik, bağımsızlık gibi konular üzerinde durulan bir eğilim içerisinde. Bu eğilim içerisinde olanlar genel olarak, AB’yi reddetmemekle birlikte Kopenhag Kriterlerinin uygulanmasına dönük çabalara karşı çıkmaktadırlar. Bu şartların ülkenin bölünmez bütünlüğüne zarar vereceği inancı hakimdir.

AB’ye olumlu yaklaşan sendikalar ise, AB’nin toplumun yaşam kalitesini ve refah düzeyini arttıracığına inanmakla birlikte, AB’nin Türkiye’nin üyeliği konusunda adil davranmadığı düşüncesine de sahiptirler (Yıldırım ve Haşlak 2007: 45).

Sendikaların AB konusu üzerinde ciddi olarak eğildikleri dönem, Türkiye'nin koruma altında tuttuğu birçok endüstri kolundaki gümrük tarifelerini indirmesini gerektiren 1971'de Katma Protokolün imzalandığı dönemdir (Doğan 2003: 24). Sendikalar bu durumu işsizliği arttırabileceği endişesi ile karşı çıkmışlardır. 1987'de Türkiye'nin AB'ye katılım müracaatı ve 1995'te Gümrük Birliği'ne girmesi ile tekrardan sendikalar AB'ye yoğunlaşmış, 1999 Helsinki Zirvesi'nde de Türkiye'nin adaylığı açıklanınca sendikalar AB'ye artık daha ciddi yaklaşım sergileyen tavır içerisinde olmuşlardır (Yıldırım ve Haşlak 2007: 46).

1987'de AB'ye tam üyelik başvurusundan itibaren Türk-İş, AB konusuna 1990'ların sonuna kadar ciddi yaklaşmamış, 1990'lardan sonra ise karşı olduğunu saklamamıştır (Yıldırım ve Haşlak 2007: 47). Türk-İş özellikle 1992–2004 yılları arasında devletin uyguladığı özelleştirme politikasından AB'yi sorumlu tutmuştur. Türk-İş'in bu tavrı üyelerinin büyük bir çoğunluğu kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışmasından kaynaklanmıştır (Alemdar 2007: 59). Bunun yanı sıra, AB'nin Kopenhag kriterleri çerçevesinde Türkiye'den istediği reformların bir kısmının ulusal güvenliği ve bütünlüğü etkilediği düşüncesiyle Türk-İş AB'yi ağır bir şekilde eleştirmiştir (Yıldırım ve Haşlak 2007: 47). Genel olarak tüm işçi konfederasyonları içerisinde Türk-İş'in milliyetçi bir yapıya hakim olduğu görülmektedir.

2001 yılında cumhurbaşkanına sunulan Türk-İş raporunda, Ermeni meselesi, Türk-Yunan ilişkileri gibi konularda yer alırken, işçileri ilgilendiren tek başlığın Uluslar arası Para Fonu (IMF) ile ilgili başlık altında ele alınmış olduğu görülmektedir. 7 Haziran 2002 ve 1 Temmuz 2002'de Türk-İş üyesi sendikalarında çoğunluğu oluşturduğu bir grup AB'ye karşı bir sayfa bildiri yayımlanmış ve bu bildiri ile AB'nin amacının ülkeyi bölmek olduğu savunulmuştur (Yıldırım ve Haşlak 2007: 47). Bu durumda işçilerin hakları savunmaya yönelik bir sivil toplum kuruluşu niteliğinde görev yapan sendikaların, çalışma alanları dışında ülkeyi ilgilendiren konularda devlet üzerinde bir baskı grubu etkisi yarattığı söylenebilir. Özellikle milliyetçi bir tavır sergileyen Türk-İş, AB konusunda sadece işçilerin menfaatlerine dönük bir tavır sergilememiş, ülkenin bütünlüğünü ilgilendiren konularda da AB'nin karşısında olmuştur.

Ancak Türk-İş'in son dönemlerde AB'ye karşı tutumunun yumuşadığı görülmektedir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki Türk-İş'in yönetim kadrosundaki değişikliklerdir, ikinci olarak ise, Türk-İş'in içinde yer alan güçlü sendikaların AB sosyal politikasını destekleyici bir tavır sergilemeleridir (Alemdar 2007: 60).

Türk-İş'ten ayrılarak dört sendika tarafından kurulan ve ikinci büyük işçi sendikası haline gelen DİSK, 1980 öncesinde AB'ye sıcak bakmamakta ve AB'yi sömürücü bir yapı olarak görmekteydi. Ancak 12 Eylül askeri müdahalesi ile kapatılan DİSK'in zor dönemlerinde birçok Avrupa sendikalarından DİSK'e destek gelmiştir. Bu durum DİSK'in 1991 yılında tekrardan açılmasıyla AB konusunda fikir değişikliğine neden olmuştur (Alemdar 2007: 60; Yıldırım ve Haşlak 2007: 50).

DİSK'e göre AB, demokratik hakların korunması, sosyal adaletin sağlanması gibi konularda demokratikleşmeyi olumlu etkileyen bir yapıdır. Ancak DİSK, Türkiye'nin demokratikleşmesini dış etkilerden çok emeğin mücadelesine bağlamaktadır. DİSK için esas olan Avrupa'nın bütünleşme süreci değil, emeğin Avrupa'sının yaratılmasının gerekliliğidir. AB'nin savunduğu ve uygulamaya koyduğu politikaların da emeğin çabası sonucunda elde edildiğine dikkat çekmektedir (Yıldırım ve Haşlak 2007: 50).

Günümüzde DİSK, Türkiye'nin AB'ye katılmasına olumlu bakmakta ve üyesi olduğu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nda bu yönde faaliyette bulunmaktadır. DİSK, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin Türkiye ve işçi sınıfı açısından çok şey değiştireceğinin bilincinde olan bir sendikal örgüttür.

Sonuç olarak DİSK, Türkiye'nin AB üyeliğinden taraftır ve bu yönde gerekli yasal düzenlemelerin yapılması konusunda destek verici bir tutum sergilemektedir (Doğan 2003: 34).

1976 yılında İslami kesime yakınlığı ile bilinen HAK-İŞ, ilk yıllarda AB üyeliğini Türkiye açısından bir tehdit olarak görmüştür. Ancak HAK-İŞ, 2003 yılıyla

birlikte AB'yi gündeminde tutmuş ve AB konusunda uzman bir kadro oluşturmuştur (Alemdar 2007: 60). Genel olarak HAK-İŞ, Türkiye'nin AB'ye katılmasından yana tavır sergilemektedir. Bunu yaparken de Kopenhag Kriterlerinin gereklerinin yerine getirilmesi yönünde devlete baskı kurmaktadır (Doğan 2003: 36).

Memur sendikaları açısından baktığımızda milliyetçi bir tavır sergileyen KAMUSEN'in AB'nin ön koşul olarak gerçekleştirilmesini istediği kriterlerle ilgili olarak tepkili olmakla beraber AB'nin Türkiye'yi ihtiyacı olduğu durumda alacağını öne sürmektedir. Bunun yanı sıra bu süreç içerisinde AB çalışma koşulları ile ilgili belirli istekleri doğru bulmaktadır.

(<http://www.kamusen.org.tr/mevzuat.asp?menu=disiliskiler&konu=EU>).

KESK açısından AB, sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmuş bir birliktir. AB ile birlikte toplumsal refahı sağlayan yasal düzenlemeler gündeme gelecektir. Ancak birçok AB ülkesinde elde edinilmiş olan haklar sadece AB'nin bir ürünü değildir. Bu dönemde işçi sınıfının siyasal ve sendikal alanda verdiği mücadelelerin sonuçlarıdır. Bu açıdan müzakere süreci emeğin Avrupa'sı yaratılması ve buna dahil olunması açısından önemlidir.

Türkiye'nin AB ile müzakere sürecine girmesi ile birlikte birçok alanda hukuki açıdan değişiklik yapılacaktır. Bu süreçte bir yandan bireylerin temel haklarına, diğer yandan toplumsal hayatın çeşitli alanlarına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. Bu açıdan KESK bu sürecin mücadeleyi beraberinde getireceğini savunmaktadır. Ülkenin bu açıdan göstereceği çaba AB hususunda gelinecek olan noktayı gösterecektir.

(<http://www.iscikonseyi.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2341>).

Türkiye'deki sendikaların 1980 öncesinde AB'ye sıcak bakmadığı 1980 sonrasında ise bu durumun değiştiği ve genel olarak önemli konfederasyonların AB yanlısı bir tutum sergilediği görülmektedir.

Demokratikleşme sürecinin en önemli unsuru olarak karşımıza çıkan sivil toplum kuruluşları AB müzakere süreci ile birlikte daha bir önem kazanmıştır. Bu

durum halkın bilinçlenmesi ile sendikaların sayılarında artışa neden olsa da AB üyesi ülkelerde bu oran çok daha fazladır.

Aşağıdaki tabloda AB üyesi ülkelerde 1990–2000 yılları arasında sendikalaşma oranları verilmiştir.

Tablo 4. AB'ye Üye Ülkelerde Sendika Üye Sayıları ve Yoğunluk Oranları

Yoğunluk	Net Sendika Oranı			Net Sendika Yoğunluk Yıllık Değişimi (%)		Kadın Erkek Oranı	Kamu Özel Oranı
	1990	1995	2000	1990–95	1995–00		
Danimarka	81	86	82	+1.2	-0.9	1.0	1.2
İsveç	80	83	82	+0.7	-0.3	1.1	1.2
Finlandiya	73	80	79	+1.9	-0.2	1.1	1.3
Belçika	57	60	58	+1.1	-0.6	0.8	1.0
Norveç	57	56	54	-0.3	-0.8	1.1	1.8
İrlanda	45	41	39	-1.8	-1.3	-	1.6
İtalya	39	38	37	-0.5	-0.8	-	1.5
Avusturya	45	39	35	-2.8	-2.1	0.6	2.3
Portekiz	40	-	30	-2.7	-2.7	0.8	1.2
Yunanistan	34	24	33	-6.7	+6.3	1.0	3.0
İngiltere	38	32	29	-3.4	-1.7	0.6	3.2
Almanya	33	26	22	-5.6	-3.6	0.6	2.5
Hollanda	22	22	22	+0.1	-0.1	-	2.4
İspanya	9	13	13	+0.7	+0.4	-	2.1
Fransa	9	9	-	-1.3	-	-	6.3

(Kaynak; Ebbinghms, B. (2002); "Trade Unions' Changing Role: Metnbership Eroaion, Organisational Reform, and Social Partnership in Eurape"; European Union Paper Series; The European Union Center; May; University of Wisconsin; Aktaran Selamoğlu 2006: 64).

Yukarıdaki tabloda AB'ye üye ülkelerin 1990 ve 2000 yılları arasındaki sendika üye yoğunluk oranlarına yer verilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ülkelerin üye oranlarında 1990 yılından 1995 yılına kadar ki süreçte artış, 1995 yılından 2000 yılına kadar ise bu oranlarda düşüş görülmektedir.

Tablo 5. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde Sendika Yoğunluk Oranları

Ülkeler	Sendika Yoğunluk Oranları (%)
Danimarka	87.5
Finlandiya	79.0
İsveç	79.0
Güney Kıbrıs	70.0
Belçika	69.2
Malta	65.0
Lüksemburg	50.0
İrlanda	44.5
Ağırlıksız AB Ortalaması	43.8
Slovenya	41.3
Slovakya	40.0
Avusturya	39.8
İtalya	35.4
Ağırlıksız 10 Yeni Üye Ülke Ortalaması	34.1
Yunanistan	32.5
Ağırlıklı AB Ortalaması	30.4
Çek Cumhuriyeti	30.0
Litvanya	30.0
Portekiz	30.0
Almanya	29.7
İngiltere	29.0
Hollanda	27.0
Ağırlıklı 10 Yeni Üye Ülke Ortalaması	21.9
Macaristan	20.0
Letonya	15.0
Polonya	15.0
İspanya	15.0
Estonya	14.8
Fransa	9.1

Kaynak: (<http://www.eiro.eurofound.ie/2002/07/feature/TN0207104f.HTML>):

03.11.2003; Aktaran Selamoğlu 2006: 65).

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere AB'deki sendikal hareketin son yirmi yılı aşan süre içerisinde güç ve etkinlik kaybına uğradığı görülmektedir. Avrupa'da sendikal sürecin gerileme dönemi olarak 1980 sonrası dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönemdeki gerileme ile ilgili iki tespit yapılabilir. İlk olarak, sendikal hareketin yeterli örgütlenmediği ülkelerde, işçi sendikalarının üye kayıpları gösterilebilir. İkinci olarak, ülkelerin nitelikleri arasında fark bulunması ülkelerdeki sendika sayılarında farklılığa neden olabilir.

Türkiye’de ise sendikalaşma, AB’nin Türkiye için önem kazanması ve demokratikleşmenin vazgeçilmez unsuru olarak görülen sivil toplum kuruluşlarının etkiliğinin artması ile kendisini geliştirecek daha aktif bir alana sahip olmuştur. Bu durum yeni sendikaların oluşumunu ve halkın bilinçlenerek bu sendikalara katılımını da beraberinde getirmiştir.

3.2.4. Meslek Kuruluşları ve Avrupa Birliği

AB, Türkiye’nin tam üyelik başvurusunda bulunması ile birlikte meslek kuruluşları açısından da önemli bir yere gelmiştir. Meslek kuruluşlarının AB’ye bakışını emek ağırlıklı meslek kuruluşları ve sermaye ağırlıklı meslek kuruluşları olarak iki ayrı grup olarak dikkate alınarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

3.2.4.1. Sermaye Ağırlıklı Meslek Kuruluşları ve Avrupa Birliği

Sermaye ağırlıklı meslek kuruluşları genel olarak tarihsel süreç içerisinde Avrupa bütünleşmesine karşı büyük bir istek duymaktadırlar. Ancak bu isteklerinde temel amaç ekonomik entegrasyona duyulan istek olmakla birlikte, AB’nin Türkiye’ye dönük eleştirileri karşısında tepkilerini de sakınmamaktadırlar. Bu durum ekonomik alandaki entegrasyona duyulan istek ile politik alandaki muhafazakarlık arasında tezatlık oluşturmaktadır.

1980’li yılların ikinci yarısından itibaren TOBB, AT ile ilişkileri yoğunlaştıran bir “*ekonomi diplomasisi*” işlevini üzerine almıştır. Uluslararası alanlarda TOBB yöneticileri Türkiye’nin AB üyeliği desteklemiştir. TOBB bu anlamda 1996 yılında AB ile ilişkilerinin devamlılığını sağlamak amacıyla Brüksel’de temsilcilik açmıştır.

TOBB’un AB’ye yönelik tutumunda 1980’lerden itibaren büyük bir ekonomik entegrasyon isteği ile sergilediği milliyetçi tutum arasında sürekli bir gerilim görülebilir. Bu açıdan TOBB’un bazı durumlarda AB ‘ye karşı blöfçü bir tutum sergilediğini söylemek mümkündür (Bora 2001: 298).

1995 yılının bitimine doğru AT'nin Türkiye'ye karşı mesafeli duruşu üzerine, bu dönemde TOBB Başkanı olarak görev yapan Erez tarafından blöfçü tutum tekrardan yenilenmiştir. TOBB açısından Türkiye'nin demokratikleşme ve insan haklarına yönelik AB standartlarına uygunlukları açısından eksiklikleri olduğunu kabul görmekte ancak bu eksikliklerin giderilmesi sonucunda AB'ye üyeliğine kesinlik kazanılması görüşündedir (Bora 2001: 299). TOBB bu tavrıyla AT'nin Türkiye'yi AB'ye katma politikasının samimi olmadığı yönünde imada bulunmaktadır. TOBB her ne kadar AB entegrasyonundan yana ise de AB'nin gereken kriterlerin yerine gelmesi halinde Türkiye'nin AB 'ye alımı konusunda samimi olmadığı görüşündedir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne gireceği 1995 yılına doğru TESK, AB'nin küçük işletmeleri daha sağlam bünyeye kavuşturmak amacıyla AB ile bütünleşmeyi esnaf ve zanaatkarların korunacağı düşüncesiyle destek vermiştir. Bu desteğini pekiştirmek amacıyla 1994 yılında hem AB fonlarından yararlanmak hem de lobicilik faaliyeti yürütmek amacıyla Brüksel'de TESK temsilciliği açmıştır (Bora 2001: 299). TESK'te AB'nin Türkiye ile ilişkileri bozulduğu zamanlarda TOBB'dan daha etkin bir biçimde AB'yi eleştireci bir tutum sergilemiştir.

Uluslararası ve ulusal alanda etkili bir sözcü olarak görülmeyen TZOB, AB ile ilişkilerde izlenen resmi politikayı takip etmektedir. AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde TOBB ve TESK'ten farklı bir tutum sergilememiştir. 1997 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna kısa sürede içerisinde olumlu cevap gelmeyeceğini fark eden TZOB, AB'ye alınmama nedeni olarak Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasını ileri sürmüştür.

Özellikle küçük girişimci tabanına dayanan TESK ve TZOB, ekonomik himayeyi, Türkiye'nin AB entegrasyonunun bir koşulu olarak meşrulaştırma çabasına girmişlerdir. TOBB, AB sürecinde KOBİ'lerin güçlendirilmesine ağırlık verilmesini savunmakta TESK'te Avrupa ile bütünleşme sürecinde küçük

işletmelerin ayakta durabilmesi için eğitimin önemi üzerinde durmaktadır (Bora 2001: 300).

3.2.4.2. Emek Ağırlıklı Meslek Kuruluşları ve Avrupa Birliği

Emek ağırlıklı meslek kuruluşları AB bütünleşmesi ile ilgili olarak “eleştirel kabul” olarak adlandıracağımız bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Siyasi açıdan AB’ye olmazsa olmaz olarak yaklaşmaktan kaçınarak, AB’nin demokratikleşme ve insan hakları gibi Türkiye’ye yönelik isteklerini desteklemektedirler. Özellikle TBB, Türkiye’nin demokratik hak ve özgürlüklere uyması gerektiğine yönelik isteğe yoğun bir şekilde destek vermektedir. TBB mevcut hükümetlerin AB’ye üye olma istekleri ile topluluğun demokratik ölçütlerini ve standartlarını uygulamaktan kaçınmaları arasındaki çelişkiye sürekli dikkat çekmiştir.

TMMOB, 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği ile ülkenin ekonomik çıkarlarını gözetecek önlemlerin alınmadığı savunulmaktadır. TMMOB, kurulan mevcut ilişkinin bağımlılığı kabullenmek olduğunu savunmaktadır.

TTB’ye baktığımızda Türkiye’deki pratisyen hekimlerin ekonomik ve sosyal statü kaybına karşılık olarak AB’de branşın artan önemi üzerinde durulduğunu belirtmektedir. TEB de 1990’lı yıllardan itibaren AB’nin meslek standartlarına uyumu üzerinde durmuştur.

1990’lı yıllarla birlikte bütün meslek kuruluşları daha önce sınırlı olan uluslararası alandaki ilişkilerini geliştirmişlerdir (Bora 2001: 302).

Sonuç olarak, sermaye ağırlıklı meslek kuruluşlarının AB’ye yaklaşımlarında ekonomik çıkarları ağır basmaktadır. Emek ağırlıklı kuruluşlar ise AB’ni mesleki eğitim açısından desteklemekte ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve AB standartlarına taşınmasını savunmaktadırlar. Ancak her iki meslek kuruluşlarında da AB desteklenirken, Türkiye’nin AB’ye katılımı konusunda AB’nin samimiyetine şüpheli bir tavırla yaklaşmaktadır.

SONUÇ

Günümüz toplumsal yapısında bireylere verilen önemin artması ile birlikte temel hak ve özgürlükler insanlar için vazgeçilmez bir unsur haline almıştır. Demokratik ortamların gelişimi beraberinde temel haklar ve hürriyetlerin gelişimini de getirmektedir. Demokrasinin gelişimi sivil toplumun oluşabildiği alanlarda daha mümkündür. Bir toplumda sivil toplumun oluşabilmesi için gerekli iki temel unsur vardır. Bunlardan birincisi “*hukuk devleti*” , diğeri ise “*etkinlikleri esasıyla sınırlı bir devlet*” olmasıdır. Hukuk devleti özelliği devletin, tüm vatandaşları eşit kabul etmesi, suç işlemediği müddetçe tüm vatandaşların masum kabul edildiği ve temel hakların sınırlamaya uğramayacağı durumları gerektirmektedir. Toplumun her alanında faaliyet gösteren STK’ların arasında oluşabilecek rekabette tarafsız olabilmesi devletin hukuk devleti niteliğine sahip olması ile mümkündür. Oysa hukuk devletinden çok ideolojik devlet yapısı sergileyen anti-demokratik rejimlerde devlet kendi ideolojisini savunan kesimlere daha imtiyazlı bakmakta ancak kendi ideolojisinden uzak olan kesimlere ise sınırlamalar getirmektedir (Çaha 2005: 689).

Sivil toplumun oluşabilmesini sağlayan bir diğer unsur ise devletin etkinlikleri itibariyle sınırlı olması gerektiğidir. Sivil toplumun gelişebilmesi açısından devlet sadece toplumsal gruplara bırakılmayacak nitelikteki faaliyetlerle sınırlı tutulmalıdır. Çünkü sivil toplum ancak etkinlikleri itibariyle sınırlı hukuk devletlerinin bulunduğu demokrasinin temel olduğu rejimlerde gelişme gösterebilir (Çaha 2005: 690).

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi için devletin yanı sıra toplumunda bazı ön koşulları gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu önkoşullardan ilki “*toplumsal farklılaşma*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplumun gelişimi için toplumda farklı etnik, dinsel, kültürel, siyasal ideolojiye sahip farklılıklara ihtiyaç vardır. Çünkü tek tip vatandaş olgusunu yaygın olduğu yerde siyasal gruplar için bir taban oluşmamaktadır. Farklı insan toplulukları farklı demokratik talepleri, alternatif görüşleri de beraberinde getirmektedir (Çaha 2005: 691).

Türkiye açısından bakıldığında farklı etnik, dinsel ve kültürel yapıya sahip olan ülkemiz sivil toplumun gelişmesi için gerekli olan farklılaşmaya sahiptir. Ancak asıl önemli olan bu farklılaşmanın devlet tarafından sınırlandırılmaması, farklı seslerin çıkışına izin verilmesidir.

Ancak sivil toplumun gelişimi için sadece farklılaşma yeterli değildir. Farklılaşmanın olduğu alanlarda gerekli örgütlenmenin sağlanması da önemli bir noktadır. Sivil toplum örgütlü olan toplumu kapsamaktadır. Herhangi bir kısıtlama getirilmeksizin dernek, vakıf, sendika vb. gibi örgütlenmelere toplumlar açık olmalıdır. Bu toplumsal örgütlerin varlığı bireyler için bir dayanak oluştururken (Çaha 2005: 691) , bireylerin kendilerini temsil etmeleri noktasında da önemli bir işlev üstlenmektedir.

Türkiye’de bu noktada derneklerin, vakıfların, sendikaların, meslek kuruluşlarının ve çeşitli yurttaş birliklerinin bulunduğu örgütlenmelere açıktır. Özellikle dernekler Türkiye’de en çok görülen örgütlenme biçimleri arasındadır. Sayıları 80.000’i geçen derneklerin giderek sayılarının artması sivil topluma yönelik bilincin arttığına bir göstergesidir. Derneklerin özellikle 2004 yılında Yeni Dernekler Kanunu’nun yürürlüğe konulması ile birlikte yeni bir sürece girdiği söylenebilir. Bu yasal düzenlemeler derneklerin önündeki kısıtlamaları azaltmış, dernek sayılarındaki artışla birlikte katılımı da olumlu yönde etkilemiştir.

Türkiye’de Osmanlı Devleti’nden itibaren günümüze kadar gelmeyi başaran bir örgütlenme biçimi olarak ise karşımıza vakıflar çıkmaktadır. Vakıflar diğer STK’lardan farklı olarak kişi kuruluşları değil, mal toplulukları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yardımlaşma ve dayanışmayı temel alan vakıflar tüzel kişiliğe sahip önemli kuruluşlardır.

Bir diğer STK olarak karşımıza meslek kuruluşları çıkmaktadır. Meslek kuruluşları sermayeye dayalı ve emeğe dayalı meslek kuruluşları olarak ikiye ayrılmakta ve sermaye ağırlıklı meslek kuruluşlarının hükümetler karşısında daha etkin olduğu görülmektedir.

Bu örgütlenmelerden anlaşılacağı üzere, Türkiye örgütlenme açısından çeşitlilik arz etmektedir. Gerek dernekler gerek sendikalar ve vakıflar olmak üzere birçok kuruluşu bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye toplumsal örgütlenmelere bu noktada açıktır.

Sivil toplumun gelişmesi için ön koşullardan birisi ise bu örgütlenmelerin, “*gönüllü birliktelik*” ilkesine uygun olarak oluşumudur. Bireylerin kendi rızasına dayanarak örgütlenmesi bir STK olarak oluşumun en önemli şartıdır. Bu noktada zorunluluğa dayanan örgütlenmeleri sivil toplum unsuru olarak değerlendirmek olası değildir. Bireylerin iradelerine dayalı bir katılım içeren örgütlenmeler bir sivil toplum unsurudur (Çaha 2005: 691).

Bu noktada Türkiye’deki örgütlenmeler değerlendirildiğinde dernekler, vakıflar ve sendikalarda bireylerin iradelerine göre katılımın esas alındığı görülmektedir. Bireyler kendi rızaları doğrultusunda ve sahip oldukları fikirler ışığında bu STK’lardan istediklerine üye olabilmektedirler. Ancak Türkiye’de gönüllü birliktelik esasına uymayan bir STK olarak karşımıza meslek kuruluşları çıkmaktadır. Bunun nedeni, meslek kuruluşlarına üyeliğin zorunlu olmasıdır. Meslek kuruluşlarının STK için temel koşul olan gönüllülük ilkesi ile bağdaşmaması tam olarak bir STK olup olmadığı konusunda tartışmalara neden olabilir. Ancak meslek kuruluşları gene de Türkiye’de bir STK olarak örgütlenerek faaliyet göstermektedirler.

Sivil toplumun gelişmesinin bir diğer şartı “*toplumsal düzeyle otonomileşme*”dir. Toplum içerisinde oluşan sosyal grupların devletin etkisi altında kalmadan kendi politikalarını belirleyebilme gücüne sahip olmaları yani bu örgütlenmelerin otonomileşmesi oldukça önemli bir husustur. Bu durum ancak demokratik alanlarda ortaya çıkabilmektedir. STK’ların bir sivil toplum niteliği taşıyabilmeleri için devletten bağımsız olan bir otonom bir yapı oluşturmaları gerekmektedir (Çaha 2005: 692).

Bu açıdan Türkiye’deki STK’ların tam olarak devletten bağımsız bir yapı sergiledikleri söylenemez. 2004 yılında yapılan derneklere yönelik yeni yasaların

düzenlenmesi ile dernekler kısmen rahatlasa da sendikalar için aynı gelişmeler söz konusu değildir. Ayrıca 1960–1980 tarihleri arasında sendikaların gösterdikleri tutum dikkate alındığında devlete yakın bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Vakıfların ise devletten bağımsız bir yapı sergilemeler hemen hemen mümkün değildir. Bunun nedeni vakıfların Türkiye’de kamu vakıfları ve özel vakıflar olarak iki farklı kurum şeklinde oluşmaları ve buna bağlı olarak da kamu vakıflarının idari kesiminin devlet personelinden meydana gelmesidir. Bu durum vakıfları bir STK olarak adlandırmakta güçlük çekmemize neden olmaktadır. Genel olarak devletten bağımsız bir yapı sergilemesi beklenen STK tanımı ile kamu vakıflarının örtüşmediği görülmektedir. Bu açıdan Türkiye’de tüm vakıfları tam bir STK olarak adlandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak özel kişi vakıflarında kamu yararının esas alınmaması STK olarak adlandırılmaları açısından tereddüt edici bir durum teşkil etmektedir.

Sivil toplumun gelişmesinin son şartı olarak da STK’ların baskı grubu niteliği göstererek demokratik bir baskı mekanizmasını sağlamasıdır. STK’lar protesto, miting, grev, lobicilik faaliyeti yürütme, sokak gösterilerinde bulunma gibi siyasal etkinlikler gerçekleştirerek üyelerinin haklarını korumalıdır (Çaha 2005: 692).

Türkiye’deki STK’lar grev, miting, sokak gösterileri gibi etkinliklerle üyelerinin haklarını korumaya yönelmektedirler. Ancak eylemde bulunan STK üyelerine yönelik devlet güvenlik güçleri tarafından yapılan baskılar eylemlerin daha serbest ortamda gerçekleşmesi hususundaki tartışmaları sıcak tutmaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde sivil toplumun gelişimi için Türkiye’de belirli unsurların bulunduğu ancak bu unsurların daha da gelişmesi gerektiği görülmektedir. Bunun içinde devlet tarafından gerekli yasal düzenlemelere gidilmesi şarttır.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının gelişimi Osmanlı Devleti’nden itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin merkeziyetçi yapısı STK’ların gelişimini pek sağlayamamış olsa da yine o dönemde oluşum gösteren vakıf, lonca gibi örgütlenmeler kısmen de olsa STK görünümündedir.

Osmanlı Devleti'nden süregelen merkeziyetçi yapının asgari düzeye indirilmesi farklı örgütlenmelere yol açacak ve sivil toplum alanının oluşturulması Türkiye açısından önemli gelişmeleri de beraberinde getirecektir.

Türkiye'ye deki STK'lar irdelenirken en temel olan vakıflar, sendikalar, sayıları oldukça fazla olan dernekler ve üyeliklerinin zorunlu olduğu meslek kuruluşları bunun dışında da çeşitli yurttaş girişimleri ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de vakıflar incelediğinde kuruluş ve yönetim yapıları açısından farklılıklar görülmektedir. Bunun durum Osmanlı Devleti'nden süregelen vakıflarla birlikte günümüzde yeni kurulan vakıfların farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Kamu vakıflarının merkezi yönetime bağlı olması ve yöneticilerinin merkezi yönetim tarafından atanması bu vakıfların ne kadar sivil toplumu temsil ettiği yönündeki soruları da beraberinde getirmektedir. Ancak yeni kurulan üniversite vakıfları ve kişi vakıfları vatandaşlara dönük bir program izleyerek, Türkiye'deki vakıf anlayışına yeni bir düzen getirmiştir. Bu durum bu tür vakıfların etkinliklerini arttırarak AB ile müzakereler kapsamında bir STK olarak hareketlerini hızlandırabilir.

Türkiye'de STK olarak karşımıza çıkan sendikaların Osmanlı Devleti döneminde etkin olarak varlığını sürdürdüğünü söylemek oldukça zordur. Ancak Cumhuriyet dönemi ile birlikte sanayileşmenin de başlamasıyla sendikal örgütlenmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle 1990 sonrası konfederasyonların, 1980 askeri müdahalesinden sonra yeniden etkin bir hale gelmesi ile beraber sendikalar güçlenmeye ve AB'nin gündeme gelmesi ile de faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır. AB ve Türkiye'deki sendikalar irdelendiğinde ilk süreçlerde AB yanlısı politika izlemeyen sendikaların son zamanlarda AB'ye sıcak baktığı görülmekte ancak sendikaların Türkiye'ye yönelik olası olumsuz gelişmelerde de AB'ye yönelik eleştirilerini dile getirmekten çekinmedikleri de bilinmektedir. Bu açıdan sendikaların demokratikleşmenin giderek önem kazandığı bu dönemde halkın bilinçlenmesi ile birlikte artan öneme sahip olduğu söylenebilir.

Bir başka STK olarak karşımıza çıkan dernekler ise Türkiye’de en fazla görülen örgütlenme biçimlerinden biridir. Dernekler, Türkiye’de her alana yönelik ol kurulan bir örgütlenme şeklidir. Denetimlerinin yetersiz olması Türkiye’de çok sayıda dernek adı altında kurulan ancak STK olarak faaliyet göstermeyen kuruluşları da beraberinde getirmiştir. Bu durum derneklere olan güveni azaltmaktadır. Ancak yine de dernekler vatandaşların kendilerine uygun buldukları alanlarda kendilerini sosyal hissedebilecekleri en etkin kuruluşlardan biridir.

Ülkemizde meslek kuruluşları da STK olarak görülmektedir. Ancak meslek kuruluşlarına üyeliğin zorunlu olmaması STK kavramında yer alan gönüllülük ilkesi ile ters düşmektedir. STK’lara üyelikte gönüllülük esastır. Fakat meslek kuruluşlarına üyelik zorunluluktur. Bu durum bir STK olarak adlandırdığımız meslek kuruluşları için çelişkidir.

AB ile müzakere aşamasında STK’ların etkin kuruluşlar olarak örgütlenmeleri oldukça önemlidir. Bu kuruluşlardan biri de yurttaş girişimleridir. Zaten temel amacı kamuya yarar sağlamak ve vatandaşı merkezi yönetim karşısında etkin kılmak olan STK’lar yurttaş girişimleri ile bunu sağlayabilir. Yerel birliklerin ve kooperatiflerin artması bu yönde önemli gelişmeler sağlayacaktır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye’nin AB ile müzakere sürecine girişi ile birlikte Türkiye’de de uyum paketleri ve ilerleme raporları çerçevesinde STK açısından önemli aşamalar katedilmiştir.

1999 yılında Türkiye’nin Helsinki Zirvesinde AB’ye adaylık süreci ile birlikte AB’ye katılımın ön koşulu olarak sunulan sivil toplumun gündeme yerleşmesi ile derneklerin de önemi üzerinde durulmuş ve gerek uyum paketlerinde gerekse ilerleme raporlarında AB uyum kapsamında yapılan düzenlemeler ile dernekler günümüzde önemli kademeler atlayarak gelişme göstermiştir.

Yine AB’ye katılım süreci ile birlikte STK’ların artan önemi vakıfları da etkilemiştir. Öncelikle tüm Avrupa ülkelerin, kapsayan bir Avrupa Vakfı konusu

gündeme geldiyse de değişik kültürleri bünyesinde barındıran ülkelerde vakıfların değişik özellikler gösterdiği ve bunları tek çatı altında toplamanın zorluğu belirlenmiştir. Ortak bir vakıf tanımından vazgeçilmiştir.

AB ile müzakerelerin başlaması ile birlikte sendikalar AB'ye katılımı desteklemekle beraber şüpheli bir tutum sergilemişlerdir. Ancak sendikaların tutumları zamanla hükümetlerin değişmesiyle beraber farklılık gösterdiği de söylenebilir. Bunun yanı sıra, AB'ye sıcak bakan sendikalar AB'ni toplumsal yaşam standartlarını arttıracığını savunmakta ancak belirli konularda AB'nin Türkiye'ye eşit davranmadığı düşüncesine hakimdirler.

Sermayeye dayalı meslek kuruluşları, AB'ye katılımı desteklemekte ve bu katılımı büyük bir ekonomik entegrasyona katılım olarak görmektedir. Ülkenin eksiklikleri olduğunu kabul etmekle birlikte bu eksikliklerin giderilmesi sonucu AB'ye katılımı desteklemektedir.

Emek ağırlıklı meslek kuruluşları ise, AB'ye katılımı zorunluluk olarak görmemekle birlikte AB'nin Türkiye'den beklediği demokratikleşmeye yönelik istekleri olumlu bulmaktadır. Genel olarak bakıldığında meslek kuruluşlarının özellikle sermayeye dayanan kuruluşların bu bütünleşmeyi desteklediği görülmektedir.

Bu örgütlenmeler, AB katılım sürecinde AB'nin ön koşulu olarak görülen demokratikleşmenin şartı olan sivil toplumun gelişimi açısından oldukça önemlidir. 2003 İlerleme Raporundan 2007 İlerleme Raporuna kadar ki süreçte AB, sivil toplumun oluşumu ve gelişine yönelik taleplerde bulunmuştur. Özellikle 2005, 2006 ve 2007 İlerleme Raporlarında bu kuruluşların AB ile müzakere aşamasında ülke üzerinde etkin oldukları söylenebilir. Sendikaların AB'ye karşı olan tavırları destekleyici olmakla birlikte şüphelidir. Birliğe katılımı desteklemekle birlikte Birliğin katılım konusunda samimi olmadığı görüşü hakimdir.

Sivil toplum demokratikleşmenin ön koşuludur. Türkiye'nin AB müzakere aşamasında siyasi kriter olarak STK ve bunların birbirleri ile diyalogu şart koşulmuştur. Bu diyalogu geliştirmek, farklı halkların kaynaşmasını ve aday ülkelerin diğer üye ülkeler tarafından tanınmasını sağlamak amacıyla sivil toplum geliştirme merkezi kurulmuştur. Bu kuruluş Türkiye'deki pek çok STK'yı kaynaştırma rolünü üstlenirken bu STK'lara AB Komisyonu tarafından gelişimleri için fon da sağlanmaktadır. Türkiye bu aşamada STK'ların gelişimi üzerinde ciddi olarak durmaya başlamıştır. Ancak STK'ların oluşabilmesi için gerekli sivil toplum alanının sağlanması yönündeki çalışmaların artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa

- 2003 “21.Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme ve Sivil Toplum”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 4, Ankara.

ACUN, Fatma

- 2005 “Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 10, İstanbul.

AHRNE, Göran

- 1998 “Civil Society and Uncivil Organizations”. **Real Civil Societies/Dilemmas of Institutionnalization**, Jeffrey Alexander (Ed.), London.

ALEMDAR, Zeynep

- 2007 “Sendika Konfederasyonları-Devlet İlişkileri: Avrupa Birliği Söylemlerinde Çeşitlilik Nedenleri”, **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**. Yıl: 5, Sayı: 19, İstanbul: Göksu Ofset.

AK, Bihder

- 2005 “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkileri ve Katkıları”. **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale.

ALPAY, Şahin

- 2005 “Soruşturma: Devlet mi sivil toplum mu?”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 10, İstanbul.

AKATAY, Ayten ve YELKİKALAN Nazan

- 2007 **Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynakları**.
Ankara: Ekin Yayınları.

AKSU, Ahmet

- 2007 “Özelleştirme Nedeniyle Bir Ülkenin Ekonomik Bağımsızlığının Tehlikeye Düşmemesini Devlet Güvence Altına Almalıdır”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 19, İstanbul: Göksu Ofset.

ARMAĞAN, Mustafa

- 2006 “Osmanlı: Bir Vakıf Medeniyeti”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı:15.

ASLAN, Mehmet ve KAYA Gazanfer

- 2004 “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”. **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1.

ATAR, Yavuz

- 1997 “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”. **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara.

AVCI, Güven

- 2000 “Türkiye’de Arayışlara Bir Örnek: İdris Küçükömer”. **Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları**, Demokrasi Kitaplığı: Ankara.

BAŞLAR, Kemal

- 2005 **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Ankara: USAK Yayıncılık.

BAYRAKTAR, Ulaş

- 2004 “Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi?”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 9, İstanbul.

BAYHAN, Vehbi

- 2002 “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”. **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Manisa.

BECKMAN, Björn

- 1996 “Explaining Democratization: Notes on the Concept of Civil Society”. **Civil Society Democracy and The Muslim World**, Elisabeth ÖZDALGA and Sune PERSON (Ed.), London.

BOLAY, Hayri

- 1997 “Sivil Toplum ve Manası”. **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara.

BORA, Tanıl

- 2001 “Türkiye’de Meslek Kuruluşları: Kamu, Sivil ve Milli’nin Muğlak Kesişim Alanı”. **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları.

BOZKURT, Enver, ÖZCAN, Mehmet ve KÖKTAŞ, Arif

- 2006 **Avrupa Birliği Hukuku**. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

BOZKURT, Veysel

- 2001 **Avrupa Birliği ve Türkiye**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.

CAN, Yasemin

- 2007 “Türkiye’de sivil toplumu yeniden düşünmek: Neo-Liberal dönüşümü ve gönüllülük”. **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları.

CEYLANOĞLU, Namık

- 2006 “Vakıf ve Sivil Toplum”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı 15.

CİCİOĞLU, Filiz

- 2005 “Türk Modernleşmesinde Sivil Toplumun Gelişim Süreci”. **II.Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı**, Çanakkale.
- 2006 “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecine Sivil Toplum Geliştirme Merkezinin Katkısı”, **III. Uluslar arası Sivil Toplum Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale.

CAHOONE, Lawrence

- 2002 **Civil Society**. England: Blackwell Publishers.

COLAS, Alejandro

- 2002 **International Civil Society**. England: Polity Press.

ÇAHA, Ömer

- 1997 “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”. **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara.
- 2005 “Sivil Toplumun Türkiye’deki Sorunları”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları: İstanbul.

- 1999 **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi.** İz Yayıncılık, İstanbul.
- 2001 “The Inevitable Coexistence of Civil Society and Liberalism: The Case of Turkey”. **Journal of Economic and Social Research**, Vol. 3, No.2.
- 2003 **Aşkın Devletten Sivil Topluma.** Gendaş Yayınları, İstanbul.
- 2005 “Kamu Yararına Statüsü İdeolojik Devletlerin Geliştirdiği bir Lütuf Sistemidir”.**Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 9, İstanbul.

ÇEPEL, Zuhâl

- 2006 “AB Sivil Toplum Diyaloğu ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Beklentiler”. **III. Uluslar arası Sivil Toplum Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale.

DAĞI, İhsan ve POLAT Necati

- 2004 **Demokrasi ve İnsan Kaynakları.** Ankara: Liberte Yayınları.

DEMİR, Fevzi

- 2007 **Sendikalar Hukuku.** İzmir: Birleşik Matbaa.

DIAMOND, Larry

- 1994 “Rethinking Civil Society Towards Democratic Consolidation”.
Journal of Democracy, Vol. 5, No. 3

DUMAN, Fatih

- 2006 “Sivil Toplum”. **Siyaset**, Mümtaz’er TÜRKÖNE(Ed.), Ankara: Lotus

Yayınları.

DUMAN, Zeki

- 2004 “İdris Küçükömer’in Sivil Toplum Arayışları”. **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Manisa.

DOĞAN, Erhan

- 2003 “Sendikalar ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Siyaseti”. Akdeniz Üniversitesi İ.İ.BF Dergisi, Sayı: 6, Antalya.

DOĞAN, İlyas

- 2002 **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**. İstanbul: Alfa Yayınları.

EHRENBERG, John

- 1999 **Civil Society**. New York and London: New York University Press.

ERCAN, Hülya

- 2002 “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”. **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, No: 1.

ERDAL, Leman ve GENÇ Fatma

- 2006 “Türkiye’de Avrupa Birliği’ne Uyum Çabaları ve Sivil Toplum”, **III. Uluslar arası Sivil Toplum Kongresi Bildiriler Kitabı, Çanakkale**.

GENÇ, Fatma Neval

- 2006 “Afetlerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: 1999 Marmara Depremi Örneği”. **III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı, Çanakkale**.

GÜLOĞLU, Tuncay

- 2006 “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Yönetimlere Etkisi”. **III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı**, Çanakkale.

GÜNEŞ, Muharrem ve YÜKSELEN Cemal

- 2004 **Sivil Toplum ve Yönetişim Tartışmaları Sürecinde Kent ve Kadın**. Ankara: Detay Yayınları.

GÜNEŞ, İsmail ve TEKGÜL Yelda

- 2005 “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler”. **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı**, Çanakkale.

HANBERGER , Anders

- 2001 “Policy and Program Evaluation, Civil Society anad Democracy”. **American Journal Of Evaluation**, Vol. 22, No. 2.

HAŞLAK, İrfan

- 2006 “Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı”. **III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı**, Çanakkale.

HATEMİ, Hüseyin

- 1997 “Sivil Toplum Örgütü Ne Demek Olsa Gerektir?”. **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3,Sayı: 18, Ankara.

HENDRIKS, Carolyn

- 2006 “Integrated Deliberation: Reconciling Civil Society’s Dual Role in Deliberative Democracy”. **Political Studies**, Vol. 54.

İPŞİRLİ, Mehmet

- 2006 “Osmanlı Vakıfların Tarihi Gelişmesi”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı 15.

KARAKILÇIK, Yusuf

- 2006 “Yerel Yönetişim ve Bölge Kalkınma Ajansları: Sivil Toplum Kuruluşlarının Aratan İşlevleri Açısından Bir İrdeleme”.
III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı, Çanakkale.

KARAMAN, Lütfullah ve ARAS Bülent

- 2000 “The Crisis of Civil Society in Turkey”. **Journal of Economic and Social Research** 2, No. 2.

KARATAŞ, Şaban

- 1997 “Sivil Toplum Arayışları Üzerine Düşünceler”. **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara.

KAYNAR, Mete Kaan

- 2005 “Sivil Toplum Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar”. **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 1.

KALAYCIOĞLU, Ersin ve Ali Yaşar SARIBAY

- 2007 **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları.

KEYMAN, Fuat ve İÇDUYGU Ahmet

- 2003 “Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourser”. **Citizenship Studies**, Vol.7, No.2, Carfax Publishing.
- 2005 “Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir”, **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 3, Sayı 10.

KOYUNCUOĞLU, Hüsni

- 2006 “Sosyal Politika Aracı Olarak Osmanlı ve Günümüz Vakıfları”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı 15.

KUTLU, Önder ve USTA Sefa

- 2005 “AB Yolundaki Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlete Güven Tesisindeki Rolü”. **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı**, Çanakkale.

MENAK, Zekeriya

- 2007 “Üç Tarzı Siyaset Geleneği ile Olan İlişkileri Bağlamında Memur Sendikaları”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, Sayı 19.

ONBAŞI, Funda

- 2005 **Sivil Toplum**. İstanbul: Leyla ve Mecnun Yayıncılık.

ÖZDEMİR, Şennur

- 2007 “Türkiye’nin Özgün Sınıflaşması: Müsiad ve Hak-İş”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, Sayı 19.

ROOY, Alison Van

- 1998 “Civil Society and the Aid Industry”, London: Earthscan Publications Ltd.

SAĞLAM, Necdet

- 2006 “Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Vakıflar”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı 15.

SİVİL TOPLUMCUNUN EL KİTABI

2005 **Sivil Toplumcunun El Kitabı**. Ankara: STGP.

ŞAHİN, Mehmet ve DÖNMEZ Canan

2004 “Vakıf ve Derneklerle İlgili Mali Konular: Sorunlar ve Öneriler”. I.
Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale.

ŞEHSUVAROĞLU, Lütfi

1997 “Devlet Ana mı? Devlet Baba mı?”, ”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı 15.

ŞENATALAR, Burhan

2001 “STK-Devlet İlişkilerine Kurumsal Bakış”, **Avrupa Birliği-Devlet ve STK’lar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını: İstanbul.

İPŞİRLİ, Mehmet

2006 “Osmanlı Vakıfların Tarihi Gelişmesi”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 4, Sayı 15.

TANDON, Rajesh ve NAIDOO Kumi

1998 “Promise of Civil Society”. **Civil Society of the Milenium**, Ezra Mbogori(Ed.), Kumarian Press.

TOSUN, Gülgün Erdoğan

2003 **Çağdaş Kamu Yönetimi**. Muhittin ACAR ve Hüseyin Özgür (Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık.

TUNCEL, Gökhan

- 2005 “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi”.
- 21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat**, Adnan KÜÇÜK,
Selahattin BAKAN ve Ahmet KARADAĞ, İstanbul: Aktüel
Yayınları.

UĞUR, Aydın

- 1998 “Batı’da ve Türkiye’de Sivil Toplum, Kavram ve Olgunun Gelişim
Serüveni”. **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru**, İstanbul: Tarih
Vakfı Yayınları.

ÜLGER, İrfan Kaya

- 2005 **Avrupa Birliği’nin ABC’si**. Ankara: Sinemis Yayınları.

VÖGELE, Michael

- 2007 “Türkiye’de Sivil Toplum Diyalogu”, AB-Türkiye Görünüm Dergisi,
Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu.

YAPRAK Şenol ve BACAĞ Bünyamin

- 2005 “Kadınların Çalışma Yaşamına Katılımının Arttırılmasında Sivil
Toplum Kuruluşlarının Rolü”. **II Ulusal Sivil Toplum Kuruluşu
Kongresi**, Çanakkale.

YAZICI, Erdinç

1999 **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Sendikal ve Yeni Misyon Arayışları.**

Ankara: Şeker- İş Yayınları.

YILDIRIM, Engin ve HASLAK İrfan

2007 “Evet, Ama: Türk İşçi Sendika Konfederasyonları ve Türkiye’ nin

Avrupa Birliği’ne Üyeliği”. **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma**

Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 19, İstanbul: Göksu Ofset.

YILDIZ, Özkan

2006 “Neoliberalizm, Sosyal Devlet ve Türkiye’de Vakıflar”. **Sivil Toplum**

Düşünce ve Araştırma Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 15, İstanbul.

ZAİM, Sabahattin

1997 “Türkiye’de Gönüllü Kuruluşların Son 25 Yıldaki Seyri”. **Yeni**

Türkiye Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.vgm.gov.tr/vakiflarhk/vakif_nedir.asp, (08.10.2007).

<http://www.calisma.gov.tr> (2821 Sayılı Sendikalar Kanunu).

<http://www.tumgazeteler.com/?a=672062>

http://www.kesk.org.tr/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=17&Itemid=94

<http://www.tisk.org.tr/hakkinda.asp?id=498> (01.10.2007).

<http://www.egev.org.tr/node/74>

<http://www.abhaber.com/belgeler/0520ABKomisyonu2005ilerlemeraporu.pdf>

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236>; 10.10.2004

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=30468&l=1>; 25.07.2003

<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article920>

<http://www.stgm.org.tr/detay.php?detid=454>; 08.11.2007

http://cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=403017;
07.11.2007

www.calisma.gov.tr/CGM/4688_istatistik_2004_htm

www.mfa.gov.tr; İlerleme Raporları.

<http://www.iscikonseyi.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2341>

www.kamusen.org.tr/tuzuk.doc

www.memursen.org.tr/Tuzuk.asp